

**LATVIJAS LAUKSAIMNIECĪBAS UNIVERSITĀTE
EKONOMIKAS UN SABIEDRĪBAS ATTĪSTĪBAS FAKULTĀTE
FINANŠU UN GRĀMATVEDĪBAS INSTITŪTS**

Evita Prindule

**PIENA PĀRSTRĀDES NOZARES UZŅĒMUMU
SAIMNIECISKĀS UN FINANSIĀLĀS DARBĪBAS ANALĪZE UN
RISKU VADĪBAS PROCESU NOVĒRTĒJUMS**

Darbs sociālo zinātņu maģistra grāda ekonomikā iegūšanai
Specializācijas virziens: Finanšu menedžments un grāmatvedība

Studente		Evita Prindule, matr. Nr. EF20125
	(paraksts)	
Darba vadītāja		doc. <i>Dr.oec.</i> Romēna Šulca
	(paraksts)	
Institūta direktore		prof., <i>Dr.oec.</i> Ingūna Leibus
	(paraksts)	

Jelgava

2022

ANOTĀCIJA

Maģistra darba autore ir Evita Prindule. Maģistra darba nosaukums ir "Piena pārstrādes nozares uzņēmumu saimnieciskās un finansiālās darbības analīze un risku vadības procesu novērtējums". Piena pārstrādes nozarei ir nozīmīga loma Latvijas tautsaimniecībā ar pamatmērķi, nodrošināt iedzīvotājus ar piena produktiem pārtikas vajadzībām. Piena nozare ir pielāgojusies COVID-19 pandēmijas izraisītajām sekām, pašlaik izjūtot arvien lielāku spiedienu saistībā ar straujo cenu pieaugumu un Krievijas militāro agresiju Ukrainā.

Maģistra darba kopējais apjoms ir 132 lappuses, tajā iekļautas 2 tabulas, 55 attēli un pievienoti 14 pielikumi. Kopumā darbā ir izmatoti 95 literatūras avoti, no tiem 32 svešvalodā.

Maģistra darba mērķis ir izanalizēt piena pārstrādes nozares uzņēmumu saimniecisko un finansiālo darbību un veikt risku vadības procesa novērtējumu.

Lai sasniegtu darba mērķi ir izvirzīti **darba uzdevumi**:

1. Izpētīt finanšu analīzes būtību, metodes un risku vadības teorētiskos aspektus.
2. Raksturot tiesisko aspektu un normatīvo aktu ietekmi uz piena pārstrādes nozari.
3. Izanalizēt piena pārstrādes nozares darbības specifiku un raksturojošos rādītājus.
4. Izvērtēt piena pārstrādes nozares uzņēmumu saimnieciskās un finansiālās darbības rādītājus un identificēt iespējamus riskus un to ietekmi uzņēmumos.
5. Veikt ekspertu intervijas un iedzīvotāju aptauju par piena pārstrādes nozari.

Maģistra darba izstrādē pielietotas tādas metodes kā monogrāfiskā jeb aprakstošā metode, empīriskā metode (pētījumam nepieciešamo datu ieguve), grafiskā analīzes metode (uzskatāma datu attēlošana), matemātiskā statistikas metode (korelācijas un standartnovirzes aprēķināšana), statistikas datu analīzes metode (datu apstrāde un analīze), kvalitatīvā ekspertu interviju metode un kvantitatīvā aptauju metode (informācijas iegūšana un analīze).

Maģistra darba pirmajā nodaļā izpētīti dažādi autoru viedokļi par finanšu un risku vadību, kā arī finanšu analīzi. Otrajā nodaļā raksturota institucionālo un tiesisko aspektu ietekme uz piena pārstrādes nozari. Trešajā nodaļā analizēta piena pārstrādes nozares

saimnieciskā darbība Latvijā un Baltijas valstīs, kā arī apkopoti ekspertu interviju un iedzīvotāju aptaujas rezultāti par piena nozares attīstības tendencēm Latvijā. Darba ceturtajā nodaļā analizēti piena pārstrādes uzņēmumu AS “Cesvaines piens” un AS “Smiltenes piens” saimnieciskās un finansiālās darbības rādītāji, kā arī veikts risku vadības novērtējums.

Darbā secināts, ka piena pārstrādes nozarē situācija šobrīd ir sarežģīta, nozare ir sadrumstalota, bet tā turpina darboties un attīstīties – katru gadu pieaug nozares neto apgrozījums, nozares speciālisti prognozē eksporta pieaugumu. Nozares vadošās organizācijas meklē risinājumus ar finanšu atbalsta iespējām palīdzēt uzņēmumiem un sniedz priekšlikumus Latvijas valdībai to īstenošanai, lai uzņēmumi varētu turpināt darbību. Statistikas dati un iegūtie pētījuma rezultāti apstiprina nozares būtiskumu Latvijas tautsaimniecībā, iedzīvotāju aptaujas rezultāti liecina par nozares svarīgumu patērētājiem. Veiktā finanšu analīze un risku novērtēšana sniedz pārliecību par šo darbību nepieciešamību ikvienā uzņēmumā to efektīvai darbībai un uz aprēķiniem balstītu efektīvu lēmumu pieņemšanu.

Darba autore kā priekšlikumus nozares attīstībai virza PVN samazināšanu, regulāru finanšu analīzi, e-komercijas attīstības ieteikumu, zinātnes piesaisti nozares attīstībai, lai izstrādātu inovatīvus produktus un paaugstinātu speciālistu kvalifikāciju, kā arī valsts līmenī izstrādāt finanšu atbalsta programmas, kas sekmētu eksporta attīstību, ieinteresētu uzņēmumus palielināt ražošanas jaudas.

ANNOTATION

The author of the Master's thesis is Evita Prindule. The title of the Master's thesis is „Analysis of the Economic and Financial Performance of and an Assessment of the Risk Management Processes at Milk Processing Companies”. The dairy sector plays an important role in the Latvia's economy, with the main objective of providing the population with dairy products for its food needs. The dairy sector has adapted to effects of the COVID-19 pandemic and is currently under increasing pressure due to soaring prices and Russia's military aggression in Ukraine.

The thesis has a total of 132 pages, including 2 tables, 55 figures and 14 annexes. In total, 95 sources of literature have been used at work, 32 of them in foreign language.

The aim of the Master's thesis is to analyze the economic and financial performance of companies in dairy sector and to assess the risk management process.

In order to achieve the aim of the work, the following objectives have been set:

1. Study the nature, methods and theoretical aspects of financial analysis and risk management.
2. Describe the impact of legal aspects and regulations on the dairy sector.
3. Analyse the specific characteristics and performance of the dairy sector.
4. Assess the economic and financial performance of dairy enterprises and identify risks and their impact.
5. Carry out expert interviews and a survey of the population on the dairy sector.

The methods applied in the development of Master's thesis are: monographic or descriptive method, empirical method (acquisition of data necessary for the study), graphical analysis method (illustrative representation of data), mathematical statistical method (calculation of correlation and standard deviation), statistical data analysis method (data processing and analysis), qualitative expert interview method and the quantitative survey method (acquisition and analysis).

The first chapter of the Master's thesis examines the different authors' views on financial and risk management, as well as financial analysis. The second chapter describes the impact of institutional and legal aspects on the dairy sector. The second chapter describes the impact of institutional and legal aspects on dairy sector. The third section analyses the economic performance of the milk processing industry in Latvia and the Baltic States, as well as the results of expert interviews and population survey on the

development trends of the dairy sector in Latvia. The fourth chapter analyses the economic and financial performance indicators of milk processing companies AS „Cesvaines piens” and AS ”Smiltenes piens”, as well as the risk management assessment.

The paper concludes that the situation in the milk processing sector is currently complicated, the sector is fragmented, but continues to operate and develop: the net turnover of the sector is increasing every year, industry specialists forecast an increase in export. The leading organisations are looking for solutions with financial support capabilities to help companies and provide proposals to the Latvian government to implement them so that companies can continue to operate. Statistical data and results of the survey confirm the relevance of the sector in the Latvian economy, the results of the population survey shows the importance of the sector for consumers. The financial analysis and risk assessment carried out provide confidence in the necessity of these activities in every enterprise for their efficient operation and for effective decision-making based on calculations.

As proposals for industry developments, the author directs VAT reduction, regular financial analyses, e-commerce development recommendation, science raising for industry development in order to develop innovative products and raise specialist qualifications, as well as developing financial support programmes at national level to

The author of the paper suggests as proposals for the development of the sector the reduction of VAT, regular financial analysis, recommendation of e-commerce development, attraction of science for the development of the sector in order to develop innovative products and increase the qualification of specialists, as well as the development of financial support programmes at the national level, which would facilitate the development of exports and encourage companies to increase production capacity.

SATURS

DARBĀ LIETOTO SAĪSINĀJUMU UN SIMBOLU SKAIDROJUMI.....	7
IEVADS.....	9
1. FINANSIĀLĀS DARBĪBAS UN RISKU VADĪBAS PROCESU TEORĒTISKIE ASPEKTI.....	12
1.1. Finanšes un finanšu vadības būtība.....	12
1.2. Finanšu un saimnieciskās analīzes teorētiskie aspekti.....	18
1.3. Risku vadības process.....	24
2. PIENA PĀRSTRĀDES NOZARES TIESISKIE UN INSTITUCIONĀLIE ASPEKTI.....	31
3. PIENA PĀRSTRĀDES NOZARES RAKSTUROJUMS UN ANALĪZE.....	38
3.1. Piena pārstrādes nozares tendences Baltijas valstīs un Eiropā.....	40
3.2. Piena pārstrādes nozares tendences Latvijā.....	46
3.3. Piena produktu lietošanas un piena nozares attīstības tendences.....	60
3.4. COVID-19 un Ukrainas ģeopolitiskās situācijas ietekme.....	68
4. PIENA PĀRSTRĀDES NOZARES UZŅĒMUMU SAIMNIECISKĀS UN FINANSIĀLĀS DARBĪBAS UN RISKU VADĪBAS NOVĒRTĒJUMS.....	73
4.1. AS „Cesvaines piens” un AS „Smiltenes piens” vispārējs raksturojums.....	73
4.2. AS „Cesvaines piens” un AS „Smiltenes piens” finansiālā stāvokļa analīze.....	75
4.3. AS „Cesvaines piens” un AS „Smiltenes piens” risku vadības procesu novērtējums.....	83
SECINĀJUMI.....	94
PRIEKŠLIKUMI.....	98
IZMANTOTĀ LITERATŪRA.....	100
PIELIKUMI.....	108
GALVOJUMS.....	131

DARBĀ LIETOTO SAĪSINĀJUMU UN SIMBOLU SKAIDROJUMI

% – procents

AREI – Agroresursu un ekonomikas institūts

AS – akciju sabiedrība

Att. – attēls

BIO - bioloģisks

CSB – Centrālā statistikas pārvalde

CP – AS „Cesvaines piens”

ES – Eiropas Savienība

EUR – eiro

Gb. - gabali

IFCN (International fact-checking network) – Starptautiskais faktu pārbaudes tīkls

IIN – iedzīvotāju ienākumu nodoklis

LAD – Lauku atbalsta dienests

LLKC – Latvijas lauksaimniecības konsultāciju centrs

LLU – Latvijas Lauksaimniecības universitāte

LOSP - Lauksaimniecības organizāciju sadarbības padome

LPCS – Latvijas Piensaimnieku centrālā savienība

LR – Latvijas Republika

LU – Latvijas Universitāte

MK – Ministru kabinets

NACE – ES Saimniecisko darbību statistiskā klasifikācija

Nr. – numurs

OECD – Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas

OSP - Oficiālās statistikas portāls

pp. - procentpunkts

PVD – Pārtikas un veterinārais dienests

PVN – pievienotās vērtības nodoklis

R – risks

SP – AS „Smiltenes piens”

t – tonna

t.i. – tas ir

Tab. – tabula

Tūkst. – tūkstotis

U.c. – un citi

Utt. – un tā tālāk

VID – Valsts ieņēmumu dienests

VSAOI – Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas

ZM – Zemkopības ministrija

IEVADS

Darbā pētītā problēma ir saistāma ar piena pārstrādes nozares attīstības iespējām un nozares uzņēmumu saimnieciskās un finansiālās darbības nodrošināšana un risku vadību.

Piena pārstrādes nozare ir viena no nozīmīgākajām apstrādes rūpniecībā un 2021.gadā aizņem 21% pēc produkcijas izlaides no pārtikas ražošanas nozares īpatsvara, kā arī viena no vecākajām tautsaimniecības nozarēm. Nozare ir cieši saistīta ar lauksaimniecības nozari piena lopkopība, jo piena pārstrādē galvenā izejviela ir svaigpiens. Lai piena pārstrādes nozare spētu attīstīties ilgtermiņā un īstermiņā, ir jāsadarbojas abām nozarēm un jāvirzās uz kopēju izaugsmi.

Piena pārstrādes nozarei 2021.gads beidzās un 2022.gads ir iesācies ar daudziem izaicinājumiem: kā turpinājums COVID-19 pandēmijai, nozare jūt ģeopolitiskās situācijas Ukrainā un Krievijā ietekmi, kas ir kā netiešie piena nozares riska faktori, taču piena iepirkuma cena 2022.gada marta mēnesī ir sasniegusi vēsturiski augstāko punktu ne tikai Eiropas līmenī, bet arī Latvijā, kas diezgan ilgstoši bija piena ražotāju un pārstrādātāju jautājums: kad Latvija sasniegs Eiropas cenu līmeni piena iepirkumam? Piena ražotāji priecājas un prasa vēl, piena pārstrādes nozarei izaicinājums, jo ne visās jomās Latvija tiek līdz Eiropas līmenim. Situācija piena pārstrādes nozarē šķiet stagnējoša, nogurusi, drīzāk pesimistiska un bez dzīvesprieka, šobrīd nav gūstama pārliecība, ka viss būs labi un tas ir īslaicīgi.

Maģistra darba pētījuma mērķis ir analizēt un izvērtēt piena nozari no 2016.gada līdz 2020.gadam, taču tā kā uz pētījuma veikšanas brīdi atsevišķi dati ir pieejami arī jau par 2021.gadu, tad darba autore, aktuālākas informācijas ieguvei, izvēlējusies analizēt arī šos datus, līdz ar to atsevišķi rādītāji tiks apskatīti sešu gadu griezumā, t.i. no 2016.-2021.gadam.

Pētījuma aktualitāte: pētījuma ietvaros tiek plaši atspoguļota piena pārstrādes nozares darbība kontekstā ar iedzīvotāju, piena pārstrādes nozarē nodarbināto un nozares ekspertu vērtējumu.

Pētījuma objekts: Piena pārstrādes nozare.

Pētījuma priekšmets: AS “Cesvaines piens” un AS “Smiltenes piens” finansiālās un saimnieciskās darbības stāvoklis un risku novērtējums.

Pētījuma ierobežojumi: Latvijā un Baltijā 2016. – 2020.gads. Pētījums veikts par uzņēmumiem, kas nodarbojas ar piena pārstrādi (NACE 10.51.) par laika periodu 2016.-

2020.gads. AS “Cesvaines piens” un AS “Smiltenes piens” – divi konkurējoši uzņēmumi Vidzemes reģionā.

Datu ierobežojumi: nozares analīzes ietvaros izmantoti iedzīvotāju un nozarē nodarbināto aptaujā iegūtie dati, paļaujoties uz respondentu viedokli un sniegto ziņu patiesumu un neveicot datu patiesuma pārbaudi. Darbā izmantoti statistikas dati no dažādiem avotiem, kuri atsevišķos gadījumos par vieniem un tiem pašiem rādītājiem var atšķirties, kas izskaidrojams ar atšķirīgu aprēķinu metodoloģijas pielietošanu. Informācija par saražotā bioloģiskā piena un svaigpiena daudzumiem pa mēnešiem iegūta no Lauksaimniecības datu centra pēc pieprasījuma.

Pētījuma hipotēze: Piena pārstrādes nozares analīze, finansiālā stāvokļa izvērtējums un risku savlaicīga identificēšana, novērtēšana un novēršana ļauj nozarei attīstīties un noturēt stabilas pozīcijas tautsaimniecībā.

Darba mērķis: izanalizēt piena pārstrādes nozares darbības rādītājus, nozares uzņēmumu finansiālo stāvokli, izvērtēt riskus un sniegt priekšlikumus piena pārstrādes nozares uzņēmumiem finansiālās stabilitātes nodrošināšanai, novēršot vai samazinot iespējamos riskus.

Darba uzdevumi izvirzītā mērķa sasniegšanai:

1. Izpētīt finanšu analīzes būtību, metodes un risku vadības teorētiskos aspektus.
2. Raksturot tiesisko aspektu un normatīvo aktu ietekmi uz piena pārstrādes nozari.
3. Izanalizēt piena pārstrādes nozares darbības specifiku un raksturojošos rādītājus.
4. Izvērtēt piena pārstrādes nozares uzņēmumu saimnieciskās un finansiālās darbības rādītājus un identificēt iespējamos riskus un to ietekmi uzņēmumos.
5. Veikt ekspertu intervijas un iedzīvotāju aptauju par piena pārstrādes nozari.

Datu ieguves un apstrādes metodes:

Datu analīzei izmantotas kvantitatīvās un kvalitatīvās pētījuma metodes. Monogrāfiskā metode pielietota, lai izpētītu un apkopotu informāciju, t.sk. zinātniskos rakstus un pētījumus, par finanšu un risku vadību, kā arī par piena pārstrādes nozari Latvijā, Baltijā un Eiropas Savienībā, kvalitatīvā pētījumu metode - ekspertu interviju metode ļauj iegūt padziļinātu un detalizētu informāciju par nozares attīstības iespējām, riskiem un ierobežojošiem faktoriem, kvantitatīvā aptaujas metode lietota plašākai

respondentu viedokļa uzzināšanai un apkopošanai. Datu analīzei lietotas matemātiskās statistikas metodes sekundāro datu apstrādei: dinamikas rindu, augšanas tempa analīze, korelācija, sezonālā indekss, standartnovirze. Statistiskā metode pielietota, lai analizētu pieejamo informāciju no statistikas datu bāzēm kā Oficiālais statistikas portāls, CLAL, Eurostat, grafiskās analīzes metode ļauj uzskatāmi vizuāli parādīt iegūtos rezultātus un interpretēt tos secinājumu un priekšlikumu sniegšanai. PEST analīze pielietota, lai apzinātu ietekmējošos ārējos vides faktorus piena pārstrādes nozarē. Dokumentu analīzes metode – tiks pielietota, lai novērtētu un analizētu nozares uzņēmumu AS “Cesvaines piens” un AS “Smiltenes piens” gada pārskatus un peļņas un/vai zaudējumu aprēķinus.

Darbā aizstāvamās tēzes:

1. Piena pārstrādes nozares institucionālais un tiesiskais regulējums ir izstrādāts pietiekami, lai piena nozare darbotos atbilstoši ES standartiem.
2. Piena pārstrādes nozare ir viena no nozīmīgākajām pārtikas ražošanas nozarēm, kurai ir būtiska ietekme uz tausaimniecības attīstību.
3. Nozares ekspertu, iedzīvotāju un nozarē nodarbināto aptauju rezultāti nodrošina nozares darbības novērtējumu un ieteikumus darbības uzlabošanai.
4. Uzņēmumu finanšu pārskatu analīze un risku identifikācija, ļauj novērtēt uzņēmumu finansiālo stabilitāti un risku līmeni piena pārstrādes nozarē.

Darba izstrādē izmantoti Latvijas un ārvalstu autoru zinātniskie raksti, grāmatas un interneta resursi, Oficiālā statistikas portāla, Eurostat, CLAL, Lursoft, European Commission, LDC dati, septiņu ekspertu intervijas un divu kvantitatīvo aptauju rezultāti (kopā iegūstot 1125 respondentu atbildes), kā arī divu uzņēmumu finanšu pārskati no 2016.-2020.gadam un to pielikumi.

Finansiālais atbalsts: iedzīvotāju un piena pārstrādes nozarē nodarbināto aptauja veikta, piesaistot Latvijas Piensaimnieku centrālās savienības finansiālo atbalstu.

1. FINANSIĀLĀS DARBĪBAS UN RISKU VADĪBAS PROCESU TEORĒTISKIE ASPEKTI

1.1. Finanšes un finanšu vadības būtība

Nodaļā izpētītas finanšes un finanšu būtība, šo terminu teorētiskā raksturošana tiek papildināta ar finanšu vēsturisko attīstību, lai skaidrotu finanšu vadības nepieciešamību cilvēcei un attīstību laika gaitā. Termina “*finanšes*” un “*finanšu vadība*” būtības raksturošanai izmantota teorētiskās literatūras analīze, tādējādi atspoguļojot teorētiskās atziņas, diskusijas un vērtējumus. Tāpat arī izanalizēti un izpētīti ieguvumi, ko sniedz finanšu vadības esamība un iespējas uzņēmumos.

Katra uzņēmuma darbības mērķis ir uzņēmuma vērtības palielināšana, tās ir īpašnieku pamattiesības, ja tiek ieguldīti līdzekļi, tad tiek sagaidīts, ka uzņēmums strādās ar peļņu. Dzinējspēks biznesam ir konkurence, tai pieaugot, vadītājam ir jāpieņem būtiski lēmumi, kā arī jāprot pielietot uzņēmuma finansēšanas metodes, kas palielina uzņēmuma vērtību. Ikviena uzņēmuma attīstības stratēģijas pamatā ir savas prioritātes un mērķi, kas ir atkarīgi gan no pārstāvētās nozares, gan uzņēmuma lieluma, kā arī uzņēmuma vadības subjektīvā viedokļa. Iegūtās pieredzes par veicamajām aktivitātēm mērķa sasniegšanai, ir lietderīgi, balstīties uz uzticētās ekonomikas teorijai, kas pirms lēmumu pieņemšanas ļauj objektīvi paskatīties uz uzņēmuma iepriekšējo darbību ciparu valodā, un veikt nepieciešamos aprēķinus (Jerošenko u.c., 2019). Uzņēmuma īpašnieku vērtību sistēma primāri ietekmē uzstādīto mērķu sasniegšanas metodes un nepieciešamību, tādēļ finanšu vadība ieņem nozīmīgu lomu uzņēmuma attīstībā un finanšu vadības sistēmai ir nepieciešams sistemātiskums un pastāvīga uzraudzība.

M. Rurāne ir pētījusi dažādu finanšu teorētiķu darbus un apkopojusi rezultātus, ka uzņēmējdarbības mērķi var būt visdažādākie, taču divi no tiem tiek apskatīti visbiežāk:

- Peļņas maksimizācija – visbiežāk minētais mērķis, taču ne vienmēr saņēmis pietiekoši daudz apstiprinājumu, jo kā M. Rurāne apraksta savā pētījumā šo mērķi, ka ekonomisti drīzāk šo mērķi definētu kā peļņas nodrošināšanu “normālā” līmenī nevis peļņas maksimizēšanu vai apgrozījuma maksimizācija ar minimālas peļņas nodrošināšanas nosacījumu.
- Uzņēmuma vērtības maksimizācija – otrs svarīgākais finanšu vadības mērķis, bet atzīts no visu finansistu teorētiķu puses (Rurāne, 2006).

M. Rurāne uzsver, ka pamatmērķis finanšu vadībai ir uzņēmuma vērtības palielināšana, taču citos avotos kā mērķis finanšu vadībai tiek pozicionēts maksimālas

peļņas gūšana ilgtermiņā un īstermiņā, kas darba autores ieskatā ir kā solis, kādā veidā sasniegt pamatmērķi, jo peļņas apmērs nav tas, ar ko pārliecinoši var tikt saistīta uzņēmuma vērtība. M.Rurāne apgalvo, ka uzņēmuma stratēģiskais mērķis ir vairost bagātību un tas ir sasniedzams, ja uzņēmums spēj izpildīt tādus nosacījumus kā: izdzīvot konkurences apstākļos, iegūt tirgu un palielināt tā daļu, spēj paaugstināt un uzkrāt peļņu, samazināt izmaksas, palielināt pārdošanas un ražošanas apjomus, nepieļaut maksātnespēju un bankrotu (Rurāne, 2019).

Viens no britu zināmākajiem vēsturniekiem un grāmatas autors N.Fergusons (*Ferguson Niall*) uzskata, ka finanses ir cilvēces attīstības pamats, jo zem katra lielā vēsturiskā notikuma slēpjas kāds finanšu noslēpums, piemēram, Nīderlandes Republika dominēja pār Hābsburgu dinastiju, jo pasaulē pirmais akciju tirgus bija izdevīgāks kā pasaules lielākās sudraba raktuves, tāpat Francijas monarhijas problēmas nevarēja atrisināt bez revolūcijas, jo notiesātais skotu slepkava Natans Rothschild bija sagrāvis Francijas finanšu sistēmu. Darba autore piekrīt Fergusonam, ka, jo integrētāki un dziļāki kļūst pasaules finanšu tirgi, jo lielākas iespējas ir finanšu speciālistiem, kā arī samazinās finansiālo analfabētu skaits. Vēsturnieks uzskata, ka maz ko ir grūtāk precīzi prognozēt kā finanšu krīzes, jo finanšu sistēma ir sarežģīta un sistēmas procesi ir nelineāri, pat haotiski. Finanšu vēstures attīstība nav vienmērīga augšupejoša līkne, bet gan virkne robainu un neregulāru kāpumu un kritumu. Fergusons finanšu attīstību salīdzina ar evolūcijas attīstību dabas pasaulē tikai ātrākā tempā, kur ik pa laikam notiek arī kādas sugas izmiršana pēc būtības (Ferguson, 2008). Autori R.Paiks (*Richard Pike*), B.Nīls (*Bill Neale*) un P.Linslejs (*Philip Linsley*) uzskata, finanšu aspekti jau ir atrodamī ap 1800.g.p.m.ē., Vecajā Babilonijas periodā, kad tika lietoti saliktie procenti, taču savu popularitāti un izaugsmi kā galveno uzņēmējdarbības aktivitāti sasniedza vien 20.gadsimtā, kad tās kļuva par daudzu uzņēmumu centrālo aspektu, jo bija nepieciešamība reaģēt uz ekonomisko klimatu. 20.gadsimtā, turpinoties industrializācijai, galvenie finanšu jautājumi bija saistīti ar jaunu uzņēmumu veidošanu un kapitāla piesaistīšanu paplašināšanai un iegādei (Pike et al., 2015).

Autors E.Maklaneijs (*McLaney Eddie*) apgalvo, ka uzņēmējdarbības finanses nav tas pats, kas grāmatvedība, uzņēmuma finansēšana ietver investīciju un finansēšanas lēmumus, kā arī, risks vienmēr ir galvenais faktors (McLaney, 2017). M.Rurāne finanses skaidro kā saimnieciskā subjekta attiecību sistēmu, ko veido ar naudas līdzekļu palīdzību. Šīs attiecības ir starp kapitāla īpašniekiem, darbiniekiem, darījumu partneriem, investoriem, valsts institūcijām utt., un kopīgā iezīme šīm attiecībām ir veidojošā naudas

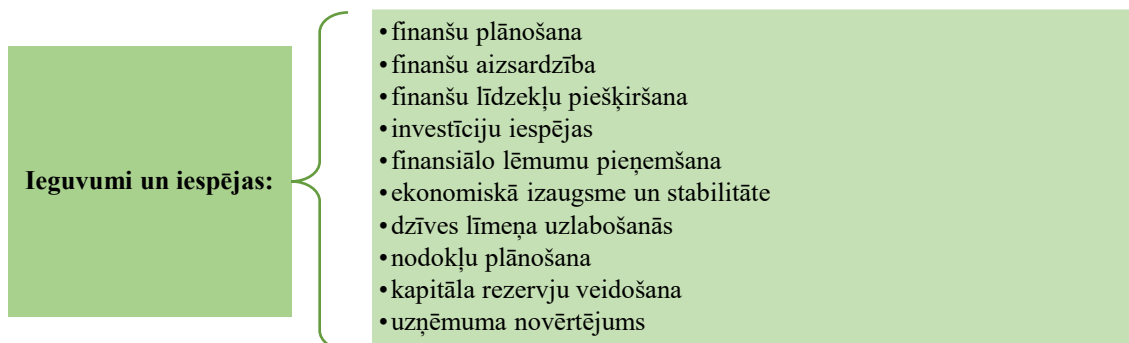
līdzekļu plūsma ieņēmumu un izdevumu formā (Rurāne, 2007). Autori R.Paiks, B.Nīls un P.Linslejs apgalvo, ka uzņēmuma finanses, galvenokārt, ir saistītas ar investīciju un finansēšanas lēmumiem un mijiedarbību starp tām, turklāt autori uzskata, ka divas šīs plašās jomas ir finanšu vadības teorijas un prakses pamatā (Pike et al., 2015).

Finanšu vadības definīcija, principi un mērķi apskatīti un aprakstīti daudzos literatūras avotos un zinātniskos pētījumos, darba autore ir apkopojusi šos datus un veikusi nelielu pētījumu, kā mērķis ir uzzināt finanšu vadības būtības skaidrojumu.

Finanšu vadības vienkāršākais skaidrojums H.Krogzemes skaidrojumā, ka tā ir stratēģiski svarīga uzņēmuma pārvaldes sastāvdaļa, kas nav pilnīga un prasa paskaidrot detalizētāk. R.Brooks (*Raymond Brooks*) skaidro, ka finanšu vadība ietver daudzas darbības, kas rada vai saglabā uzņēmumu aktīvu ekonomisko vērtību (Brooks, 2016).

Darba autore piekrīt N.Kohenam (*Neil G.Cohen*), H.Krogzemei, ka uzņēmuma finanšu vadība ir viena no galvenajām uzņēmuma vadības funkcijām, ar kuras palīdzību ir iespējams palielināt gan uzņēmuma vērtību, gan nodrošināt stabilitāti un rentabilitāti, gan panākt efektīvāku uzņēmuma darbību (Cohen, 2013; Krogzeme, 2010), taču pilnīgāku skaidrojumu sniedz "Finanšu vadības rokasgrāmatas" autori un M.Rurāne, kuri uzskata un papildina augstākminēto autoru uzskaitījumu, rezultātā iegūstot, ka **finanšu vadībai** ir stratēģiski svarīga loma un finanšu vadības funkcijas ir uzņēmuma vērtības palielināšana, uzņēmuma rentabilitātes nodrošināšana, uzņēmuma darbības efektivitātes nodrošināšana un tā palīdz izvairīties no finanšu zaudējumiem un neracionālām izmaksām (Jerošenko u.c., 2019; Rurāne, 2013).

P.Drake (*Pamela Peterson Drake*) un F.Fabozzi (*Frank J.Fabozzi*) kā galveno un vienīgo finanšu vadības mērķi min īpašnieku ekonomiskās labklājības vai bagātības palielināšanu (Fabozzi, Drake, 2010). Finanšu padomnieks S.Šahs (*Sagar N.Shah*) sniedz padziļinātu ieskatu par finanšu vadību un pārvaldības nozīmi. S.Šahs uzskata, ka finanšu vadībai, uzņēmuma finansēšanas mērķu sasniegšanai, ir jāpiešķir pastiprināta uzmanība, jo finanšu vadība ir katras uzņēmējdarbības priekšnoteikumu izpilde un finanses uzņēmumā viņš nosauc par "uzņēmējdarbības dvēseli". **Finanšu vadība** ir struktūrvienība uzņēmumā, kas nodarbojas ar naudas plūsmu, izmaksām, kredītiem, rentabilitāti, lai nodrošinātos ar nepieciešamajiem resursiem uzņēmējdarbības mērķu sasniegšanai (Shah, b.g.). S.Šahs sniedz skaidrojumu, ko dod uzņēmumiem finanšu vadība, kādi ir ieguvumi un iespējas šādas struktūrvienības esamībai uzņēmumā (skat.1.1.att.).

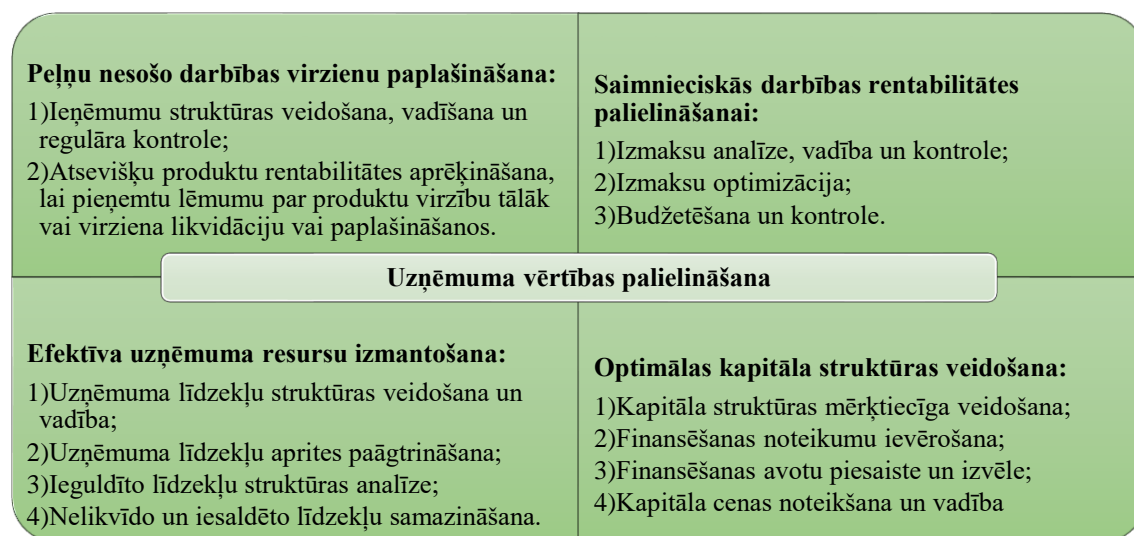

Avots: darba autores veidots pēc Shah, b.g.

1.1.att. Finanšu vadības ieguvumi un iespējas

Autore piekrīt zinātnisko rakstu un grāmatu autoriem, taču M.Rurānes skaidrojums dod pilnīgu un saprotamu priekšstatu par pētāmo objektu un tiek definēts, **finanšu vadība** ir sistēma, darbību kopums, kā racionālāk un efektīvāk izmantot kapitālu, un tās darbība vērsta uz finanšu resursu, kapitāla un investīciju apjoma palielināšanu (Rurāne, 2006).

Lai sasniegtu finanšu vadības pamatmērķi – uzņēmuma vērtības palielināšanu, ir jāievieš principi, ar kā palīdzību tas ir sasniedzams, kā arī uzņēmuma vadībai ir jānosaka uzdevumi pamatmērķa sasniegšanai (skat.1.2.att.).

Avots: darba autores veidots pēc Jerošenko u.c, 2019; Rurāne,2019.

1.2.att. Uzņēmuma vērtības palielināšanas principi

Autori M.Rurāne, V.Jerošenko, J.Loseva ir uzsvērušas četrus uzņēmuma vērtības pamatprincipus un veicamos uzdevumus to sasniegšanai (skat.1.2.att.). Autors N. Kohens uzskata, ka attīstot augstākminētos principus tiek gūta peļņa, kā arī iespēja uzņēmumu

izdevīgāk pārdot, jo visas šīs darbības ilgtermiņā palielina uzņēmuma vērtību (Cohen, 2013). R.Brooks finanšu vadību iedala trīs galvenajās kategorijās:

- Kapitāla budžeta plānošana – plānošanas, izvērtēšanas, salīdzināšanas un izvēles process ilgtermiņa darbībām un atbild uz jautājumu – kādai ir jābūt ilgtermiņa darbībai?
- Kapitāla struktūra – līdzekļi ar kuriem uzņēmums finansē savu darbību ar aktuālo jautājumu – kur ņemt naudu uzņēmējdarbības veikšanai?
- Apgrozāmā kapitāla vadība – uzņēmuma ikdienas darbības vajadzību pārvaldīšanas process, izmantojot īstermiņa saistības un apgrozāmos līdzekļus, atbild uz jautājumu – kā vadīt un pārvaldīt ikdienas vajadzības? (Brooks, 2016).

Savukārt M.Rurāne finanšu vadības sistēmu, kas vērsta uz uzņēmuma vērtības palielināšanu, balsta uz četrām svarīgākajām prioritātēm:

- Uzņēmuma izmaksu vadība – ja tiek samazinātas izmaksas, tad palielinās peļņa, kas rezultējas ar pašu kapitāla pieaugumu un ienesīgumu.
- Uzņēmuma apgrozījuma palielināšana – uzņēmuma ieņēmumi ietekmē aktīvu aprites ātrumu, to izmantošanas efektivitāti un peļņu.
- Ilgtermiņa ieguldījumu vadība – ilgtermiņa ieguldījumu izmantošanas efektivitāte un racionalitāte ietekmē rentabilitāti.
- Apgrozāmo līdzekļu vadība – apgrozāmo līdzekļu struktūra un daudzums ietekmē aprites ātrumu, kā rezultāts ir aktīvu rentabilitāte (Rurāne, 2019).

Autore piekrīt Londonas biznesa un finanšu skolas profesoru, finanšu teorētiķu A.Etingena (*Aaron Etingen*), S.Pridija (*Dr.Steve Priddy*), E.Feltones (*Emma Feltones*) skatījumam par to, ka finanšu vadība sastāv no noteiktiem elementiem, un tie ietver:

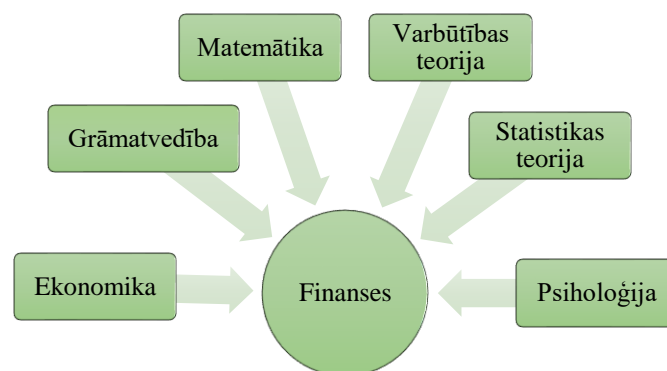
- Finanšu plānošanu – tiek aprēķināts nepieciešamā kapitāla apjoms un sadalījums;
- Finanšu kontroli – svarīgākais elements, kura uzdevums ir organizācijas mērķu sasniegšana;
- Finanšu lēmumu pieņemšana – pieņem lēmumus par finansējuma piesaistīšanas iespējām, peļņas sadali utt. (London School of ..., 2018).

Izpildot un ņemot vērā augstāk minētos elementus, ir iespēja nodrošināt efektīvu finanšu vadību uzņēmumā, jo katrs no tiem ietver procesus, kas ir nepieciešami veiksmīgai uzņēmuma darbībai un mērķu sasniegšanai. Lai īstenotu šo elementu darbību,

nepieciešams katru no tiem apskatīt sīkāk, t.i novērtēt kā tie darbojas pašlaik, vai plānošanas dati, veiktā kontrole un pieņemti lēmumi ir precīzi, ticami, jāveic šo datu analīze, katram procesam jāveic izvērtējums, kā arī jāsniedz priekšlikumi turpmākajai darbībai mērķu sasniegšanai. Finanšu lēmumu pieņemšana, pēc finanšu ekspertu domām, ieņem nozīmīgu vietu finanšu vadības sistēmā, autori R.Paiks, B.Nīls un P.Linslejs uzskata, ka visiem finansiāla rakstura lēmumiem ir pieci kopīgi elementi.

1. Skaidri definēti mērķi – jānedefinē misija, vīzija un mērķi, vairāk uzmanības pievēršot finansiālajam aspektam;
2. Rīcības virzienu noteikšana mērķu sasniegšanai – jāizstrādā uzņēmuma attīstības stratēģijas, no kurām izriet atsevišķi lēmumi. Jebkuram lēmumam iespējami vairāki attīstības scenāriji.
3. Informācijas apkopošana lēmuma pieņemšanai – finanšu vadītājam jāprot izšķirot informāciju kā būtisku un nebūtisku. Pārbaudīti dati ievērojami atvieglo lēmuma analīzes procesu un vairo pārliecību par rezultātu.
4. Novērtējums – būtiskās informācijas analīze pēc dažādām finanšu analīzes metodēm, kā arī datu interpretācija lēmuma pieņemšanai.
5. Pieņemtā lēmuma uzraudzība – atsauksmes par iepriekšējo lēmumu izpildi sniedz svarīgu informāciju par apkopoto datu ticamību, par izmantotās metodes efektivitāti lēmuma izvērtēšanā, nozīmīgs ir lēmuma pieņēmēju atzinums (Pike et al., 2015).

Finanšu lēmumu pieņemšanā tiek izmantoti dažādi instrumenti, kas saistīti ar citām zinātnes nozarēm (Fabozzi, Drake, 2010), skatīt 1.3.attēlu.

Avots: darba autores veidots pēc Fabozzi, Drake, 2010.

1.3.att. Finanšu saistība ar citām jomām

Lai īstenotu veiksmīgu, pārdomātu un uz aprēķiniem balstītu finanšu vadību uzņēmumā, finanšu vadītājam ir jābūt kompetentam daudzās zinātnēs, kā ekonomika,

grāmatvedība, matemātika u.c., un tai pašā laikā jābūt arī labam psihologam, lai spētu pareizi pasniegt datus ieinteresētajām personām.

Finanšu vadības sistēma darbojas, ja tiek nodrošināti naudas līdzekļi operatīvai darbībai, peļņa palielinās, palielinās apgrozījums, tiek veikti ieguldījumi jaunās iekārtās, kā arī tiek nodrošināta uzņēmuma finansiālā stabilitāte un izaugsme.

1.2. Finanšu un saimnieciskās analīzes teorētiskie aspekti

Ikvienu uzņēmuma darbību un vadības lēmumu pieņemšana nav iespējama bez tās izpēti, analīzes un novērtēšanas. Termins “analīze” cēlies no grieķu valodas vārda “*analyses*”, kas nozīmē sadalīšana, saskaldīšana, un veicot šīs darbības ir iespēja ielūkoties objekta iekšienē, noteikt sastāvu un sastāvdaļu nozīmi. Ar analīzi tiek saprasta spēja iepazīt pētāmo objektu, pamatojoties uz viena vesela sadalīšanu pa daļām, un to izpētīšana visā būtībā (Rurāne, 2006).

H.Krogzeme, M.Rurāne vienprātīgi atzīst, ka uzņēmuma finansiālā un saimnieciskā analīze ir viena no galvenajām uzņēmuma finanšu vadības funkcijām, M.Rurāne uzņēmuma finansiālā stāvokļa analīzi sauc arī par finanšu diagnostiku.

V. Jerošenko, J.Loseva atzīst, ka uzņēmuma finanšu darbības analīze ir viens no svarīgākajiem finanšu vadības uzdevumiem, kas ir nepieciešams un noderīgs plašam lietotāju lokam, gan iekšējiem lietotājiem – uzņēmuma vadībai, akcionāriem, īpašniekiem, gan ārējiem lietotājiem – personām un institūcijām, kuras ir ieinteresētas uzņēmuma finanšu stāvokļa analīzē (Jerošenko u.c., 2019). Arī autores A.Dūdele un R.Korsaka uzskata, ka finanšu analīzi pēc analīzes subjekta var iedalīt:

- Iekšējā finanšu analīze – veic uzņēmuma vadība ar mērķi plānot, kontrolēt uzņēmuma finanšu līdzekļu izmantošanu, kā arī nodrošināt nepieciešamo finanšu resursu piesaisti un kontrolēt uzņēmuma finansiālo stāvokli.
- Ārējā finanšu analīze – izmantojot publicētos finanšu pārskatus veic esošie un potenciālie investori, piegādātāji, kontrolējošās institūcijas ar mērķi rast iespējas investēt līdzekļus ienesīgā projektā, pārliecināties par sadarbības partnera finansiālo stabilitāti (Dūdele, Korsaka, 2001).

M.Rurāne finanšu analīzes sadalījumu ir veidojusi balstoties nevis pēc lietotāju specifikas, bet gan uz finanšu un vadības grāmatvedības pamatojuma:

- Iekšējā finanšu analīze - balstās ne tikai uz publiskajiem pārskatiem, bet arī ražošanas pārskatiem, izmaksām, krājumu stāvokli, debitoru, kreditoru parādiem, pašizmaksas aprēķiniem utt., ir iespējama padziļināta analīze.

- Ārējā finanšu analīze - balstās uz publiskajiem pārskatiem - bilance, peļņas vai zaudējumu aprēķins utt.

Uzņēmuma vadībai un īpašniekiem ir jābūt informētiem un finanšu vadības procesā jāveic informācijas analīze, kur tiek konstatēti fakti, noteikti cēloņi, sekas un izstrādāti alternatīvi risinājumi. Kvalitatīva analīze ir nākotnes lēmumu laicīguma, objektivitātes un pareizības priekšnoteikums, kas ir kā pamats veiksmīgai uzņēmējdarbībai (Mietule, Jackaniča, 2013).

Skaidrojumus par finanšu analīzes nozīmi uzņēmumā ir snieguši un pētījuši daudzi finanšu eksperti, zinātnisko rakstu autori, praktiķi u.c. eksperti šajā jomā. Autore ir apkopojusi dažādus viedokļus par šo tēmu un turpinājumā neliels kopsavilkums.

K.Hofs apgalvo, ka veicot uzņēmuma finanšu analīzi, uzņēmums iegūst virkni rādītāju, kuri gan atsevišķi, gan vairāku periodu kontekstā sniedz vērtīgu informāciju un dod pamatu slēdzienam, kas palīdz paaugstināt uzņēmuma ienesīgumu (Hofs, 2019). Autore K.Hofa apgalvojumam piekrīt, taču uzskata, ka finanšu analīzes nepieciešamību uzņēmumā ir jāstrukturizē un jāizklāsta sīkāk, kā arī jāidentificē ieinteresētās personas analīzes esamībai, kā arī cik bieži un kādos gadījumos tā ir veicama. Aktuāls jautājums ir, kādā kontekstā dati tiek salīdzināti, vai dati ir uzņēmuma, nozares līmenī. Darba autore uzskata, ka objektīvi slēdzieni finanšu analīzei ir sniedzami, ja dati tiek salīdzināti ar līdzvērtīgu konkurējošu uzņēmumu, kas ir tādas pašas nozares uzņēmums, kā arī veicot datu apstrādi vismaz piecu gadu griezumā ieinteresētajā uzņēmumā. H.Krogzeme uzsver, ka uzņēmuma finansiālās analīzes mērķis ir novērtēt pārskata perioda darbības rezultātus un efektivitāti, kā arī noskaidrot kādas ir iespējas un rezerves darbības pilnveidošanai nākotnē (Krogzeme, 2010). Savādāk uz finanšu analīzes nepieciešamību ir paskatījies T.Itelsons (*Thomas R.Ittelson*) un grupē tos:

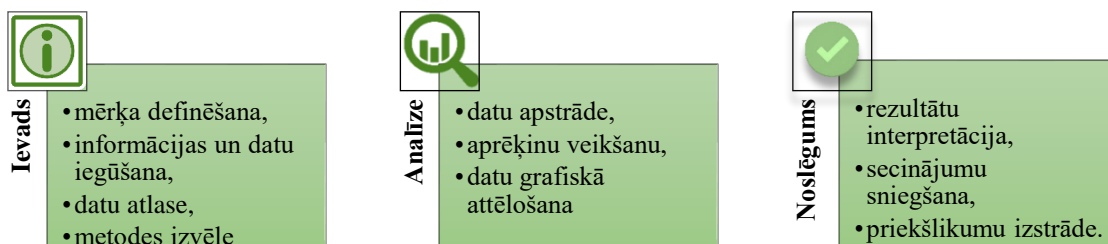
- Ikgadējā analīze uzņēmuma līmenī – uzņēmuma vērtējums salīdzinot ar iepriekšējiem periodiem;
- Salīdzinājums nozares līmenī – kā uzņēmums izskatās uz nozares fona;
- Salīdzinājums pa ienesīgākajām nozarēm ar vislielāko atdevi - uzņēmumu izaugsmes perspektīvas un rentabilitātes rādītāji (Ittelson, 2017).

Autors N.Kohens uzskata, ka finanšu analīze apkopo datus no peļņas un/vai zaudējumu aprēķina un bilances, lai varētu novērtēt uzņēmuma sniegumu. Finanšu rādītāji ir kā pamats uz kā bāzes tiek veidotas nākotnes prognozes (Cohen, 2013).

Autores I.Mietule un A.Jackaniča paskaidro, ka objektīva finanšu analīze uzņēmumā var sniegt uzņēmumam būtisku informāciju, kas var brīdināt par uzņēmuma kritiskajiem posmiem, kā arī palīdzēt uzlabot uzņēmuma darbības efektivitāti (Mietule, Jackaniča, 2013). Pēc M.Rurānes domām uzņēmumu vadītājiem finanšu un saimnieciskās darbības analīze ir jāveic ar mērķi paaugstināt ieguldītā kapitāla rentabilitāti un nodrošināt uzņēmuma darbības stabilitāti, tai pašā laikā kreditoriem un investoriem tā dod iespēju samazināt aizdevumu un ieguldījumu risku (Rurāne, 2001).

Autors D.Kumavats (*Dinesh Kumawat*) uzskata, ka finanšu analīze ir nepieciešama, lai novērtētu finanšu stabilitāti, ekonomikas tendences, kā arī novērtētu uzņēmuma rentabilitāti un peļņas potenciālu (Kumawat, 2020). Ekonomikas eksperts V.Kentons (*Will Kenton*) un autors S.Brags (*Steven Bragg*) ir vienādās domās par finanšu analīzes nozīmi, V.Kentons finanšu pārskatu analīzi definē kā procesu lēmumu pieņemšanas nolūkos, lai novērtētu uzņēmuma vispārējo stāvokli, finanšu rezultātus un uzņēmuma vērtību, arī kā kontroles mehānismu finanšu vadības struktūrvienībai (Kenton, 2022), savukārt S.Brags uzskata, ka finanšu analīze ir viens no galvenajiem instrumentiem uzņēmuma darbības novērtēšanā, tā ir finanšu informācijas pārbaude, lai pieņemtu lēmumus (Bragg, 2022). Profesors K.Subramaniams (*K.R. Subramanyam*) finanšu pārskatu analīzi definē kā neatņemamu un svarīgu uzņēmējdarbības analīzes sastāvdaļu, kuras mērķis ir uzlabot uzņēmējdarbības lēmumus, izvērtējot pieejamo informāciju par uzņēmuma finanšu stāvokli, plāniem un stratēģijām. Finanšu analīzi profesors interpretē kā analītisko rīku un metožu piemērošanu vispārīgiem finanšu pārskatiem, lai iegūtu aplēses un secinājumus, turklāt finanšu pārskatu analīze samazina paļaušanos uz minējumiem (Subramanyam, 2014). Autores A.Dūdele, T.Korsaka kā finanšu analīzes mērķi definē uzņēmuma finansiālā stāvokļa noteikšanu un rast iespējas pilveidot finanšu vadības metodes uzņēmumā, kā arī uzlabot uzņēmuma finansiālo stāvokli (Dūdele, Korsaka, 2001). Apskatot un izvērtējot teorētisku un praktisku viedokļus, autore secina, ka viedokļi par finanšu analīzes nozīmi uzņēmumā ir līdzīgi vai identiski un, apkopojot tos, M.Rurānes definīcija ir kā kopsavilkums, ka uzņēmuma **finansiālā stāvokļa analīze** ir tā darbību raksturojošo rādītāju kompleksa aprēķināšana, interpretācija un novērtēšana ar mērķi iegūt vadības lēmumu pieņemšanai nepieciešamo informāciju (Rurāne, 2019). Darba autore piekrīt visu augstāk minēto grāmatu un zinātnisko rakstu autoru viedokļiem un uzskata, ka veicot regulāru finanšu analīzi uzņēmumā, ir iespējams gūt pārliecību par uzņēmuma rentabilitāti, savlaicīgi identificēt problēmu, pieņemt lēmumus tās novēršanai.

Autori T.Robinsons (*Thomas Robinson*), E.Henrija (*Elaine Henry*) un M.Broihaus (*Michael Broihahn*) finanšu analīzes procesu sadala trīs posmos (skat. 1.4.att.)

Avots: darba autores veidots pēc Robinsons et al., 2020; Krogzeme, 2013.

1.4.att. Finanšu analīzes veikšanas process

Autore uzskata, ka augstāk minētais process ir skaidrs un saprotams, jo finanšu analīzes uzdevums ir uz precīzu, pārbaudītu datu pamata sniegt uzņēmuma vadībai u.c. ieinteresētajām personām un institūcijām, pilnīgu un uz aprēķiniem balstītu finanšu datu analīzes rezultātu, un finanšu analīzes veikšanas process pa soļiem, to nodrošina.

M.Rurāne uzskata, ka finanšu analīzes metodes izvēle ir atkarīga no analīzes mērķa un dziļuma, un metodes var būt sekojošas:

- Finanšu pārskatu horizontālā vai tendenču analīze, kur rādītāji tiek salīdzināti ar citu periodu tādiem pat rādītājiem;
- Finanšu pārskatu vertikālā analīze, kura parāda rādītāju struktūru dažādā detalizācijas pakāpē;
- Faktoru analīze, kura parāda atsevišķu finansiālās darbības faktoru ietekmi uz uzņēmuma ekonomiskajiem rādītājiem;
- Salīdzinošā analīze, ar tās palīdzību notiek salīdzināšana ar nozares vidējiem rādītājiem, vai analogiem konkurentu rādītājiem (Rurāne, 2019).

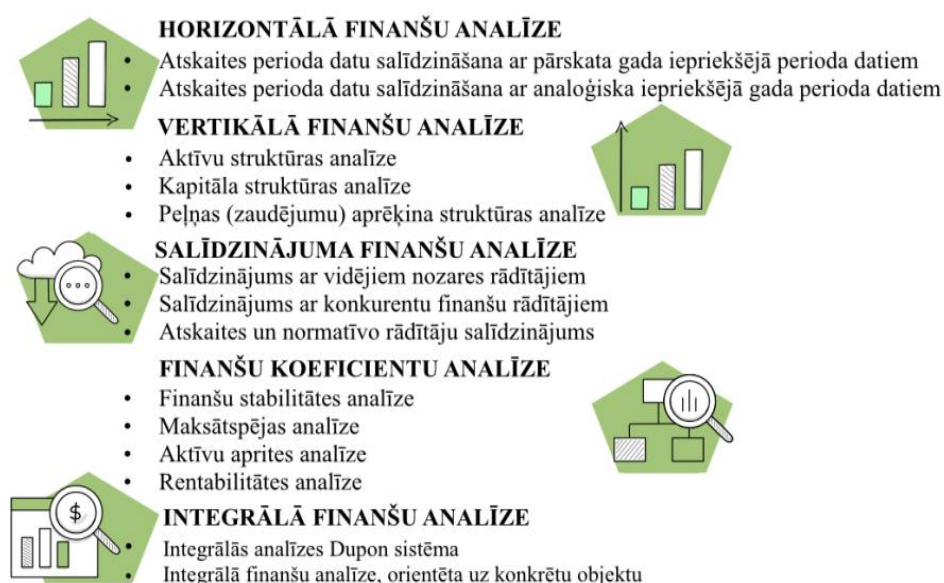
Uzņēmuma finanšu analīzes objekti ir uzņēmuma saimnieciskās darbības rezultāti un saimnieciskās darbības rezultātu avoti ir finanšu pārskati un iekšējās uzņēmuma finanšu atskaites (Jerošenko u.c., 2019). Darba autore piekrīt M.Rurānes viedoklim, ka finanšu un saimnieciskās darbības analīzi sarežģī vairākas problēmas un līdz ar to uzņēmumos netiek veiktas finanšu analīzes procesi, netiek vērtēti uzņēmumu saimnieciskās darbības rezultāti aprēķinu ceļā. Kā galvenās problēmas ir:

- Finanšu analītiķu rīcībā nav ticamu un salīdzināmu datu par iepriekšējiem periodiem, nozari, konkurējošiem uzņēmumiem;
- Uzņēmumos nav speciālistu, kas spēj metodiski pareizi un dziļi izanalizēt finansiālos rezultātus;

- Vadītāji pienācīgi nenovērtē finanšu resursu vadības nozīmīgumu;
- Lielākajai daļai no uzņēmumiem peļņas iegūšana ir galvenā prioritāte vārdos, nevis darbos (Rurāne, 2006).

Autore, balstoties uz darba pieredzi finanšu un vadības jomā, vēlas piebilst un papildināt šo problēmu uzskaitījumu, kā vienu no galvenajām minot uzņēmuma vadības nevēlēšanos ieraudzīt patieso situāciju aprēķinu rezultātā. Kā otru autore vēlas uzsvērt cilvēkresursus, kas spēj pasniegt uzņēmuma vadībai veiktās finanšu analīzes rezultātus skaidri, pārliecinoši, nebaidoties no kritikas vai sankcijām, ja kāds no rādītājiem nav tāds kā to bija paredzējis vadītājs, kā arī sniegt pamatotus un izpildāmus priekšlikumus uzņēmuma darbības uzlabošanai. Pamatojoties uz teorijas izpēti par finanšu analīzi, darba autore izvirza priekšlikumu uzņēmumu vadītājiem, noslēgt darba attiecības ar neatkarīgu finanšu analītiķi, kas ne tikai analizē datus, bet arī konsultē vadību mērķu sasniegšanai. Finanšu stāvokļa analīze balstās uz relatīviem rādītājiem un tos var salīdzināt ar: eksistējošām normām riska un bankrota iespējamības novērtēšanā, citu uzņēmumu rādītājiem, datiem par iepriekšējiem periodiem. Lai veiktu uzņēmuma finanšu analīzi un vērtēšanu, datu analīzei nepieciešamie finanšu pārskati, kas ļauj atklāt nozīmīgākās mijiedarbības un sakarības, kā arī novērtēt tendences, ir: bilance, peļņas vai zaudējumu aprēķins, naudas plūsmas pārskats, pašu kapitāla izmaiņu pārskats (Jerošenko u.c., 2019; Krogzeme, 2010).

Finanšu procesa vadības nodrošināšanai pielieto dažādas analīzes metodes, kuru kopums veido analīzes metožu sistēmu (skat. 1.5.att).

Avots: darba autores veidots pēc Krogzeme, 2010.

1.5.att. Finanšu analīzes sistēma

H.Krogzeme izceļ piecas metodes (skat.1.5.att.), autore pētījumā sīkāk apskatīs trīs no tām: horizontālo un vertikālo analīzi un svarīgāko finanšu koeficientu analīzi.

Horizontālā jeb dinamikas analīze sniedz priekšstatu par bilances posteņu un peļņas un zaudējumu aprēķina izmaiņu dinamiku salīdzinājumā ar noteikto bāzes gadu vai iepriekšējo pārskata periodu (Krogzeme, 2010; Rurāne, 2019). H.Krogzeme norāda, ka analīzes procedūras ļauj konstatēt saimniecisko un finanšu rādītāju izmaiņu dinamiku, kuru izmanto izvēlētajā rādītāja izmaiņu tendenču novērtēšanai (Krogzeme, 2010). Korporatīvā Finanšu institūta (*Corporate Finance Institute*) autori horizontālo analīzi definē kā analīzes metodi, ko izmanto finanšu pārskatu analizēšanai, salīdzinot konkrētu finanšu informāciju par noteiktu laika periodu ar citiem periodiem. Šī ir pieeja, lai analizētu pagātnes tendences, uz kuru pamata ir iespējams prognozēt nākotnes notikumus (*Corporate Finance...*, b.g.). R.Šulca skaidro, ka horizontālā analīze ļauj noskaidrot uzņēmuma attīstības tendences, cikliskumu, iekšējo un ārējo faktoru ietekmi uz uzņēmuma darbības rezultātiem, ļauj novērtēt uzņēmuma apgrozījuma pieauguma efektivitāti attiecībā uz finansiālo stabilitāti (Šulca, 2021). Horizontālās analīzes gaitā tiek noteiktas posteņu relatīvās un absolūtās izmaiņas salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu.

Dinamikas rindas ir statistisko rādītāju secīgu nozīmju rinda, kas skaitliski atspoguļo kādu parādību izmaiņu procesu noteiktā laika intervālā. Atkarībā no tā, kādi lielumi ir dinamikas rindas līmeņi, izšķir absolūto lielumu, relatīvo lielumu un vidējo lielumu dinamikas rindas. Pēc aprēķināšanas veida iedala: ķēdes rādītājus, kas raksturo līmeņu pārmaiņu intensitāti no viena perioda uz otru periodu pētāmā laika perioda ietvaros un bāzes rādītājus, kas raksturo rindas līmeņu visu izmaiņu gala rezultātus salīdzinājumā ar periodu, kas pieņemts par bāzes periodu (balabka.lv, b.g).

Vertikālā jeb struktūras analīze, kuras gaitā tiek gūts priekšstats par atsevišķu posteņu elementu īpatsvaru kopējā rādītājā. Analīzes procesā lielāka uzmanība pievēršama elementiem ar lielāko īpatsvaru vai arī elementiem, kuri mainījušies lēcienveidīgi (Rurāne, 2019). Autors D.Kumavats (*Dinesh Kumawat*) uzsver, ka vertikālo analīzi parāda kā procentuālu vērtību un ar tās palīdzību tiek noteikts kādā virzienā notiek rādītāju izmaiņas, vai īpatsvari samazinās vai palielinās, tāpat vertikālo analīzi var izmantot, lai noskaidrotu saistību starp dažādiem faktoriem un ietekmi vienam uz otru (Kumawat, 2020). R.Šulca skaidro, ka vertikālā analīze ļauj konstatēt izmaiņas uzņēmuma līdzekļu, avotu un izmaksu struktūrā, salīdzinot datus pa vairākiem periodiem, tāpat arī norāda uz “problemātiskajām” vietām uzņēmuma darbā un ļauj sastādīt turpmākā darba plānu (Šulca, 2021).

Finanšu koeficientu analīze pēc H.Krogzemes domām ir viena no nozīmīgākajām finanšu pārskatu analīzes metodēm, ar kuras palīdzību tiek iegūta informācija uzņēmuma saimnieciskās un finansiālās darbības novērtēšanai, secinājumu izdarīšanai un priekšlikumu sniegšanai (Krogzeme, 2010).

Likviditātes rādītāji	Rentabilitātes rādītāji	Efektivitātes (aktivitātes) rādītāji
<ul style="list-style-type: none"> • raksturo uzņēmuma spēju jebkurā laikā atmaksāt savas īstermiņa saistības 	<ul style="list-style-type: none"> • parāda uzņēmuma vadības spēju efektīvi vadīt biznesa procesus, attīstīt tos un palielināt kapitāla ienesīgumu 	<ul style="list-style-type: none"> • raksturo uzņēmuma līdzekļu aprites ātrumu kā rezultātā parāda aktīvu izmantošanas intensitāti produkcijas ražošanā, ieņēmumu gūšanā no produkcija pārdošanas

Avots: darba autores veidots pēc Šulca 2021.

1.6.att. Finanšu koeficientu iedalījums un mērķis

Finanšu koeficientu analīzes metodei ir vairākas **priekšrocības**: vienkāršība un ātrums, iegūtā informācija noderīga visām lietotāju grupām, iespēja konstatēt tendences un izmaiņas uzņēmuma finansiālajā situācijā, iespējas novērtēt uzņēmuma situāciju attiecībā pret konkurentiem, citiem līdzīgiem uzņēmumiem (Šulca, 2021).

COVID-19 uzņēmumiem ir likusi citādi paskatīties uz finanšu analīzi. Daļa uzņēmumu, iepriekš augstu nevērtēja rīkus, kas sniedz iespēju reāllaikā sekot līdzi rādītājiem, analīzei, rezultātiem un izskatīt notikumu attīstības scenārijus, tad krīzes notikumu iespaidā tie kļuva kritiski svarīgi. Uzņēmumi, kuri prata precīzāk prognozēt ārkārtas situācijas radītos triecienus un novirzes, varēja sagatavoties grūtībām un vieglāk izdzīvot pandēmijas laikā (Jumis, b.g.).

1.3. Risku vadības process

Nodaļā izpētīta risku vadības būtība, šī termina teorētiskā raksturošana tiek papildināta ar riska jēdziena vēsturisko izcelsmi, lai skaidrotu riska vadības attīstību. Termina “risks” un “risku vadība” būtības raksturošanai izmantota teorētiskās literatūras analīze, tādējādi atspoguļojot teorētiskās diskusijas, atziņas un vērtējumus.

Eiropā termins “risks” bija sastopams viduslaiku avotos, taču izplatījies sāka ap 1500.gadu Itālijā un Spānijā, kad sāka iespiest pirmās grāmatas. Ar terminu saprata bīstamību, uzdrošināšanos, avantūru, bailes, vīrišķību un citas līdzīgas īpašības (Pettere, Voronova, 2003). Balstoties uz G.Petteres un I.Voronovas viedokli, autore kā vienkāršoto riska definīju interpretē, ka risks ir problemātiska situācija. Latvijā pirmais zinātnieks, kas ir apskatījis riska definīciju un būtību ir profesors I.Kālis, kurš uzskata, ka termins

“risks” latviešu valodā ir cēlis no latīņu vārda “riscum”, kas nozīmē iespēja, nejaušība, tātad kaut ko nenoteiktu – labu vai sliktu (Kālis, 1999).

V.Lipskis (*Walter Lipski*), D.Raiansa (*David Ryan*) par risku raksta, citēju: “Tikai tāpēc, ka jūs to nevariet izmērīt, tas nenozīmē, ka tas nav īsts risks” (Lipski, Ryan, 2016). Autore uzskata, ka ne vienmēr risks ir izmērāms naudā, ir jāskatās no dažādiem skatupunktiem, iespējams, šī ir iespēja iegūt motivēta darbinieka atsauksmes par darba devēju. Risks ir izaugsmes iespēja attīstībai. Jebkuru risku var izmērīt, ir jāatrod metode, kas to ļauj izdarīt.

Risku Ž.Dionne (*Georges Dionne*) definē kā notikuma varbūtības vai biežuma un tā seku kombināciju, kas parasti ir negatīva (Dionne, 2013). K.Barlova (*Barlow M. Christine*) risku skaidro kā ekonomiskā zaudējuma iespēju (Barlow et al., 2007). G.Pettere un I.Voronova uzskata, ka pēc savas būtības risks ir iespēja iestāties notikumam ar negatīvām ekonomiskām sekām un riska pamatā ir šaubas par nākotni, neziņa, kā arī uzsvars tiek likts uz atšķirīgiem riska līmeņiem (Pettere, Voronova, 2003).

Autore H.Krogzeme skaidro, ka risks ir nelabvēlīga notikuma izveidošanās jeb tā iestāšanās varbūtība, kas var veicināt zaudējumu rašanos (Krogzeme, 2013), turklāt Iekšējo auditoru insitūts risku definē kā tāda notikuma iespējamību, kas apdraud mērķu sasniegšanu (Iekšējo auditoru..., 2017). Apkopojot dažādu autoru definējumus, autore terminu “risks” definē kā zaudējumu rašanās iespēju nejauša notikuma vai savstarpēji saistītu notikumu iestāšanās dēļ bez iespējas noteikt konkrētu iestāšanās laiku.

Autori dažādi interpretē riska vadības būtību, T. Ronkali (*Thierry Roncalli*) uzskata, riska vadība rada vērtību (Roncalli, 2020), Ž.Dionne definē risku vadību kā finanšu darbības kopumu, kas maksimāli palielina uzņēmuma vērtību, samazinot ar naudas plūsmas svārstīgumu saistītās izmaksas (Dionne, 2013). K.Pritchards (*Carl K.Pritchard*) riska vadību nosauc kā metodi, kas koncentrējas uz situāciju vai notikumu noteikšanu un kontroli, kas rada nevēlamas pārmaiņas (Pritchard, 2015). Autore uzskata, ka Iekšējo auditoru insitūts (*Institute of Internal auditors*) profesionālās prakses starptautiskajos standartos, **riska vadību** raksturo visprecīzāk, kā procesu, kura mērķis ir identificēt, novērtēt, vadīt un kontrolēt potenciālos notikumus vai situācijas, lai nodrošināti pieņemamu pārliecību par uzņēmuma mērķu sasniegšanu (Iekšējo auditoru ..., 2017).

Finanšu profesors, starptautiskais finanšu pārvaldības eksperts Ž.Dionne zinātniskajā pētījumā par risku pārvaldību uzsver, ka risku vadībai ir nesena vēsture un tā sākusi attīstīties ap 1955.gadu, taču vēsturiskie atskaites punkti pētījumos tiek apskatīti, lai saprastu tās evolūciju. Kādreiz tā vairāk tika saistīta ar apdrošināšanas funkciju, bet

tagad šī funkcija ir viena no papildinošajām riska vadībā. Gan Ž.Dionne, T.Ronkali, K.Bjūlers (*Kevin Buehler*), E.Frīmens (*Andrew Freeman*), R.Hjulms (*Ron Hulme*) ir vienādās domās, ka īsto izaugsmi riska vadība sākusī ap 1973.gadu, kad pirmo reizi tika publicēts F.Bleka (*Fischer Black*) un M.Skolza (*Myron Scholes*) izstrādātais iespējas līgumu vērtēšanas modelis, kas ļāva daudz efektīvāk noteikt cenas un mazināt risku (Dionne, 2013; Roncalli, 2020; Frīmens, 2010). Riska vadības mērķis pēc Ž.Dionnes ir izveidot sistēmu, kas ļautu uzņēmumiem rīkoties ar risku un nenoteiktību (Dionne, 2013). Autori K.Bjūlers, E.Frīmens, R.Hjulms uzskata, ka risks vienmēr ir līdzās un, ka matemātiskā modelēšana padarījusi riska pārvaldību un pētīšanu nesaprotamu tiem, kas nedarbojas finanšu un finanšu pakalpojumu sfērā, līdz ar to, daudzi uzņēmumu vadītāji ir attiekušies no spēcīgiem riska vadības instrumentiem, tādējādi neizmanto iespējas gūt peļņu - autori risku saista ar ievērojamām peļņas iespējām (Frīmens et.al, 2010). Autore L.Tuti (*Linda Tutti*) uzsver, ka riska vadības mērķis nav novērst visus riskus, bet gan saglabāt un palielināt uzņēmuma vērtību, pieņemot pārdomātus riska lēmumus. Tāpat L.Tuti uzskata, ka riska vadībai ir jābūt saistītai ar organizācijas stratēģiju, un, lai tos saistītu, riska vadības vadītājiem vispirms ir jādefinē riska apetīte, t.i. riska apjoms, ko tā gatava uzņemties, lai īstenotu savus mērķus (Tutti, b.g).

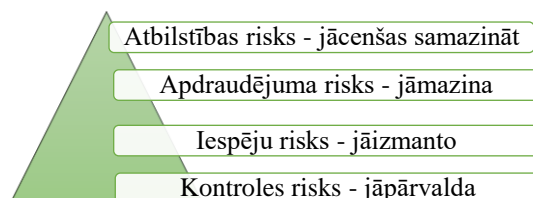
Autors N.Fergusons uzskata, ka riska vadība ir ilgstoša cīņa starp vēlmi būt finansiāli nodrošinātiem nākotnē un skarbo realitāti, ka īsti nav tādas lietas kā vienkārši nākotne, jo viņā uztverē ir vairākas neparedzamas nākotnes, kuras mūs visu laiku pārsteidz. Britu vēsturnieks Fergusons N. terminu “risks” nedefinē kā esam pieraduši enciklopēdijās un daudzos citos teorētiskajos literatūras avotos, bet gan pavisam vienkārši kā nedrošības jomu (Ferguson, 2008).

Uzņēmumi saskarās ar plašu risku kopumu, kas var ietekmēt darbības rezultātus. Uzņēmumi uzstāda mērķus, norāda tos kā misijas, vērtības. Autors P.Hopkins (*Paul Hopkins*) paskaidro, ka riskam var būt gan pozitīvi, gan negatīvi rezultāti, kā arī riski ir saistīti ar iespējām, zaudējumiem vai nenoteiktību, un klasificē četrus risku veidus:

- Atbilstības (obligātie) riski – riski, kas noteikti iestāsies virzoties uz mērķu sasniegšanu, tie ir riska gadījumi, kad rezultāts var būt tikai negatīvs.
- Apdraudējuma (tūrie) riski – tie kavē sasniedzamā mērķa sasniegšanu, šis risks ir jātur ne lielākā līmenī, kā uzņēmums var izturēt.
- Iespēju (spekulatīvie) riski – uzlabo, veicina mērķu sasniegšanu, šajā risku vadībā uzņēmēji labprāt investē, jo gūst pozitīvu atdevi.

- Kontroles (nenoteiktības) riski – rada nenoteiktību par mērķu sasniegšanu, vairāk tiek lietots pie projektu vadības, bet vispārējs mērķis ir samazināt atšķirības starp paredzamajiem un faktiskajiem rezultātiem.

Hopkins sniedz lakonisku un konkrētu risinājumu, ko darīt ar katru no šiem riskiem uzņēmuma līmenī (skat.1.7.att.).

Avots: darba autores veidots pēc Hopkin, 2018.

1.7.att. **Darbības ar riskiem**

Katram riska veidam ir savas īpatnības un nepieciešama atšķirīga vadība un analīze (Hopkin, 2018).

Ikviens uzņēmums saskarās ar neskaitāmi daudziem riskiem, kas ietekmē dažādas uzņēmuma daļas, riska vadība sekmē efektīvu atbildes reakciju uz savstarpēji saistītiem notikumiem un saskaņotu reakciju uz riskiem. Risku vadības rokasgrāmatas autoru kolektīvs risku vadību definē kā potenciālo briesmu un nevēlamo gadījumu identifikācijas procesu, minēto faktoru varbūtības un seku izpratnē un riska kontrolpasākumu veikšanu. Autori uzsver, ka riska vadība ir nepārtraukts pilnveides process (Šuškeviča u.c., b.g.). P.Svītīngs riska vadības procesu definē kā nepārtrauktu procesu, nevis kā procesu ar sākumu un beigām, kā kontroles ciklu, kas ir ieviešams un pārskatām pastāvīgi, jo laika gaitā mainās gan iekšējie, gan ārējie faktori (Sweeting, 2011). Dz.Putnis un J.Leilands uzskata, ka visi uzņēmumi un organizācijas sastopas ar iekšējiem un ārējiem apstākļiem, kas ietekmē mērķu sasniegšanu un šo nenoteiktību identificēšanu, izvērtēšanu un analīzi dēvē par riska pārvaldību. Autori paskaidro, ka riska vadība nav tas pats, kas izvairīšanās no riska – veselīga riska apetīte ir būtiska biznesam, kas vēlas sasniegt vai pat pārsniegt savus mērķus (Putnis, Leilands, b.g.). Autors G.Vite (*Greg Vitte*) paskaidro, ka gala mērķis risku vadībai ir izstrādāt procesu kopumu, lai identificētu riskus, ar kuriem saskaras uzņēmums, šo dažādo risku iespējamību un ietekmi, kā katrs no tiem ir saistīts ar maksimālo risku, ko uzņēmums ir gatavs uzņemt, lai saglabātu un palielinātu organizatorisko vērtību (Tutti, b.g).

Riskus apraksta, lai noteiktu galvenās riska jomas un izvērtētu to potenciālo ietekmi uz uzņēmuma darbību. Lai uzņēmuma darbība noritētu veiksmīgi un netiktu pakļauta

negaidītiem triecieniem neveiksmīgu un neefektīvu lēmumu dēļ, uzņēmuma vadības procesā ir jāprot atpazīt riskus, tos novērtēt, analizēt riska apstākļus un samazināt riska iedarbību.

Visiem riska vadības ekspertiem, grāmatu un zinātnisko rakstu autoriem, profesoriem u.c. profesionāļiem riska vadības jomā ir vienāds viedoklis, ka riska process ir jāsadala vai tiek iedalīts vairākās daļās, lai **riska vadības procesu** padarītu par plānveidīgu, jo tieši riska process soli pa solim veicina un nodrošina tā izpildi.

Risku vadības procesu darba autore iedala piecās daļās (skat. 1.8.att.):

Avots: darba autores veidots pēc Iekšējo auditoru institūts, 2022; Sweeting, 2011.

1.8.att. **Risku vadības process**

Risku identificēšana ir tādu riska avotu (briesmu) noskaidrošana, kas apdraud uzņēmējdarbības struktūru un kas var radīt zaudējumus (Pettere, Voronova, 2003). Risku identifikāciju var veikt ar dažādu metožu, paņēmieni palīdzību, kā veicot intervijas, aptaujas, veidojot plūsmu kartes, veicot SVID, PEST analīzes, pēc “prāta vētras” metodes, vērtējot auditoru ziņojumus, analizējot struktūrdiagrammas utt. Autors G.Vits saka, ka identificējot riskus svarīgi saprast, ka pēc definīcijas risks ir tad, ja tam ir ietekme. Tāpat G.Vits uzsver, ka lai apsvērtu, kas varētu notikt nepareizi, ir jāsāk ar to, kā ir jābūt pareizi, kā jānotiek pareizi (Tutti, b.g.).

Lai identificētu riskus, ar kuriem saskaras uzņēmums, P.Hopkins, P.Svītings paskaidro, ka nepieciešams izveidot risku identificēšanas reģistru, kurā tiek uzkrāta informācija par katru risku, kuras galvenais mērķis ir sniegt vadībai informāciju par būtiskajiem riskiem, kas var ietekmēt uzņēmuma darbību. Reģistrā redzams riska apraksts, iestāšanās iespējamība un ietekme, kā pastāvošās kontroles samazina riskus, kā arī iesaistītie darbinieki (Hopkin, 2018; Sweeting, 2011; Šulca, 2021).

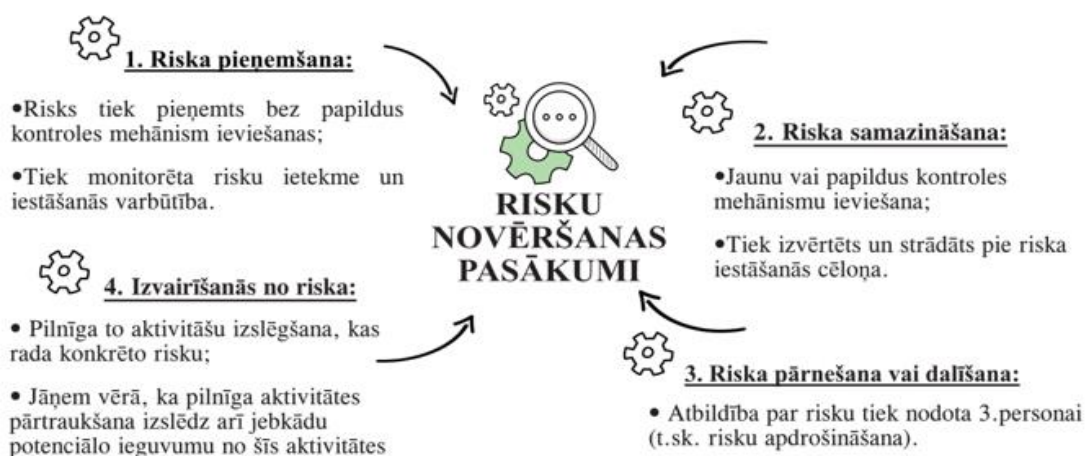
Riska novērtēšana ir nepieciešama, lai pieņemtu lēmumus par tālākām darbībām ar identificētajiem riskiem. Procesā posmā tiek izanalizēta zaudējuma iestāšanās varbūtība un to lielums un, pamatojoties uz to, novērtēts risks (Pettere, Voronova, 2003).

R.Šulca skaidri un saprotami izskaidro, ka pie risku novērtēšanas svarīgi ir izstrādāt vienotu vērtēšanas metodiku, katram riskam šajā procesa posmā tiek piešķirta vērtība, kas norāda uz riska iestāšanās varbūtību un ietekmes zonu (Šulca R., 2021). Autori P.Svītings (*Paul Sweeting*), P.Hopkins (*Paul Hopkin*), T.Avens (*Terje Aven*) vērš uzmanību, ka pie riska novērtēšanas svarīgi ir identificēto risku novērtēt tam raksturīgajā līmenī nevis atlikušajā līmenī, t.i. neņemot vērā pašlaik spēkā esošās kontroles (Hopkin, 2018; Sweeting, 2011, Aven, 2015).

Izplatītākajām risku novērtēšanas metodēm ir risku matricas izveidošana, tā ļauj attēlot identificēto risku varbūtības un ietekmes savstarpējo mijiedarbību un dod skaidru vizuālo attēlu par riska nozīmīgumu uzņēmumā (Šulca, 2021).

Risku klasifikāciju ir lietderīgi veikt pēc risku novērtēšanas procedūras, tas ir sadalīt riskus pa iepriekš izvēlētām riska klasēm, risku klasifikācija ir atkarīga no indivīda viedokļa. Riskus var klasificēt: pēc to izcelsmes – iekšējie, ārējie, pēc procesiem uzņēmumā – darbības, finanšu, cilvēkresursu riski utt. Klasificējot riskus ir nepieciešams ievērot principus – klasifikācijai ir jāatbilst konkrētam mērķim, sistematizējot riskus, ir mērķtiecīgi jāizdala riska cēlonis, objekts, kas rada risku, riska iedarbības subjekts, apstākļi. Šajā posmā var tikt identificēti un ieraudzīti jauni riski.

Risku novēršana un kontrole ietver pasākumus, kas veicami ar mērķi minimizēt zaudējumu apjomu, kas rastos, ja iestātos šis nelabvēlīgais notikums, kā arī atrisināt problēmu, kuru izraisītu zaudējumi (Pettere, Voronova, 2003). Uzņēmuma vadībai ir jāizlemj un jāvienojas par risku vadības aktivitātēm. Visbiežāk identificētie un novērtētie riski netiek pilnībā likvidēti, bet tiek samazināti līdz vadībai pieņemamam līmenim. Iespējamie pasākumi identificētajiem riskiem uzskaitīti 1.9.attēlā.

Avots: darba autores veidots pēc Valsts kase, 2022.

1.9.att. Risku novēršanas pasākumi

Riska finansēšana ir līdzekļu piešķiršana riska vadības procesam. Riska samazināšanai tērētajiem līdzekļiem ir trīs veidi:

- Izdevumi, kas tieši saistīti ar ieviesto kontroli pār riskiem un pār zaudējumu novēršanu;
- Neizbēgami zaudējumi, kurus nekādos apstākļos nevar paredzēt un novērst;
- Administratīvie izdevumi, ka attiecas uz riska kontroli (Pettere, Voronova, 2003).

Riska vadības procesa efektivitāti var noteikt, ja izpildās sekojoši nosacījumi:

- Uzņēmuma mērķi atbilst uzņēmuma misijai un veicina tās īstenošanu;
- Identificēti un novērtēti būtiski riska veidi;
- Izvēlēti riska novēršanas pasākumi, kas atbilst uzņēmuma riska apetītei;
- Uzņēmumā notiek atbilstošas informācijas par riskiem identificēšana un savlaicīga ziņošana, atvieglotot pienākumu izpildi atbildīgajiem darbiniekiem, uzņēmuma vadībai un valdei (Iekšējo auditoru ..., 2017).

Apkopoto autoru viedokļi un informācija par finanšu vadības nozīmi, būtību, finanšu analīzi un risku vadības esamību uzņēmumos, ir salīdzinoši vienota. Pēc darba autores domām finanšu vadība uzņēmumos, regulāra finanšu analīze, savlaicīga un regulāra risku identifikācija, novērtēšana, kā arī nepārtraukta kontrole un uzraudzība ļauj uzņēmumiem laicīgi prognozēt nevēlamas pārmaiņas, pieņemt objektīvus lēmumus un veiksmīgi sasniegt izvirzītos mērķus.

2. PIENA PĀRSTRĀDES NOZARES TIESISKIE UN INSTITUCIONĀLIE ASPEKTI

Piena pārstrādes nozare ir apstrādes rūpniecības nozares sastāvdaļa, kuras pamatuzdevums ir nodrošināt sabiedrību ar pārtiku, konkrēti ar piena produktiem – pienu, biezpienu, sviestu, sieru u.c. produktiem. Tiesisko regulējumu un vadlīnijas piena pārstrādes nozarei nosaka gan vispārējie uzņēmējdarbību un pārtikas apriti regulējošie normatīvie akti, gan speciālie piena pārstrādi regulējošie normatīvie akti. Pēc tiesību aktu hierarhijas šie tiesību akti ir Eiropas Savienības regulas un direktīvas, Saeimas pieņemtie likumi, Ministru kabineta noteikumi, MK rīkojumi, u.c. Augstāks spēks hierarhijā augstāk esošajiem normatīvajiem aktiem, tā piemēram, ja kāda no nacionālajām tiesību normām neregulē konkrēto jautājumu vai izvirza zemākas prasības, tad piemērojami starptautiski tiesību akti – ES regulas un direktīvas.

Piena pārstrādes nozares institucionālais un tiesiskais regulējums vispārīgajos komercdarbību un finanšu uzskaiti regulējošajos jautājumos pielīdzinās jebkurai citai nozarei izvirzītajām prasībām, noteikumiem un institucionālajai uzraudzībai, kontrolei. Līdz ar to, nekāda specifiska ietekme vai tendences attiecībā uz piena pārstrādes nozari nepastāv. Pārtikas produktu ražošanas, tajā skaitā arī piena pārstrādes nozares, institucionālo sistēmu veido valsts un nozares pārstāvju sabiedriskās organizācijas. Par nozares politikas veidošanu un likumdošanas izstrādāšanu atbildīgā ir Zemkopības ministrija, kā galvenā kontrolējošā un uzraudzības institūcija ir Pārtikas un veterinārais dienests. Nozares atbalstu administrē Lauku atbalsta diensts, bet dzīvnieku uzskaiti, pārraudzību īsteno Lauksaimniecības datu centrs. Piena nozares attīstībai nepieciešamos pētījumus, kas nākotnē var ietekmēt nozares politikas veidošanu, galvenokārt izstrādā LLU, pētnieki no AREI un LLKC.

Kā eksperta viedoklis izmantots AS “Rankas piens” juristes teiktais, ka *“vēlamās izmaiņas un uzlabojumi institucionālajā līmenī attiecināmi uz lielāku akcentu konsultatīvai un padomdevēja darbībai komercdarbības un finanšu uzskaites jautājumos, lielāku uzmanību pievēršot izskaidrošanas darbam, konsultatīviem semināriem, brīvi pieejamām konsultācijām par neskaidriem jautājumiem normatīvajos aktos un to pareizu, pilnīgu un precīzu piemērošanu, preventīviem pasākumiem, bet sodīšanas funkciju rezervējot apzināti ļaunprātīgu un nolaidīgu noteiktā regulējuma pārkāpumu gadījumiem, ne cilvēcisko kļūdu vai kļūdainas normatīvi aktu piemērošanas izpratnes dēļ”*.

Attiecībā uz pārtikas aprites uzņēmumu un piena pārstrādes uzņēmumu darbību regulējošajiem specifiskajiem normatīvajiem aktiem, kas pamatoti balstās uz pārtikas drošuma, nekaitīguma prasību ievērošanu, kontroli, izsekojamību, precīzu, faktiskiem apstākļiem atbilstošu un vienotu marķējuma prasību izpildi patērētāju interešu nodrošināšanai, normatīvo aktu prasības ir plašākas, daudzveidīgākas un visaptverošas. Jāatzīst, ka LR nacionālās likumdošanas normas šajos aspektos ir visai sadrumstalotas, grūti pārskatāmas, bieži mainās, tādēļ nereti uzņēmējiem problēmas rodas ar atbilstošu normu noskaidrošanu, adekvātu juridisko interpretāciju un praktisko piemērošanu.

Kvalitātes un pārtikas drošuma likumus, normatīvos aktus regulas, darba autore, ir sadalījusi kā Eiropas Savienības (piel.nr.13) un Latvijas Republikas (piel.nr.14) izdotos dokumentus, nešķirojot tos pēc pielietošanas mērķa, jo piena pārstrādes produktu ražošanas nozarē, tāpat kā visā pārtikas ražošanas nozarē, likumi, regulas, normatīvie akti ir jāievēro neatkarīgi no to pielietošanas mērķa.

Piena pārstrādes nozares uzņēmumi ir pakļauti dažādiem regulējumiem un institūcijām kvalitātes nodrošināšanas jomā. Normatīvajos aktos piena pārstrādei izvirzīto prasību ievērošanu uzrauga, kontrolē, sniedz nepieciešamos skaidrojumus speciālas valsts institūcijas un dienesti. Būtisks pozitīvs aspekts ir PVD aktīvais izskaidrošanas un konsultatīvais atbalsts.

Pārtikas un veterinārais dienests ir ZM pārraudzībā esoša tiešās pārvaldes iestāde. Dienesta mērķis ir nodrošināt patērētājiem nekaitīgas un drošas pārtikas, prasību ievērošanu, kā arī nodrošināt, pārtikas un nepārtikas preču drošuma un fitosanitāro robežkontroli (Pārtikas un veterinārais..., 2022). Darba autore kā PVD kompetences uzskaita: izejvielas kontroli, sanitāro un higiēnas normu ievērošana uzņēmumā, sertifikātu izsniegšanu. PVD inspektori nodrošina regulāru normatīvo aktu prasību uzraudzību visos pārtikas aprites posmos – produkta ieguvē, ražošanas procesā, tirdzniecībā, veicot pārtikas uzņēmumu pārbaudes.

Lauku atbalsta dienests atrodas ZM pakļautībā. LAD ir valsts tiešās pārvaldes iestāde, kas atbildīga par vienotu valsts un ES atbalsta politikas īstenošanu Latvijā, uzrauga normatīvo aktu ievērošanu lauksaimniecības jomā (Lauku atbalsta..., b.g.). Arī piena pārstrādes uzņēmumiem ir tiesības pieteikties uz ES atbalstu un visbiežāk uzņēmumi to izmanto, lai iegādātos jaunas ražošanas iekārtas, uzlabotu ražošanas jaudu uzņēmumā kā arī attīstītu jauna produkta virzību tirgū.

Lauksaimniecības datu centrs ir ZM pakļautībā esoša tiešās pārvaldes iestāde. Lauksaimniecības datu centra nodrošināt vienotu valsts informācijas sistēmu,

lauksaimniecības un zivsaimniecības nozarē īstenojot vienotu, vienkāršotu un elastīgu uzraudzību un izsekojamību (Lauksaimniecības datu..., b.g.).

Attiecībā uz produktu marķējumu, AS "Rankas piens" juriste uzsver, ka negatīvs faktors ir salīdzinoši bieža marķējumam izvirzīto kritēriju, prasību maiņa, kas uzliek pienākumu nomainīt iepakojumu. Šādos gadījumos tiek piedāvāts noteikts pārejas periods, kurā jāizmanto vecais iepakojums un jāizstrādā jauns. Realitātē tas rada ievērojamus finansiālos zaudējumus, jo īpaši mazākiem pārstrādes uzņēmumiem sekojošu argumentu dēļ: iepakojuma ražotāji nepieļauj mazu iepakojuma partiju piegādi, un mazas piegādes ir arī finansiāli neizdevīgākas, dārgākas, ievērojami palielina galaprodukta pašizmaksu, līdz ar to atņem iespējas uzvarēt sīvajā konkurencē par patērētāju. Savukārt, pie pasūtīta un nopirkta liela iepakojuma apjoma un salīdzinoši nelieliem ražošanas apmēriem pārejas periodam atvēlētie termiņi ir nepietiekami vecā iepakojuma izstrādāšanai. To nākas utilizēt, rezultātā uzņēmumam rodas zaudējumi, process ir dabai un videi nedraudzīgs. Ņemot vērā minēto aspektu, darba autore iesaka likumdevējam pirms jaunu regulējumu ieviešanas vairāk konsultēties ar nozares apvienotajām organizācijām, piena pārstrādes nozares pārstāvjiem un jauno tiesisko normu radīšanā būt lojālākiem pret uzņēmumiem, ja vien tas saprātīgi pieļaujams atkarībā no normatīvā akta darbības sfēras un ietekmes.

Gadiem ilgi nemainīga aktualitāte ir piena izejvielas kvalitātes nodrošināšana, adekvāta kontrole, kas nepieļauj dažādi interpretējamus rezultātus. Latvijas ietvaros šis jautājums ir sevišķi nozīmīgs, ņemot vērā piena ražošanas sadrumstalotību un ļoti izteikto konkurenci par izejvielu. Papildus vietējo ražotāju savstarpējai konkurences cīņai par izejvielas piegādātāju, izteikti negatīvu iespaidu atstāj izejvielas transportēšana uz ārvalstīm, kas pēdējo gadu laikā īpaši izteikta. Šādos apstākļos būtiski ar efektīviem, valsts izstrādātiem tiesiskiem instrumentiem un likumdošanas normām, novērst situācijas, kad piena ražotāja, kā jau esošā piena piegādātāja saglabāšanai vai potenciālā piegādātāja piesaistīšanai, tiek izmantotas pielāides un atkāpes piena izejvielas kvalitātē.

Uz piena pārstrādes nozari ir attiecināmi gan vispārējie pārtikas nozares normatīvie akti, gan veterinārijas normatīvie akti, jo tikai no veselīga un atbilstoši noteiktajām labturības prasībām audzēta ganāmpulka iegūstamas augstas kvalitātes izejvielas (Latvijas piensaimnieku...,2022).

Normatīvo aktu prasības nosaka, ka pārtikas ražošanas uzņēmumā ir jāizstrādā un jāievieš paškontroles sistēma, kas balstās uz Codex Alimentarius principiem, kas nosaka

īstenot uzņēmumā uzraudzības un kontroles mehānismu, kas nodrošina patērētāju veselībai, dzīvībai un videi drošu un nekaitīgu pārtikas produktu ražošanu un izplatīšanu.

No otras puses, papildus augstāk minētajām specifiskajām prasībām piena pārstrādes uzņēmumi savā saimnieciskajā darbībā ievēro valsts noteikto normatīvo regulējumu, kas nosaka vispārējos principus, prasības un kārtību, kā veicama saimnieciskā darbība, īstenojama nodokļu politika, nodrošināma finanšu un grāmatvedības uzskaitē, personāla vadība.

Komercdarbība piena pārstrādes nozarē ir pakļauta virknei likumu, ko darba autore ir sadalījusi trīs daļās:

1. Likumi, kas regulē uzņēmuma darbību un darba attiecību tiesiskumu:

- Komerclikums (01.01.2002) – likums, kurā noteiktas komercdarbības tiesiskās formas. Tajā definēti komersanta, komercdarbības un citi ar uzņēmējdarbību saistīti jēdzieni, nosacījumi un ierobežojumi.
- Darba likums (01.06.2002) – regulē darba tiesiskās attiecības.
- Konkurences likums (01.01.2002) – likumā ir definēti godīgas konkurences pamatprincipi Latvijā. Likums nosaka kā aizsargāt, saglabāt un attīstīt brīvu, godīgu un vienlīdzīgu konkurenci visās tautsaimniecības nozarēs sabiedrības interesēs.
- Preču un pakalpojumu drošuma likums (01.05.2004) nosaka pienākumu ražotājam, pakalpojumu sniedzējam, izplatītājam piedāvāt, ražot un pārdot tikai drošu, cilvēka dzīvībai, veselībai un personas mantai, kā arī videi nekaitīgu preci, kā arī veikt pasākumus nedrošu preču radītā riska mazināšanai (Sloka B., b.g.).
- Komerccenslējuma aizsardzības likuma (01.04.2019) mērķis ir nodrošināt komercenslējuma efektīvu aizsardzību (Komerccenslējuma aizsardzības...,2019).
- Darba aizsardzības likums (01.01.2002) regulē darba aizsardzības prasības, tas nosaka svarīgākos darba aizsardzības principus un prasības. (arodbiedrības.lv, b.g.).
- Ugunsdzēsības un ugunsdrošības likums (01.01.2003) nosaka ugunsdrošības, ugunsdzēsības un glābšanas dienestu un organizāciju sistēmu, fizisko un juridisko personu uzdevumus un kompetenci ugunsdrošības un ugunsdzēsības jomā.

Darba autore secina, ka likumi, kas regulē komercdarbību, darba tiesības ir visaptveroši un saistoši ikvienam uzņēmējam. Tāpat drošība darba vietā, ugunsdrošības normas ir atrunātas likumos, kuri ir saistoši visiem darba devējiem, taču darba autore iesaka pievērst padziļinātu uzmanību uz darba aizsardzību un drošību, lai novērstu vai mazinātu riskus, kas var rasties veicot darba pienākumus. Darba autore iesaka: noslēgt uzņēmumiem pakalpojumu sniegšanas līgumus ar darba aizsardzības profesionāļiem, nodrošināt darba ņēmējus ar darba aizsardzības līdzekļiem, regulāri veikt apmācības darbiniekiem, nodrošināt darba ņēmējus ar veselības un nelaimes gadījumu apdrošināšanas polisēm, kas nodarbinātajiem ir gan kā papildus bonuss, gan arī darba ņēmējam var samazināt izdevumus darba ņēmēja iespējamās slimības un nelaimes gadījuma ietekmē.

2. Likumi, kas regulē piena pārstrādes nozares darbību:

- Piena un piena produktu ražotāju organizāciju atzīšanas un to darbības uzraudzības kārtība MK noteikumi Nr.80 (22.02.2013)
- Eiropas Savienības un valsts ārkārtas pielāgošanas atbalsta piešķiršanas kārtība piena rašotājiem MK noteikumi nr. 688 (29.10.2016)
- Kārtība, kādā tiek vākta un apkopota informācija par lauksaimniecības produktu cenām un tirdzniecības apjomiem MK noteikumi nr. 841 (05.11.2011)

Darba autore uzskata, ka pārtikas ražošanas nozarei, tai skaitā piena pārstrādes nozarei, likumi, normatīvie akti un regulas ir izstrādātas pietiekoši daudz un ir sarežģītas savā struktūrā, taču darba autore uzskata, ka pārtikas ražošanas regulējošai likumdošanai jābūt striktai, jo nozare ir saistīta ar sabiedrības veselību un dzīvību.

3. Likumi, kas regulē finanšu un grāmatvedības uzskaites kārtošānu uzņēmumos:

- Grāmatvedības likums (01.01.2022) nosaka grāmatvedības jomas vispārīgos un tiesiskos pamatus, uzņēmējdarbības veicēju tiesības, pienākumus un atbildību, grāmatvedības uzdevumus, grāmatvedības kārtošānu prasības, kā arī atbildību par pārkāpumiem grāmatvedības jomā (Grāmatvedības likums, 2022).
- Gada pārskatu un konsolidēto gada pārskatu likums (01.01.2016) nosaka gada pārskata saturu, tā sagatavošanas, pārbaudes, apstiprināšanas, iesniegšanas un publiskošanas kārtību (Gada pārskatu un..., 2016).

- Grāmatvedības kārtošanas noteikumi MK nr.877 (01.01.2022) nosaka attaisnojuma dokumentu,preču piegādes dokumentu un grāmatvedības datorprogrammu lietošanas prasības. Likums paredz inventarizācijas veikšanas kārtību, metodes, rezultātu dokumentēšanas kārtību (Grāmatvedības kārtošanas..., 2022).
- Pievienotās vērtības nodokļa likums (01.01.2013) nosaka nodokļa maksātājus, ar nodokli apliekamos darījumus, vērtību, nodokļu likmes, atbrīvojumus, maksāšanas kārtību, kā arī atbildību par šī likuma pārkāpumiem (Pievienotās vērtības..., 2013).
- Likums par nodokļiem un nodevām (01.04.1995) nosaka nodokļu un nodevu sistēmas, valsts nodokļu un nodevu veidus, aprēķināšanas, noteikšanas, iekasēšanas un atmaksāšanas kārtību, kā arī atbildību par nodokļu pārkāpumiem (Likums par nodokļiem..., 1995).

Darba autore uzskata, ka uzņēmuma finanšu un grāmatvedības dokumentu uzskaites, nodokļu piemērošanas likumdošana ir izstrādāta pietiekoši sarežģītās redakcijās, kur daudziem no likumiem ir nepieciešami skaidrojumi, lai tos piemērotu pareizi. Pēc darba autores domām, likumu jaunākās versijas tiek izstrādātas saprotamākas lietotājiem, tāpat jaunākie likumi ir vairāk adresēti uzņēmumu atbalstam, lai atvieglotu grāmatvežu darbu un būtu vieglāk izprotamas likuma normas.

Liela loma pārtikas ražošanas nozarē, t.sk. piena pārstrādes nozarē, ir dabas aizsardzībai, Valsts vides dienesta kontrolei un sadarbībai ar piena pārstrādes uzņēmumiem, jo, no vienas puses, nepietiekošu attīrītu notekūdeņu novadīšana uz attīrīšanas iekārtām, notekūdeņu attīrīšanas iekārtu darbības atbilstība vides prasībām, tehnoloģisko režīmu ievērošana un sistemātisks monitorings ir svarīgi vides aizsardzībai. Par šo noteikumu pārkāpšanu paredzēta atbildība līdz pat kriminālatbildībai par nodarījumiem pret vidi, viens no pēdējo gadu skaļākajiem negatīvajiem piemēriem bija ar piena pārstrādes uzņēmumu. No otras puses, piena pārstrādes procesā, jo īpaši siera, biezpiena ražošanā radušos suliņu utilizācija ir dārgs process, kas sadārdzina izmaksas, tāpēc ražotāji uz vides aizsardzības rēķina var censties ietaupīt. Secinājums – būtu vēlams valsts līmenī vai ES līmenī atbalsts vienotam, mūsdienīgam risinājumam šai gadiem ilgstošai problēmai.

Eksperte, AS “Rankas piens” juriste, uzsver, ka *“pats būtiskākais, kas piena pārstrādes uzņēmumiem nepieciešams tiesiski institucionālajā aspektā, ir plašāka, izvērstāka un pieejamāka ES un valsts nacionālā programma”*. Kā jau zināms, tad gan

vietējā tirgū, gan ES kopējā tirgū, konkurence piena produktu pārstrādē ir ļoti sīva konkurence, sākot no piena izejvielas, beidzot ar gatavā produkta realizāciju patērētājiem. Ne velti lauksaimniecības nozares aizsargāšana un atbalstīšana ir viena no senākajām un nozīmīgākajām ES darbības jomām, kuras aktualitāte nav mazinājusies arī šodien. Būtiski šo darbību turpināt kā ES, tā LR nacionālajā līmenī, izstrādājot un iedzīvinot jaunas atbalsta programmas, finanšu instrumentus, lai ciktāl tas pieļaujams tirgus ekonomikas apstākļos, atbalstītu piena pārstrādes nozari, līdzsvarojot ražotāju un patērētāju intereses, veicinot gatavās produkcijas eksportu. Eksperte atzīst, ka piena ražošana un pārstrāde LR joprojām ir gana sadrumstalota, un uzskata, ka tāpēc valsts lauksaimniecības atbalsta politikai jāturpina motivēt piena ražotājus un pārstrādātājus apvienoties, konsolidēties, vai vismaz sadarboties. Tāpat juristes skatījumā, *“ne mazāk būtisks ir valsts atbalsts inovatīviem produktiem ar augstu pievienoto vērtību un eksporta sekmēšana, konkurences mazināšanai vietējā tirgū”*. Tas panākams ar atbilstošiem finanšu atbalsta instrumentiem un mērķtiecīgu normatīvo aktu regulējumu. Kā rāda kaimiņvalstu pieredze, ražošanas koncentrēšana lielos uzņēmumos sniedz būtiskas priekšrocības konkurencē tirgū, ieguvējs ir gan ražotājs, gan patērētājs, gan valsts tautsaimniecība kopumā.

Darba autore uzskata, ka ES un LR likumi, regulas un normatīvie akti nodrošina pietiekamu informācijas daudzumu un atbalstu piena pārstrādes nozares uzņēmumu darbībai, turklāt nozare tiek stingri kontrolēta un regulēta, iesaistoties atbildīgajām institūcijām un katra uzņēmuma izstrādātajām kontroles procedūrām, veicot ikdienišķas pārbaudes, ievērojot higiēnas prasības, kas palīdz uzņēmumiem kontrolēt pārtikas drošumu, precīzu grāmatvedības uzskaiti un nodrošina normatīvo aktu izpildi un samazinot un pārvaldot uzņēmējdarbības riskus.

3. PIENA PĀRSTRĀDES NOZARES RAKSTUROJUMS UN ANALĪZE

Piensaimniecībai Latvijā ir ļoti būtiska nozīme. Ar piensaimniecību tiek saprasta gan piena lopkopība kā lauksaimniecības nozares apakšnozare, gan piena pārstrādes nozare kā apstrādes rūpniecības viena no nozīmīgākajām sastāvdaļām.

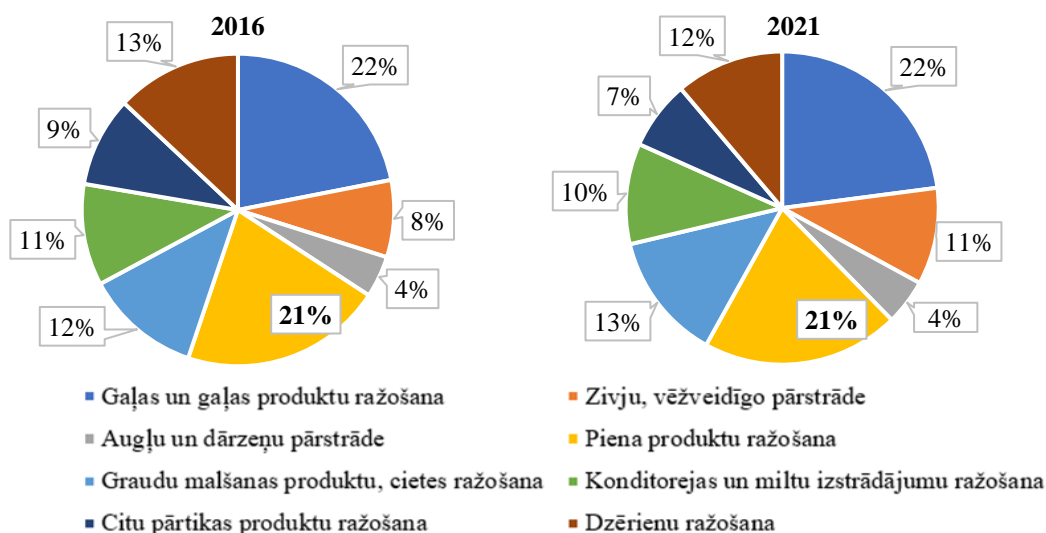
Pārtikas rūpniecības nozare ir nozīmīga tautsaimniecības nozare un ietver pārtikas produktu un dzērienu ražošanu. Ar pārtikas produktu un dzērienu nozares saražoto produkciju ikdienā saskaras ikviens iedzīvotājs. Pārtikas rūpniecības saražotie produkti ir konkurētspējīgi gan iekšzemes tirgū, gan starptautiskajos tirgos. Tieši šo iemeslu dēļ pārtikas nozare ir viena no visstingrāk kontrolētajām nozarēm, lai galaprodukts atbilstu visām kvalitātes un drošības normām. Pārtikas nozarē strauji attīstās bioloģiskās pārtikas ražošanas virziens, kas kļūst arvien pieprasītāks patērētāju vidū.

Lai būtu iespējams salīdzināt datus, Eiropas Savienībā (ES) ir spēkā divas klasifikācijas sistēmas – Eiropas Kontu sistēma 1995 (EKS95) un ES Saimniecisko darbību statistiskā klasifikācija (NACE) – saskaņā ar kurām ir iespējams klasificēt institucionālās vienības un tautsaimniecības sektorus.

Pārtikas nozare pēc NACE 2.redakcijas klasifikatora ir apstrādes rūpniecības nozare un piena pārstrādes nozare (NACE klases kods 10.51) būtiskuma novērtēšanai pētījumā darba autore apskata pārtikas produktu ražošanu – NACE 2.redakcija 10.nodaļa un dzērienu ražošanu – NACE 2.redakcija 11.nodaļu. Lai gūtu pilnīgāku kopskatu, darba autore atsevišķus rādītājus analizēs arī no piena lopkopības nozares – NACE 2.redakcija 01.41 klases koda skatupunkta, jo piena pārstrādes nozares galvenā izejviela ir piena lopkopības nozares galaprodukts – svaigpiens, kas pēdējo gadu laikā un šobrīd ir izpelnījis īpašu vērību dēļ pieaugošās cenas un ieguves konkurences. Piena pārstrādes nozare var darboties tikai cieši sadarbojoties ar piena lopkopības nozari, tādējādi arī, ja izmaiņas skar vienu no nozarēm, tad gan pozitīvas, gan negatīvas iezīmes parādas arī otrā nozarē.

Darba autore piena ražošanas un piena pārstrādes nozares datu analīzei par pamatu ņem laika periodu no 2016. līdz 2020.gadam, taču, lai atspoguļotu pēc iespējas aktuālākus datus, tad, ja ir pieejama informācija, tiek izmantoti arī dati par 2021.gadu un 2022.gada pirmajiem mēnešiem.

Pārtikas un dzērienu ražošanas nozares strukturālais īpatsvara sadalījums un būtiskums atspoguļots 3.1.attēlā.

Avots: darba autores veidots pēc CSP, 2022.

3.1.att. Pārtikas un dzērienu ražošanas nozares struktūras salīdzinājums Latvijā 2016.un 2021.gadā

Pārtikas un dzērienu ražošanas nozares produkcija izlaide, salīdzinot 2016.gadu ar 2021.gadu, ir palielinājusies par 332602.9 tūkst.EUR, bāzes pieauguma temps ir 23.8%. Vērtējot kopējās nozares tendences un attīstību, darba autore secina, ka vislabākos rādītājus ir uzrādījusi zivju, vēžveidīgo pārstrādes nozare, kur bāzes pieaugums ir sasniedzis 75028.2 tūkst. EUR un bāzes pieauguma temps ir 67.2%.

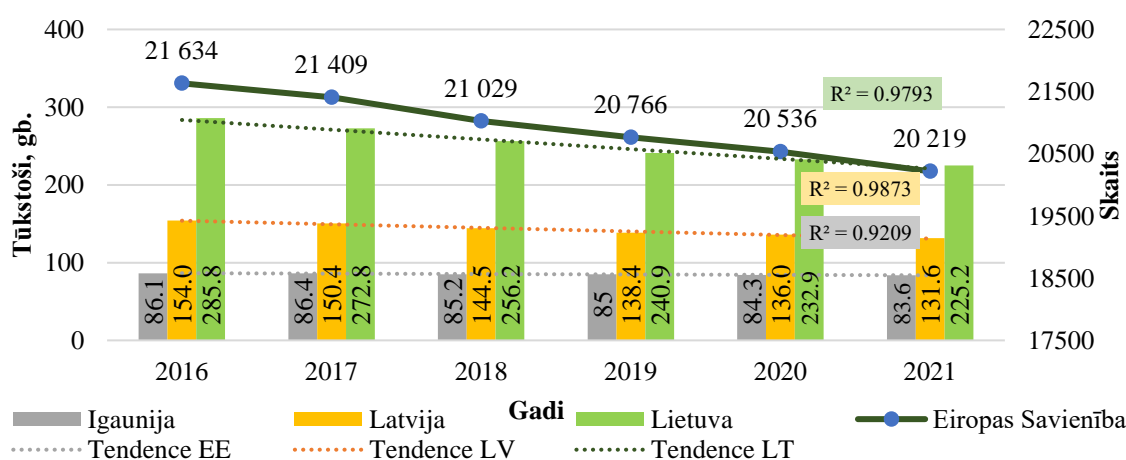
Piena pārstrādes nozare Latvijas pārtikas un dzērienu ražošanas vērtību struktūrā gan 2016., gan 2021.gadā aizņem piekto daļu un ir viena no vadošajām nozarēm. Nozares īpatsvara sadalījums norāda, ka galvenie pārtikas produkti, ko patērē iedzīvotāji ir piens, gaļa, maize. Kā redzams 3.1.att. tā dod 21% no pārtikas un dzērienu nozares izlaides vērtības 2021.gadā, līdzvērtīgu, nedaudz lielāku daļu – 22%, aizņem gaļas pārstrādes nozare. Pētamajā laika periodā piena pārstrādes nozares īpatsvars no pārtikas un dzērienu ražošanas nozares kopējā nozares izlaides vērtībā nav būtiski mainījies, taču absolūtos skaitļos izlaides vērtība ir ievērojami palielinājusies – absolūtos skaitļos par 66991.7 tūkst. EUR, t.i. par 22.8%, ko darba autore pamato ar pašizmaksas paaugstināšanos, jo būtiski paaugstinājās piena iepirkuma cenas, kā arī pieauga darbaspēka izmaksas. Analizējot izmaiņu rādītājus īpatsvara struktūrā, darba autore secina, ka zivju pārstrādes nozare ir palielinājusies par 3 pp., graudu malšanas produktu nozare ir palielinājusies par 1 pp. un konditorejas izstrādājumu ražošanas nozare, dzērienu nozare un augļu un dārzeņu pārstrādes nozare katra ir samazinājusies par 1 pp.

3.1. Piena pārstrādes nozares tendences Baltijas valstīs un Eiropā

Piena nozare, tas nav tikai piens pudelēs, siers šķēlītēs un sviests paciņās. Piena produkti ir piena pārstrādes nozares produkts, bet piena pārstrādes nozares tendences, attīstību un analīzi, ir vērts un nepieciešamas apskatīt arī no izejvielas iegūšanas skatupunkta, tādā veidā parādot piena lopkopības nozares ietekmi uz piena pārstrādes nozares galaproduktu, kā arī vērtējot mijiedarbību starp nozarēm.

Lauksaimniecība ir svarīga tautsaimniecības nozare Eiropas Savienībā un viena no nozīmīgākajām tautsaimniecības nozarēm Latvijā, Lietuvā un Igaunijā. Piena ražošanas nozare ir pierādījusi sevi kā nozari ar stabilu attīstību un nākotnes perspektīvu, un šīs valstis ir nozīmīgi tirgus dalībnieki piena ražošanas un piena pārstrādes nozarēs. Pēdējo gadu laikā piena komerciālo ražotāju saimniecības ir modernizētas, lauksaimnieki ir motivēti uzlabot dzīvnieku labturību, barošanu un izvēlas saimniecībās turēt govus ar ģenētiski labāku potenciālu, tādā veidā neizjūtot ganāmpulku un govju skaita samazinājumu, bet iegūstot lielāku produktivitāti un piena kvalitāti un paaugstinot ekonomisko efektivitāti (Rizojeva-Silava, Zeverte-Rivza, 2020).

Kā jau iepriekš darba autore ir norādījusi, ka piena pārstrādes nozare ir jāvērtē un jāanalizē kontekstā ar lauksaimniecības apakšnozari – piena lopkopība. Piena lopkopības galvenais galaprodukts ir svaigpiens, vēl šeit kā galaprodukti tiek uzskatīti teļi un kūtsmēsli, bet tie darbā netiek apskatīti, jo neatbilst darba uzdevumiem un sasniedzamajiem mērķiem. Taču, lai iegūtu ticamus un analizējamus datus ir svarīgi apskatīt piena ražošanas cikla sākumu un tas sākas no slaucamas govys. Slaucamo govju daudzums tiek mērīts galvās un vizuāli attēlots 3.2.attēlā, kur redzamas arī tendences govju skaitam Baltijas valstīs un ES.

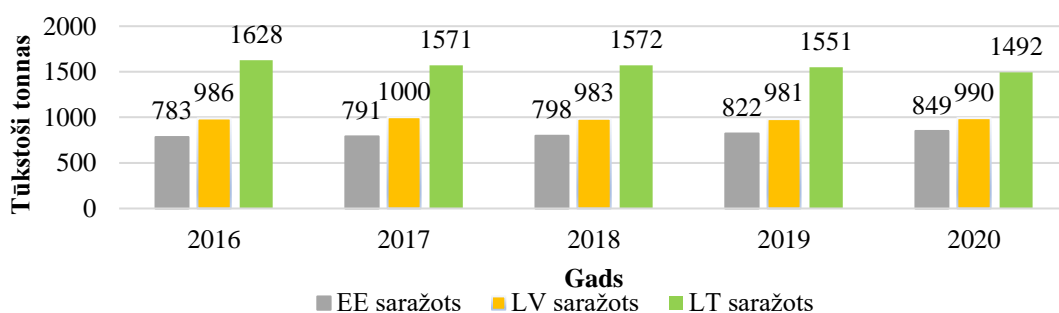

Avots: autores veidots pēc Eurostat, 2022.

3.2.att. Slaucamo govju skaits Latvijā, Lietuvā, Igaunijā un ES 2016. - 2021.gadā

Baltijas valstīs un ES govju skaits samazinās (skat.3.2.att.). Aprēķinot bāzes pieaugumu slaucamajām govīm Baltijas valstīs rādītāji ir negatīvi rādītāji, t.i Igaunijā - 2.5 tūkst. gb., Latvijā -22.42 tūkst. gb. un Lietuvā -60.6 tūkst. gb., līdz ar to bāzes augšanas temps arī ir negatīvs, tas nozīmē, ka slaucamo govju skaits no 2016.-2021.gadam Igaunijā ir samazinājies par 2.9 pp., Latvijā par 14.6. pp. un Lietuvā par 21.2 pp. 3.2.att. redzama slaucamo govju skaita rādītāju atbilstības tendence, izmantots lineārais vienādojums, kur standartnovirze Igaunijai ir 0.92 ($R^2=0.921$), Latvijai 0.99 ($R^2=0.987$) un Lietuvai 0.98 ($R^2=0.979$), kas ļoti labi izskaidro šos datus.

Autore 3.3.att. parāda svaigpiena daudzumu, ko saražo piena lopkopības nozare.

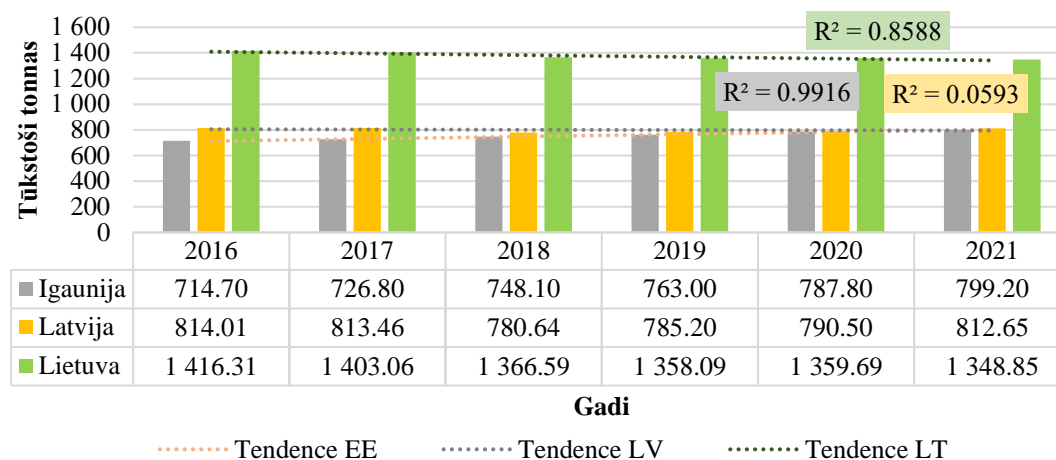

Avots: autores veidots pēc Eurostat, 2022.

3.3.att. Saražots piens saimniecībās Latvijā, Lietuvā, Igaunijā 2016. - 2020.gadā, tūkstoši tonnas

3.3.attēlā redzams, ka līderpozīciju Baltijā piena ražošanas apjomā ieņem Lietuva, ar tai sekojošu Latviju un Igauniju, taču slaucamo govju skaits samazinās visās trīs Baltijas valstīs. Autore secina, ka saražotā piena rādītāji Latvijā stagnē, Lietuvā samazinās, bet Igaunijā pieaug. Veicot aprēķinus, redzams, ka Lietuvā govju skaits samazinās lēnāk, kā iegūtā piena daudzums. Lietuvā saražotais piens, salīdzinot ar 2016.gadu ir samazinājies par 8%, taču govju skaits samazinājies par 21%, līdz ar to autore secina, ka arī Lietuvā izslaukums no govju palielinās, taču ne tik strauji kā Igaunijā. Latvijas un Igaunijas saražotā piena daudzums ir līdzīgs, taču Igaunijā govju skaits pētāmajā periodā ir par 56-64% mazāks kā Latvijā, taču saražotā piena daudzums Latvijā ir vidēji par 18% mazāks kā Igaunijā. Autore secina, ka izslaukums no govju Igaunijā ir augstāks kā Latvijā, ko iespējams panākt izvēloties govus ar labāku ģenētisko potenciālu, barojot ar augstvērtīgāku lopbarību un nodrošinot dzīvniekiem labākus uzturēšanās apstākļus (Rizojeva-Silava, Zeverte-Rivza, 2020). Latvijai ir jāseko Igaunijas piemēram un jāpalielina efektivitāte, tādējādi palielinot saražotā piena daudzumu, Igaunijā no 600 saimniecībām iegūst gandrīz tikpat piena cik Latvijā no 6000 saimniecībām (Latvijas sabiedriskie..., 2020).

Lai novērtētu piena pieejamību Igaunijā, Latvijā un Lietuvā turpinājumā tiek apskatīts svaigpiena iepirkums uzņēmumos Baltijas valstīs (skat. 3.4.att.).

Avots: autores veidots pēc Eurostat, 2022.

3.4.att. Iepirktais svaigpiens piena pārstrādes uzņēmumos Baltijas valstīs 2016.- 2021.gadā, tūkstoši tonnas

Pēc 3.4.attēla redzams, ka piens Baltijas valstīs uzņēmumos iepirkts vienmērīgā līmenī, taču veicot tendenču aprēķinus, autore secina, ka salīdzinot visas Baltijas valstis Latvijas rādītāji piecu gadu laikā ar nelielām svārstībām ir saglabājušies nemainīgi. Lietuvā iepirktajam pienam ir tendence samazināties, bet Igaunijā iepirktais piena daudzums palielinās. 3.3.attēlā ir redzama iepirkta piena rādītāju atbilstības tendence, izmantots lineārais vienādojums, kur standartnovirze Igaunijai ir 0.99 ($R^2=0.992$) un Lietuvai ir 0.86 ($R^2=0.859$), kas ļoti labi izskaidro šos datus.

Turpinājumā aprēķināta novirze saražotajam un iepirktajam piena (skat.3.1.tab.).

3.1.tabula

Svaigpiena daudzuma starpība saražotajam un piegādātajam pienam pārstrādes uzņēmumos Baltijas valstīs 2016.-2020.gadā

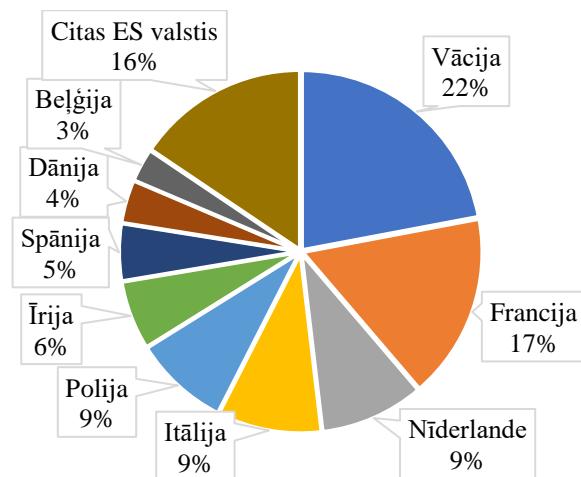
Valsts	Gads				
	2016	2017	2018	2019	2020
Igaunija					
saražots, tūkst.t.	783.2	790.6	797.6	821.5	849
pārdots, tūkst.t.	714.7	726.8	748.1	763	787.8
starpība %	9%	8%	6%	7%	7%
Latvija					
saražots, tūkst.t.	986.2	1000.1	982.9	981.4	990.1
pārdots, tūkst.t.	814.01	813.46	780.64	785.2	790.5
starpība %	17%	19%	21%	20%	20%
Lietuva					
saražots, tūkst.t.	1627.68	1570.71	1571.84	1551.14	1491.67
pārdots, tūkst.t.	1416.31	1403.06	1366.59	1358.09	1359.69
starpība %	13%	11%	13%	12%	9%

Avots: autores veidota pēc Eurostat, 2022

Autore ir veikusi aprēķinus (3.1.tab.), kas parāda procentuālo starpību starp saražoto pienu saimniecībās un iepirkto pienu piena pārstrādes uzņēmumos. Pēc pētījuma rezultātiem 3.1.tab. var secināt, ka saražotais un piegādātais piens veido dažādas starpības Baltijas valstīs, ir redzama noturīga tendence, ka katrai valstij tā saglabājas vienmērīgā līmenī, Igaunijai 6–9 pp., Lietuvai 9–13 pp. un Latvijai tā savukārt ir visaugstākā 17–20 pp. Darbā sīkāk netika pētīts starpības pamatojums, tas netika virzīts kā darba uzdevums, taču LDC tiešās tirdzniecības statistikas informācija liecina, ka Latvijā, 2020.gadā 56.3 tūkst.t svaigpiena tika eksportētas uz Lietuvu un Igauniju, 2.6 tūkst.t tika pārstrādātas piena produktos (LDC, 2021). Autore atlikušo daudzumu novirza uz pašpatēriņu saimniecībās dzīvnieku barošanai. Pēc pētījuma rezultātiem, darba autore ir izdarījusi secinājumus un izvirzījusi vairākas tēzes par starpību rašanos: Igaunija un Lietuva ražo mazāk tiešās tirdzniecības produktus, tātad šajās valstīs ir mazāk attīstīta un izplatīta mājražošana, Igaunija un Lietuva eksportē mazāku daudzumu svaigpiena tiešās tirdzniecības veidā, Igaunijā ir mazāk dzīvnieku, ko ir nepieciešams barot ar svaigpienu.

Ekspresintervijā AS “Jaunpils pienotava” valdes loceklis J.Bērtulsons kā piena starpības iemeslu min Latvijas ēnu ekonomiku, kā arī uzsver, ka Latvijā un Lietuvā mājražošana ir plašāk izplatīta kā Igaunijā.

Turpinājumā darba autore 3.5.attēlā ir apskatījusi piegādātā piena sadalījumu uz piena pārstrādes uzņēmumiem ES pa valstīm 2021.gadā.

Avots: autores veidots pēc CLAL, 2022.

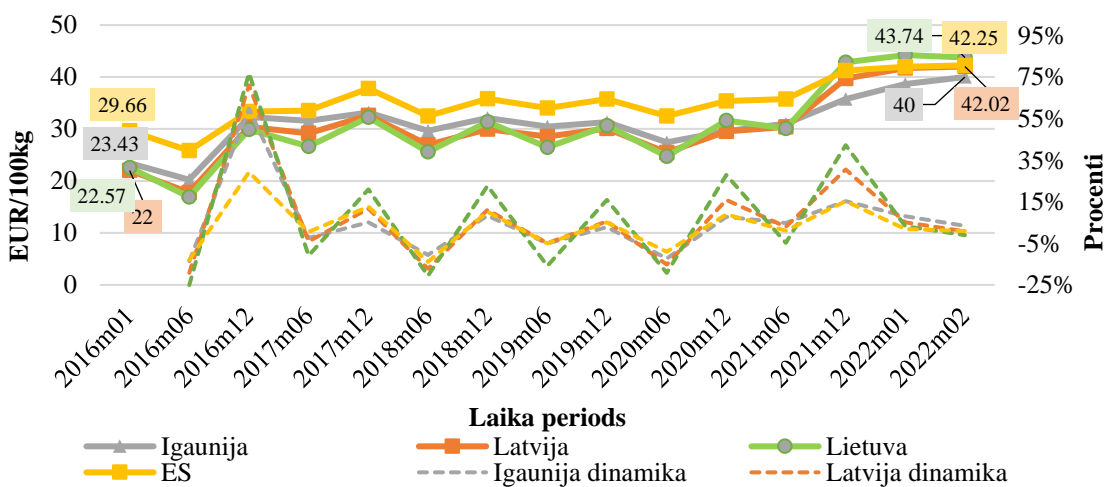
3.5.att. Svaigpiena piegāde piena pārstrādes uzņēmumiem ES 2021.gadā, procentos

Lielākās piena lielvalstis ES ir Vācija, Francija, Nīderlande, Polija, Itālija un Īrija. 2021.gadā Vācija saražo 22%, Francija – 17%, Nīderlande, Polija, Itālija katra 9%, Īrija 6% no kopējā saražotā piena ES, šīs valstis sastāda 70% no visa iepirkta piena. Baltijas

valstis Eiropas koptirgū dod 2.1% piena - t.i. Latvija un Igaunija katra 0.6%, Lietuva 0.9% (CLAL, 2022). Autore secina, ka Baltijas valstis ES dod nebūtisku piensesumu pēc saražotā piena daudzuma, taču katrai valstij atsevišķi tā ir būtiska lauksaimniecības sastāvdaļa.

Viens no visu laiku aktuālākajiem jautājumiem piena pārstrādes nozarē ir bijusi piena iepirkuma cena, jo no tās ir atkarīga uzņēmumu rentabilitāte, pašizmaksa produktiem. 2022.gada sākumā tika sasniegti jauni vēsturiski rekordī piens iepirkuma cenām, līdz ar to autore pētījuma periodam ir pievienojusi 2022.gada datus, jo tie atspoguļo pašreizējo situāciju piena tirgū un ir iespējams prognozēt attīstības tendences.

Piena iepirkuma cenas Latvijā, Lietuvā, Igaunijā un ES ir atspoguļoti 3.6.attēlā.

Avots: autores veidots pēc Eurostat un CLAL, 2022.

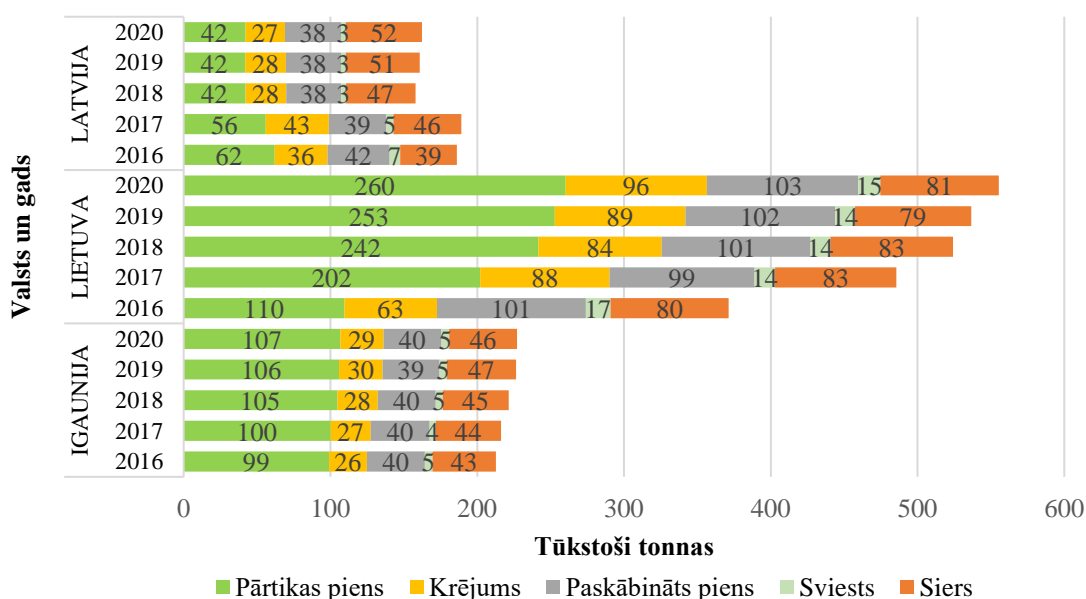
3.6.att. Svaigpiena iepirkuma cena un cenu dinamika piena pārstrādes uzņēmumos Baltijā un ES 2016. -2022.gadā

Lai noteiktu tendences piena cenu svārstībām un noturībai, ir izvēlēti četri rādītāji: piena cenas Latvijā, Igaunijā, Lietuvā un ES, kas ir savstarpēji salīdzināti un analizēti. Starp piena cenu ES un Lietuvā saistība ir 98%, korelācijas koeficients 0.975 ($r=0.975$), ES un Latvijā saistība ir 98%, korelācijas koeficients 0.982 ($r=0.982$), ES un Igaunijā saistība ir 96%, korelācijas koeficients 0.956 ($r=0.956$), tas nozīmē, ka pastāv ļoti cieša saistība starp piena cenām ES un visās Baltijas valstīs un pastāv neliela iespējamība, ka piena cenu ietekmē arī citi faktori. Kā viens no faktoriem, kas varētu ietekmēt mazāku piena cenu Baltijas valstīs, salīdzinot ar ES ir darba samaksa, kas joprojām saglabājas zemāka kā vidēji ES. Piena cenas pētāmajā periodā (skat.3.6.att.) ir svārstīgas, taču saglabājot pieaugošu tendenci. Baltijas valstīs ilgstoši Igaunijā saglabājās augstākā cena, Lietuva un Latvija regulāri maina pozīcijas rangā, taču 2021.gada novembrī piena cenas būtiski pietuvinājās ES svaigpiena iepirkuma cenām. Nozares eksperts A.Skvarnovičs

apgalvo, ka būtisko pieaugumu veicināja lopbarības, elektroenerģijas cenu straujais kāpums, kā arī piena deficīts, jo pastiprināti sāka trūkt piens ražošanai ne tikai Latvijā, bet arī Vācijā, Francijā, Polijā. Pārstrādes uzņēmumi sāka pārsolīt cenas, kas ir kā otrs faktors cenu kāpumam. Piena deficīts radās, jo bija nepieciešams ražot industriālos produktus, cieto sieru, sviestu, sūkalu pulveri u.c., jo uzkrājumi tika izpārdoti par vilinošām cenām, bet noliktavas bija atkal jāuzpilda un jāveido jauni uzkrājumi. Lielākie piena cenas pazeminājumi vērojami COVID-19 pirmā viļņa laikā no 2020.gada aprīļa līdz 2020.gada maijam, savukārt, tas ļauj izteikt prognozes, ka COVID-19 bija viens no faktoriem, kas ietekmēja cenu pazeminājumu, jo ekonomiskā situācija visā pasaulē tika ierobežota ar daudzās valstīs noteiktajām ārkārtas situācijām, slēgtām robežām, apgrūtinātu loģistiku, kā arī samazinātu vai ierobežotu pirkjspēju.

Piena cenas 2022.janvārī Lietuvā un Latvijā sasniedza ES piena cenu līmeni (skat.3.6.att.), Igaunija vēl to nav sasniegusi. SCE “E-Piim” un AS “Jaunpils pienotava” valdes loceklis J.Bērtulsons zemākās cenas pamato ar atšķirīgo situāciju, jo piens tiek pārdots ar gada līgumiem, kurus slēdz gada vidū un cenu aprēķinā ietver procentus no ES vidējās cenas, pārsvarā līgumos fiksētā cena ir 96-97% no ES vidējās, kā otru iemeslu J.Bērtulsons min Igaunijas lielos izslaukumus no govīm, kur tā ir apsteigusi ne tikai Baltijas valstis, bet arī Dāniju, fermas ir ievērojami lielākas kā Latvijā un Lietuvā un līdz ar to ir mazākas ražošanas izmaksas (Latvijas lauku, 2022).

Darba turpinājumā 3.7. att. autore apskatīs produkcijas izlaidi pa veidiem Baltijā.

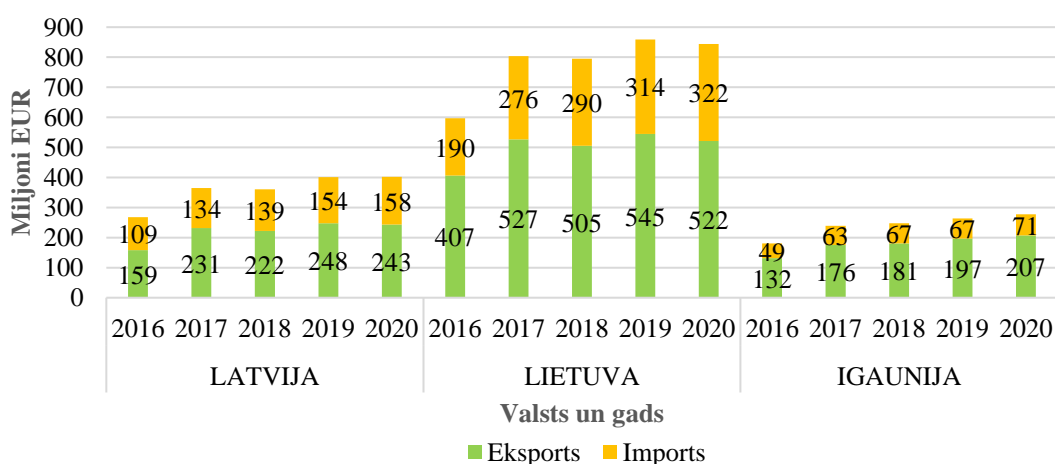

Avots: autore veidots OSP,2022; Statistics Lithuania, 2022; Statistics Estonia datiem, 2022.

3.7.att. **Produkcijas izlaide pa veidiem piena pārstrādes nozarē Baltijas valstīs 2016. -2020.gadā, tūkst. tonnas**

Pēc 3.7.attēla redzams, ka Baltijas valstīs visvairāk produkcijas saražo Lietuva, 2020.gadā saražojot 555.4 tūkst.t produkcijas. Igaunija ar 2020.gadā saražotām 227.2 tūkst.t produkcijas ir otrajā vietā, Latvija 2020.gadā ierindojas trešajā vietā ar 162.4 tūkst.t produkcijas izlaides. Lai gan 3.4.attēlā atspoguļots, ka Igaunija piena pārstrādes uzņēmumos iepērk no ražotāja mazāk piena kā Latvija, tā saražo vairāk produkcijas, līdz ar to darba autore secina, ka Latvija eksportē vairāk svaigpiena kā Igaunija vai arī strādā daudz neproduktīvāk, iegūstot no viena kilograma piena mazāku gatavo iznākumu, kas var būt atkarīgs gan no tehnoloģisko iekārtu modernizācijas pakāpes, gan no produkta receptūras, kā arī no piena kvalitātes (tauku procents, olbaltumvielas).

Baltijas valstu importa un eksporta rādītāji ir apskatāmi 3.8.attēlā.

Avots: autores veidots OSP,2022; Statistics Lithuania, 2022; Statistics Estonia datiem, 2022.

3.8.att. Importa un eksporta rādītāji Baltijā 2016. -2020.gadā, milj.EUR

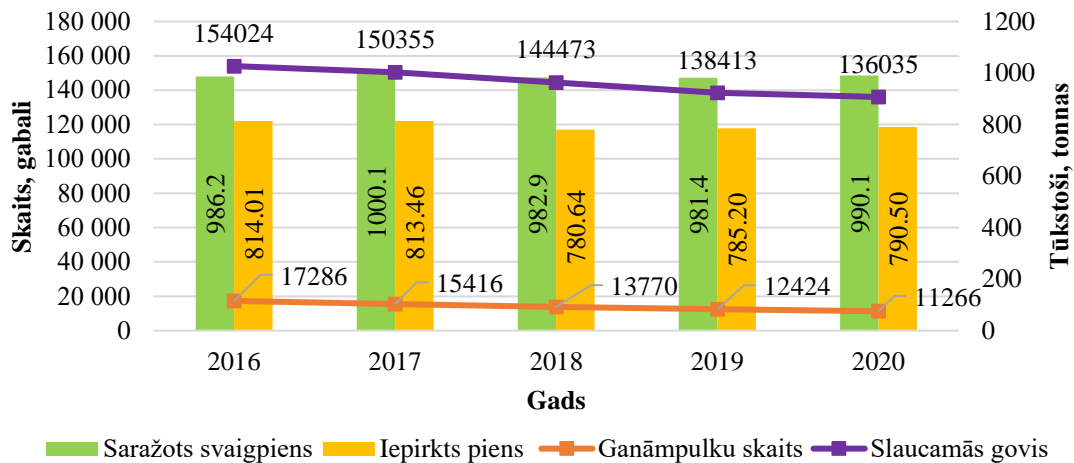
Kā redzams 3.8.attēlā, tad pastāv sakarība saņemtajam pienam uzņēmumos un produkcijas izlaidei ar eksportētās produkcijas vērtību. Tā kā Lietuvā produkcijas izlaide ir vislielākā, tad arī Lietuva eksportē visvairāk, taču apskatot importēto produkciju var secināt, ka Igaunija importē vismazāk, ko var izskaidrot ar to, ka igauņi ir savas valsts patrioti un patērē savā valstī ražotas preces. Latvijas augstos importa rādītājus, darba autore saista ar to, ka Latvijā iedzīvotāji labprāt pērk no Igaunijā un Lietuvā ražotos piena produktus, jo tiem ir konkurētspējīga cena. Arī iedzīvotāju aptauja (3.27.attēls) apstiprina augstāk minēto pieņēmumu.

3.2. Piena pārstrādes nozares tendences Latvijā

Piena nozare Latvijā ir viena no nozīmīgākajām nozarēm gan lauksaimniecībā, gan arī pārtikas ražošanā. Ar piena ražošanu un piena produktu realizāciju zemnieki Latvijā nodarbojas vairāk nekā 150 gadus (Zemkopības ministrija, 2006). Piena saimniecība

vienmēr ir ieņēmusi svarīgu lomu lauksaimnieciskajā ražošanā, vēl joprojām tās loma nav mazinājusies un ir uzskatāma par prioritāru. Arī piena pārstrādes uzņēmumi Latvijā pastāvējuši jau sen, iepriekš tās bija kooperatīvās sabiedrības, piensaimnieku biedrības, kuras laika gaitā tika pārveidotas par AS un SIA.

Piena pārstrādes nozares galvenā izejviela ir svaigpiens, ir būtiski apskatīt izejvielas izcelsmi, iespēju to iegūt uzņēmumiem savos krājumos. Slaucamo govju un ganāmpulku, tāpat saražotā un iepirkta piena daudzums Latvijā parādīts 3.9.attēlā.

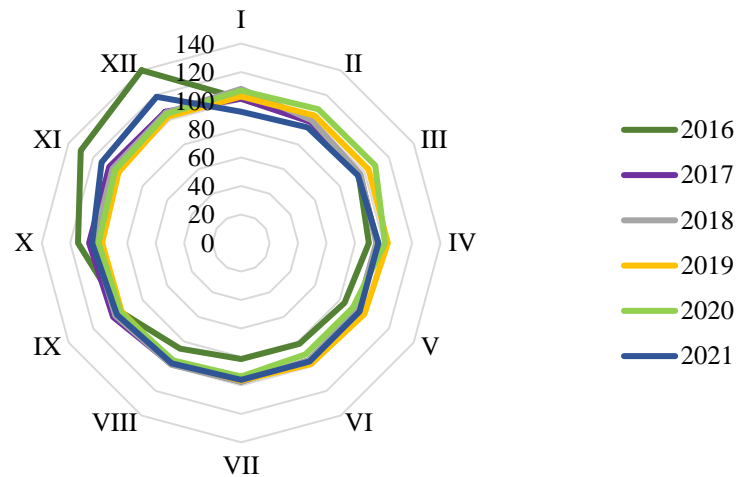

Avots: autore veidots pēc CSP, 2022.

3.9.att. Saražotā, iepirkta piena un ganāmpulku, slaucamo govju skaita dinamika Latvijā 2016.-2020.gadā

Apskatot 3.9.att. ganāmpulku un slaucamo govju daudzumu no 2016. līdz 2020.gadam autore secina, ka gan slaucamo govju, gan ganāmpulku skaitam ir tendence samazināties. Daudzas saimniecības ir beigušas darboties piena ražošanas sektorā, taču tās nav likvidētas, bet gan pārstrukturizējušās uz gaļas ražošanu vai graudkopību, bet ir arī saimniecības, kas ir pilnībā pārtraukušas darbību. Lielai daļai no saimniecībām kā iemesls darbības pārtraukšanai pašlaik ir ļoti aktuāls Latvijā - nenotiek paaudžu maiņa un saimniecību īpašniekiem, dodoties pensijā, nav kam atstāt savu piena ražošanas saimniecību (Latvijas sabiedriskie..., 2020). Autore ir veikusi aprēķinus, lai pierādītu, ka pastāv saistība starp slaucamo govju un ganāmpulku samazinājumu un ir iegūti rezultāti – saistība ir 99%, korelācijas koeficients ir 0.99 ($r=0.9905$), kas izskaidro, ka pastāv ļoti cieša saistība starp augstāk minētajiem rādītājiem un iespējamība, ka ir citi ietekmējošie faktori ir 1%, kas faktiski šo iespējamību izslēdz.

Piena cenu sezonālā indeksa Latvijā no 2016.līdz 2021.gadam pa mēnešiem redzams 3.10.attēlā.

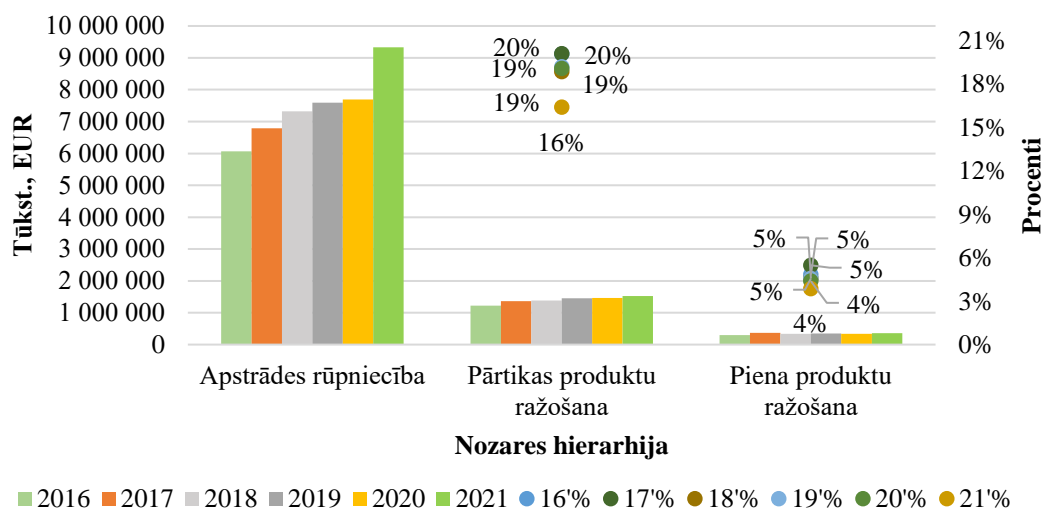

Avots: autores veidots pēc LDC, 2022.

3.10.att. Svaigpiena cenu sezonālītātes indekss Latvijā 2016. -2021.gadā

Kā redzams 3.10.attēlā, piena cenas ziemas mēnešos ir augstākas nekā vidējā piena cena (sezonalitātes indekss ir virs 100), savukārt vasaras mēnešos cenas ir zemākas nekā vidējā cena (sezonalitātes indekss ir zem 100). Kopumā sezonālītātei ir salīdzinoši neliela ietekme uz svaigpiena cenu Latvijā.

Darba turpinājumā 3.11.attēlā atspoguļots piena pārstrādes nozares īpatsvars apstrādes rūpniecības sastāvā.

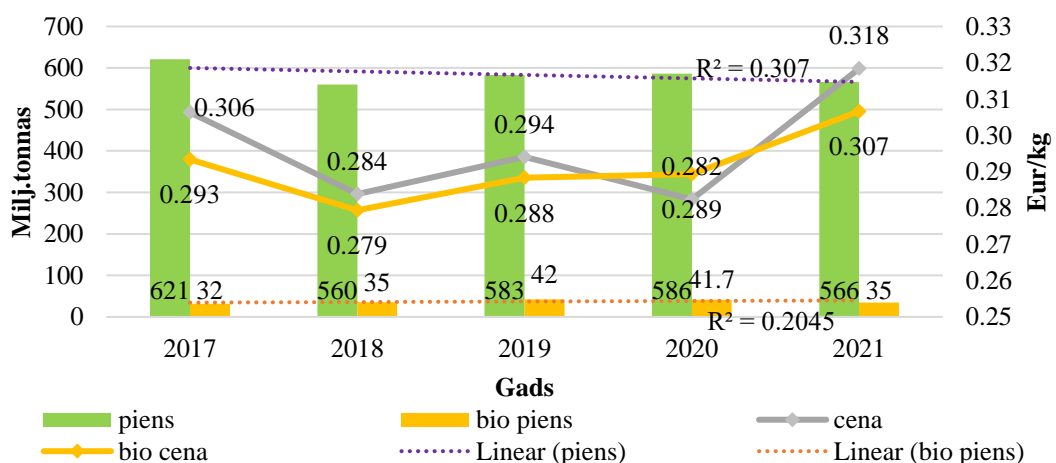
Avots: autores veidots pēc OSP, 2022.

3.11.att. Apstrādes rūpniecības produkcijas izlaide pa darbības veidiem Latvijā 2016. -2021.gadā

Piena produktu ražošana (NACE 10.51) ir pārtikas produktu ražošanas (NACE C10) apakšnozare, kas savukārt ir zem apstrādes rūpniecības (NACE C). Autore ir veikusi aprēķinus un iegūtie rezultāti ir atspoguļoti 3.11.attēlā, kur redzams, ka pārtikas produktu ražošana apstrādes rūpniecības sastāvā 2016.- 2021.gadam ir noturīga, t.i. robežās 19-

20%, izņemot 2021.gadu, kad īpatsvars ir 16%, ko darba autore pamato ar to, ka kopējā rūpniecības izlaide 2021.gadā salīdzinot 2020. gadu ir pieaugusi par 21%, taču pārtikas ražošanas nozarei produkcijas izlaide ir palielinājusies tikai par 4%, bet produkcijas izlaidei piena pārstrādes nozarē īpatsvars ir robežās 4-5%, vismazāko robežu pētāmajā periodā sasniedzot 2021.gadā, kad rādītājs ir 3.9%. Autore veikusi korelācijas koeficientu aprēķinus, lai noskaidrotu, kā korelē apstrādes rūpniecības dažādi rādītāji savā starpā. Tika iegūti rezultāti, ka produkcijas izlaidei apstrādes rūpniecībā un pārtikas ražošanas nozarē saistība ir 92%, korelācijas koeficients ir 0.92 ($r=0.916$), kas nozīmē, ka pastāv ļoti cieša saistība starp šiem rādītājiem. Produkcijas izlaidei pārtikas ražošanas nozarē un piena pārstrādes nozarei saistība ir korelācijas koeficients ir 69%, korelācijas koeficients ir 0.69 ($r=0.692$), kas nozīmē, ka ir vidēji cieša korelācija un ka ir arī citi faktori, kas ietekmē produkcijas izlaidi piena nozarē. Veicot korelācijas koeficienta aprēķinus starp apstrādes rūpniecības un piena ražošanas nozares rādītājiem, tika iegūts, ka saistība ir tikai 55%, korelācijas koeficients 0.55 ($r=0.557$), kas nozīmē, ka ir vāja saistība starp šiem rādītājiem, ko darba autore interpretē kā ļoti dažādu spektru nozaru atrašanos zem lielās apstrādes rūpniecības, kur piena pārstrādes nozare aizņem vien 4% no īpatsvara.

Katru gadu arvien vairāk tiek diskutēts par bioloģiskajiem produktiem, iedzīvotāji izvēlas bez pesticīdiem audzētus dārzeņus, pienu, kas iegūts no dzīvniekiem, kas baroti tikai ar dabīgu lopbarību utt., taču apkopojot datus par pārstrādāto pienu, tikai 5 -7% no visa piena pārstrādes uzņēmumos pārstrādātā piena ir bioloģisks, turklāt šis piena daudzums absolūtos skaitļos samazinās. Darba turpinājumā 3.12.attēlā autore apskata svaigpiena un bioloģiskā piena pārstrādātos piena apjomus.

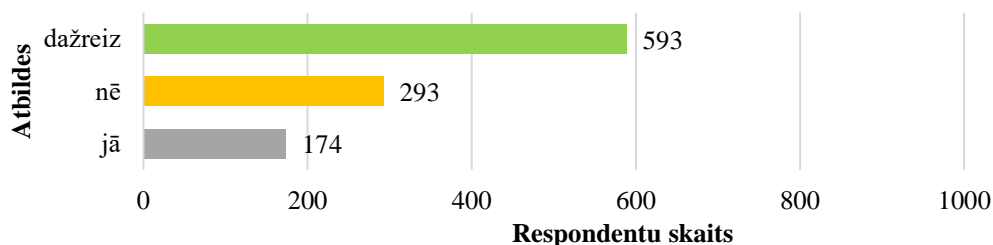
Avots: autores veidots pēc LDC, 2022.

3.12.att. Svaigpiena un BIO svaigpiena pārstrādātais daudzums un cenas piena pārstrādes nozares uzņēmumos Latvijā 2017.-2021.gadā

Bioloģiskā piena cena ir bijusi zemāka kā svaigpienam, izņemot 2020.gadu, kad vidējā cena bija par 0.007 EUR lielāka kā svaigpienam. Autore secina, ka bioloģiskā piena daudzums samazinās, jo saimniecībās, ieguldot dārgākus, bioloģiskākus materiālus, tiek saņemta mazāka samaksa par pienu un nav izdevīgi ražot bioloģisko pienu, jo lielākā daļa piena ne bioloģiskais un uz vairumu ir iespējams arī samazināt ražošanas izmaksas, un no neto apgrozījuma atņemot izmaksas rodas bruto peļņa. Kā jau attēlā redzams, samazinās arī pārstrādātā piena daudzums uzņēmumos, kaut gan kā iepirkta piena daudzums pārstrādes uzņēmumos ir stagnējošs (3.12.att.), pēc darba autores domām, tas liecina par pieaugošu svaigpiena eksportu.

Lai izvērtētu bioloģiskās piena produkcijas pieprasījumu, darba autore kā vienu no pētījuma posmiem veica aptauju par BIO produktu lietošanu (skat.3.13.att.).

Jautājums: Vai izvēlieties BIO piena produktus?

Avots: autores veidots pēc aptaujas rezultātiem, 2022.

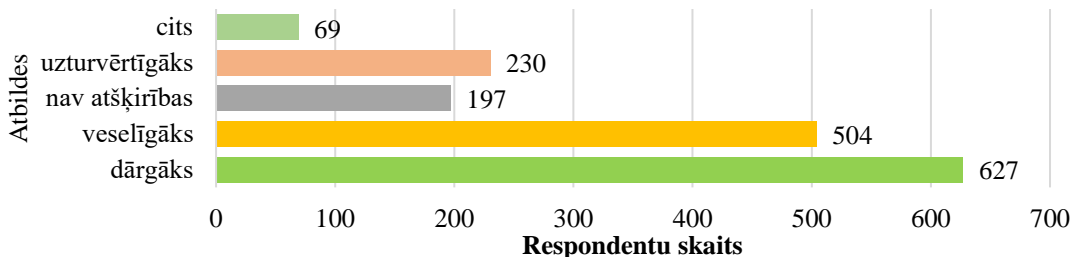
3.13.att. Bioloģisko piena produktu izvēle respondentu vērtējumā

Darba autore apkopojā respondentu atbildes un tikai 16% no visiem respondentiem apgalvoja, ka izvēlas bioloģiskos piena produktus, 28% apgalvoja, ka neizvēlas, bet lielākā daļa, t.i. 56% bioloģiskos piena produktus izvēlas dažreiz, kas autores izpratnē nozīmē neregularitāti, nenoteiktību, kādus īpašus apstākļus un visi iepriekš minētie vārdi turklāt kā minēts darba 1.nodaļā saistās ar vārdu “risks”.

Termina “bioloģisks” lietošanu nosaka ES Regula Nr.834/2007 par bioloģisko ražošanu un bioloģisko produktu marķēšanu. Bioloģiskie piena produkti – siers, biezpiens, sviests, sākas ar pienu, ko devis bioloģiski audzēts dzīvnieks. Tas nāk no dzīvniekiem, kas baroti ar rupjo lopbarību, neizmantojot ģenētiski modificētu kukurūzu vai soju, ēduši bioloģiski audzētu zāli. Tiem nodrošinātas pastaigas, plaša dzīves telpa vai arī tie dzīvo brīvās ganībās un elpo veselīgo lauku gaisu. Nonākot pie ražotāja, šiem produktiem nav pievienoti mākslīgie saldinātāji, krāsvielas un aromatizētāji, tiek pievienotas tikai bioloģiski sertificētas izejvielas. Bioloģiskie produkti ir identificējami ar ES bioloģisko marķējumu - zaļo ekolapiņu (Latvijas Bioloģiskās..., b.g.).

Kā respondenti redz šo bioloģisko piena produktu, vai iedzīvotāji notic, ka uzraksts BIO uz iepakojuma arī ir veselīgāks, ar Omega-3 taukskābēm bagātāks, labāks sirds un asinvadu veselībai? Respondentu atbildes darba autore apkopoja 3.14.attēlā.

Jautājums: Kāds ir BIO produktus?

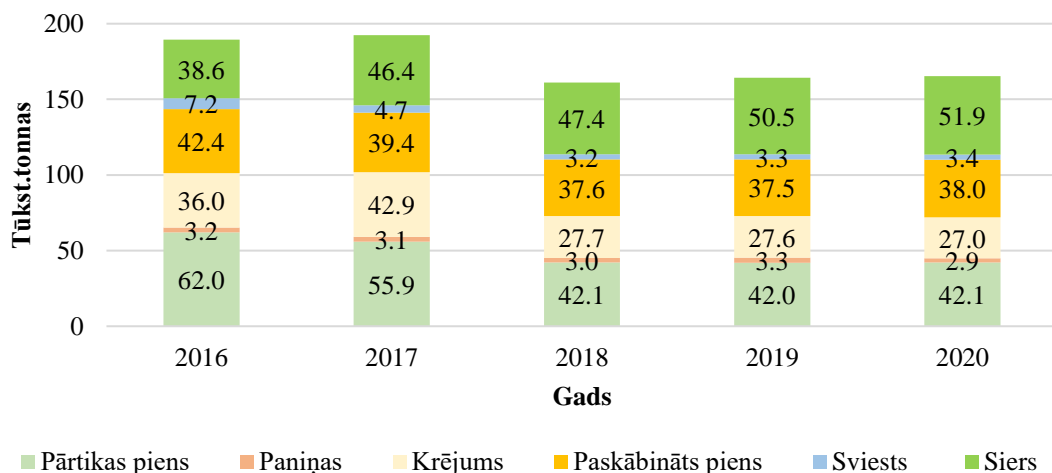

Avots: autores veidots pēc aptaujas rezultātiem, 2022.

3.14.att. Bioloģiskā piena produkta īpašības iedzīvotāju vērtējumā

Autore uzskata, ka iedzīvotājiem nav 100% pārliecība, ka pērkot BIO produktu, tiešām tiek nopēriktā BIO prece. Respondenti tika lūgti sarindot bioloģisko produktu pēc izpratnes: kāds tas tas ir? Atbildes autori nepārsteidza, pārliecinoši vadībā ar 39% tika izvirzīts apgalvojums bioloģisks, t.i.dārgāks, 31% uzskata, ka tas ir arī veselīgāks, kā uzturvērtīgāku to novērtējuši 14%, 12% no visiem respondentiem uzskata, ka bioloģiskais produkts ne ar ko neatšķiras no parastā produkta. Sniegti arī citi vērtējumi, viens no vilšanās iemesliem nopērkot bioloģisko piena produktu ir kūts smarža produktam. Ir respondenti, kas domā, ka tas ir mārketinga triks, bet kopumā darba autore respondentu atbildes vērtē vairāk kā pozitīvi virzītas par bioloģisko produktu.

Darba turpinājumā 3.15.attēlā redzama piena produktu ražošanas apjoma dinamika no 2016. līdz 2020.gadam.

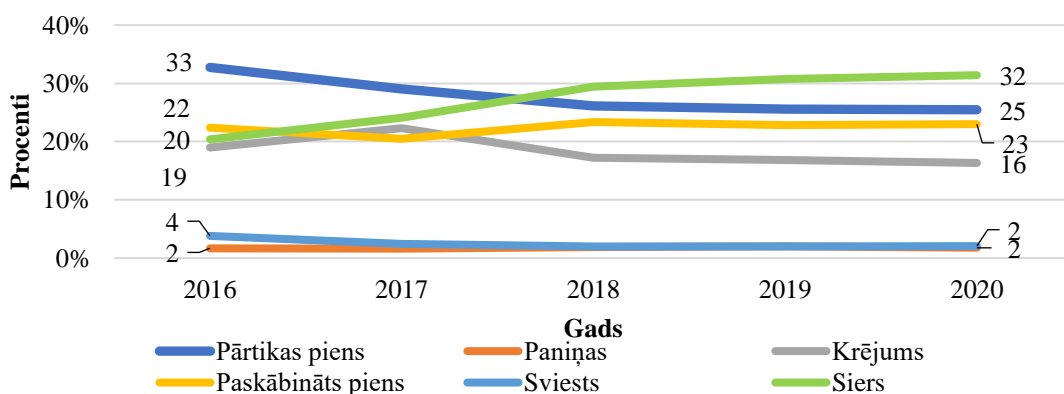

Avots: autores veidots pēc CSP, 2022.

3.15.att. Piena produktu ražošanas apjomu dinamika Latvijā, 2016.-2020.gadā, tūkst. tonnas

Piena produktu ražošanas apjoms pētāmajā periodā samazinājies (skat.3.15.att.), ražošanas samazinājums pārskata periodā ir 24.1 tūkst.t, t.i par 12.7%. Visvairāk ražotais piena produkts 2016.gadā ir pārtikas piens, kura ražošanas apjomi pārskata periodā ir samazinājušies no 62 tūkst.t uz 42.1 tūkst.t. Pārējiem produktiem ražošanas apjomi ir samazinājušies: krējumam no 36 tūkst.t 2016.gadā uz 27 tūkst.t 2020.gadā, paskābinātajam pienam – no 42.4 tūkst.t uz 38 tūkst.t, paniņām no 3.2 tūkst.t uz 2.9 tūkst.t, sviestam no 7.2 tūkst.t uz 3.4 tūkst.t. Siers ir vienīgais produkts, kura ražošanas apjomi piecu gadu laikā ir pieauguši, atbilstoši globālā tirgus pieprasījumam un tendencēm. 2020.gadā tika saražoti 51.9 tūkst.t.siera, tā ražošanas apjomi ir auguši par 34.5%. 2018.gadā strauji samazinājās piena produktu ražošana, kā iemeslu ražošanas kritumam autore norāda pieaugošo svaigpiena eksportu, kas savukārt samazina Latvijas piena pārstrādes produktu tirgus daļas samazinājumu pasaules tirgū, norādot uz Latvijas piena pārstrādes zemo konkurētspēju. Vērtējot ražoto produktu apjomu izmaiņas, autore secina, ka Latvijas piena pārstrādes nozares uzņēmumi ir pielāgojušies globālā tirgus pieprasījumam, izteikti palielinot siera ražošanas apjomus un samazinot sviesta ražošanu (Leimane u.c, 2021). EK trīs reizes gadā publicē īstermiņa prognozes dažādu produktu ražošanai. Latvija ir ES sastāvdaļa, tad šīs prognozes ir saistāmas arī ar Latviju. EK tirgus eksperti prognozē, ka turpmāk ražotāji svaigpienu vairāk pārstrādās par sieru un krējumu, jo šos produktus var labi eksportēt. Eksperti prognozē, ka saražos vairāk sviesta, jo ES cenas pašlaik ir mazāk konkurētspējīgas pasaules tirgos, jo īpaši pret cenu jutīgos tirgos Āfrikā un Āzijā, kur pieprasījums pēc šiem produktiem ir krities. Ekspertu vērtējumā sagaidāms, ka dzeramā piena ražošana samazināsies, līdzīgi kā pirms COVID-19 (European Commission, 2021).

Turpinājumā 3.16.attēlā ir parādīta piena pārstrādes produktu ražošanas struktūra.

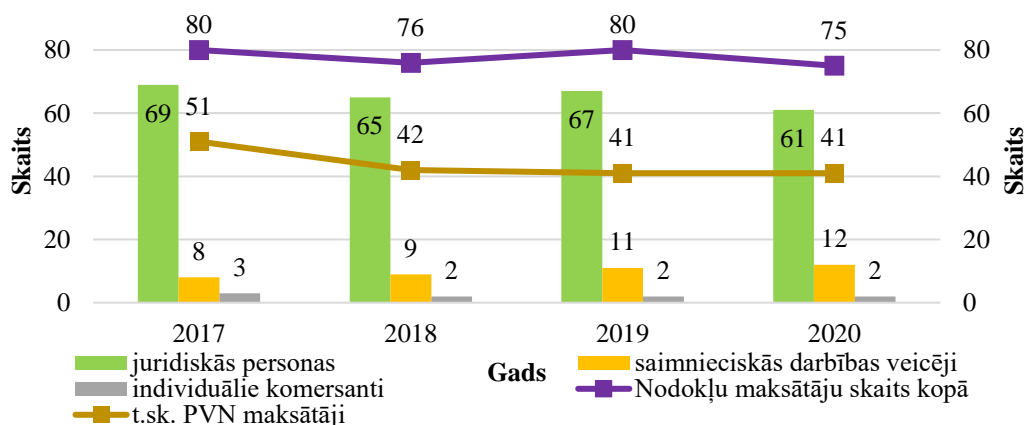

Avots: autores veidots pēc aprēķiniem no CSP, 2022.

3.16.att.Piena produktu ražošanas apjomu struktūras izmaiņas Latvijā, 2016.-2020.gadā, procentos

Kā 3.16.att. redzams, ka piens 2016.gadā saražotās preces īpatsvarā aizņēma 33%, attiecīgi paskābinātais piens 22%, krējums 19%, siers 20%, sviests 4% un paniņas 2%, taču jau 2020.gadā saražotās produkcijas īpatsvara proporcijas ir mainījušās un līderpozīcijas ar 32% ieņem siers, aiz sevis atstājot pienu ar 25%, paskābināto pienu ar 23%, krējumu ar 16%, sviestu ar 2% un paniņas ar 2% no kopējā īpatsvara.

Turpinājumā autore analizēs piena pārstrādes nozares uzņēmumu saimniecisko darbību. Nozares nodokļu maksātāju skaits Latvijā ir parādīts 3.17.attēlā.

Avots: autores veidots pēc VID, 2022.

3.17.att. Piena pārstrādes nozares nodokļu maksātāju skaits Latvijā, 2017.-2020.gadā, gabali

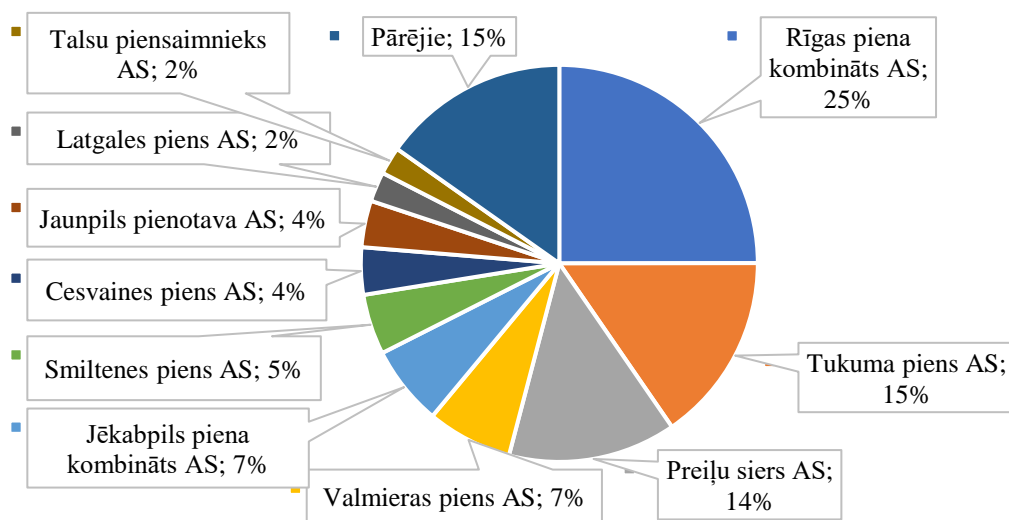
Piezīme: Latvijas nodokļu maksātāju skaits piena pārstrādes nozarē par 2016.gadu nav pieejams, jo VID šādu informāciju apkopo sākot ar 2017.gadu

Darba autore ir apkopojusi Valsts ieņēmumu dienesta informāciju par nozares nodokļu maksātājiem. Nodokļu maksātāji tika atlasīti pēc NACE 10.51.koda, nodokļu maksātāju skaits nozarē ir samazinājies par 5. Vērtējot nodokļu maksātāju struktūru, 2020.gadā 81% no visiem nodokļu maksātājiem bija juridiskās personas, 16% - saimnieciskās darbības veicēji un 3% individuālie komersanti, turklāt 55% no visiem nodokļu maksātājiem ir reģistrēti kā PVN maksātāji, ko darba autore izskaidro ar to, ka daudzi no uzņēmumiem nesasniedz apgrozījumu, kas uzliek par pienākumu reģistrēties kā PVN maksātājiem. Darba autore uzskata, ka 2021. gadā un turpmāk nodokļu maksātāju skaits nozarē turpinās samazināties, jo daudzi uzņēmumi nespēs izturēt konkurences apstākļus, kā arī nespēs turpināt darbību dēļ izmaksu palielināšanās, savukārt daži sāks darboties citā jomā.

Nozarē darbojas 75 piena pārstrādes uzņēmumi, nozares eksperts J.Bērtulsons ekspresintervijā uzsver, ka Latvijā piena pārstrādes nozare ir sadrumstalota. Veicot nozares speciālistu un iedzīvotāju aptauju, respondenti atzīst, ka piena pārstrādes nozare

Latvijā ir sadrumstalota un visticamāk, uzņēmumu skaits turpinās samazināties un lielākie nozares uzņēmumi pārņems arvien lielākas līderpozīcijas, respondenti iesaka valsts atbildīgajām institūcijām radīt apstākļus, lai uzņēmumi turpinātu pastāvēt. J.Bērtulsons uzsver, ka mazākie uzņēmumi būs spiesti likvidēties, jo nespēs izdzīvot izmaksu kāpuma dēļ, taču eksperts uzskata, ka nav iespējams uzņēmumam dzīvot visu laiku uz pabalstiem, ir jāspecializējas uz nišas produktiem. Lai gūtu padziļinātu informāciju, autore analizēja nodokļu maksātāju sadalījumu, izteikta ir tendence, ka nozarē lielākā daļa ir uzņēmumi, kas darbojas vairāk kā 15 gadus, kas nozīmē, ka nozares uzņēmumi ir ar stabiliem pamatiem un ieņem nozīmīgu vietu nozares attīstībā. Otra lielākā grupa ir uzņēmumi, kas darbojas no 1-5 gadiem un 6-10 gadiem, arī šie uzņēmumi pieskaitāmi pie spēcīgiem uzņēmumiem, kas ir atraduši savu pircēju un ražo produktus, kas ir patērētāju iecienīti (VID, 2022).

Piena pārstrādes nozare ir sadrumstalota, un šī tendence ir apskatāma 3.18.attēlā.

Avots: darba autores veidots pēc firmas.lv un VID datiem, 2022.

3.18.att. Piena pārstrādes nozares uzņēmumu īpatsvara sadalījums Latvijā 2020.gadā, procentos

3.18.attēlā redzami dati par nozares neto apgrozījuma īpatsvaru Latvijā 2020.gadā. Piena pārstrādes nozares apgrozījums 2020.gadā bija 430424.69 tūkst.EUR un autore secina, ka no 75 uzņēmumiem, kam pamatdarbības veids ir piena pārstrāde un siera ražošana, 85% neto apgrozījuma dod 10 lielākie uzņēmumi, pārējie 65 uzņēmumi aizņem 15% no īpatsvara. Eksperts J. Šolks atzīst, ka neredz, ka nākotnē Latvijā varētu būt tikai viens vai divi lieli pārstrādes uzņēmumi, jo dienā vidēji tiek pārstrādātas 1500 t piena, salīdzinot ar Poliju, kur viens uzņēmums pārstrādā 7000 t piena, un uzsver, ka pie Latvijas pārstrādes apjoma, Latvija spētu saražot tikai 2 piena produktus.

Lielākie piena pārstrādes nozares uzņēmumi 2020.gadā apskatāmi 3.2.tabulā.

3.2.tabula

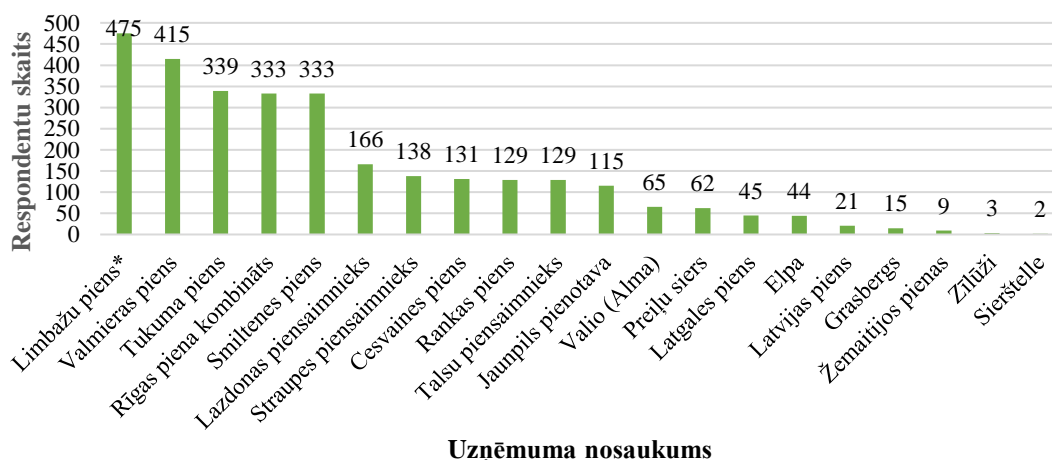
Piena pārstrādes nozares lielākie uzņēmumi pēc neto apgrozījuma Latvijā 2020.gadā

Vieta 2020. gads	Uzņēmuma nosaukums	2020.g. neto apgr. tūkst., EUR	2019.g. neto apgr. tūkst., EUR	Vieta 2019. gads	Apgr. Izmaiņas pret 2019.g., %	Peļņa 2020.g. tūkst., EUR	2020.g. darbin.
1	Rīgas piena kombināts AS	107511	92814	1	15.8%	174	848
2	Tukuma piens AS	66372	57895	3	14.6%	5130	215
3	Preiļu siers AS	58912	63753	2	-7.6%	939	313
4	Valmieras piens AS	29919	32105	4	-6.8%	371	210
5	Jēkabpils piena kombināts AS	28006	21298	7	31.5%	512	68
6	Smiltenes piens AS	21156	20054	8	5.5%	1296	140
7	Cesvaines piens AS	16578	13574	10	22.1%	1492	145
8	Jaunpils pienotava AS	16336	13658	9	19.6%	963	150
9	Latgales piens AS	10441	10544	11	-1.0%	130	184
10	Talsu piensaimnieks AS	9701	9521	12	1.9%	330	99

Avots: autores veidots pēc firmas.lv.

Nemainīgi 1. – 4.vietu, ar nelielām izmaiņām, ieņem vieni un tie paši uzņēmumi – AS “Rīgas piena kombināts”, AS “Tukuma piens”, AS “Preiļu siers” un AS “Valmieras piens” (skat.3.2.tab.). Salīdzinot ar 2019.gadu TOP10 ir papildinājuši AS “Latgales piens” un AS “Talsu piensaimnieks”. Abos gados nemainīga ir AS “Rīgas piena kombināts” pozīcija un uzņēmums ir līderis piena pārstrādes jomā Latvijā. Darba autore pētījuma ietvaros izveidoja aptaujas anketu un jautāja respondentiem pat viņiem zināmajiem uzņēmumiem, atbildes sniedza 1060 respondenti (3.19.att.).

Jautājums: Kādus trīs piena pārstrādes uzņēmumus variet nosaukt?

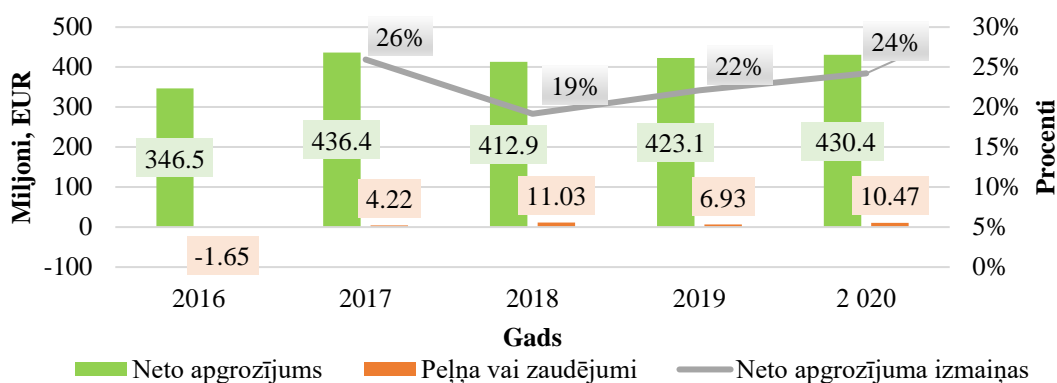

Avots: autores veidots pēc aptaujas rezultātiem, 2022.

3.19.att. Zināmie piena pārstrādes uzņēmumi pēc iedzīvotāju aptaujas

Iedzīvotāju aptaujā 475 respondenti norāda, ka zināmākais uzņēmums ir Limbažu piens, taču šeit ir jāpiebilst, ka Limbažu piens kā uzņēmums nemaz nepastāv, tas ir zīmols, kā īpašnieks ir AS “Rīgas piena kombināts”. Datu apkopošanas rezultātā, tika iegūti uzskatāmi rezultāti, kā zināmākie uzņēmumi ir AS “Rīgas piena kombināts” (808 balsis), AS “Valmieras piens” (415 balsis), AS “Tukuma piens” (339 balsis) un AS “Smiltenes piens” (333 balsis). Darba autore veica salīdzinājumu ar 3.2.tabulu un skaidro, ka AS “Preiļu siers” un AS “Jēkabpils piena kombināts” nav ierindojies iedzīvotāju vērtējuma vadošajās pozīcijās, jo tie ir eksportētāju uzņēmumi, savukārt AS “Smiltenes piens” ir plaši atpazīstams Latvijā, ko darba autore skaidro ar plašo, kā arī ar veiksmīgi izvēlētu mārketingu. No ārvalstu uzņēmumiem 65 iedzīvotāji atzīmē “Valio” darbību un 9 “Žemaitijos pienos”, kuru produkcija ir nopērkama Latvijas lielveikalu tīklos “Maxima” un “Rimi”.

Darba turpinājumā tiek analizēts nozares neto apgrozījuma un peļņas vai zaudējumu rādītāji (skat.3.20.att.).

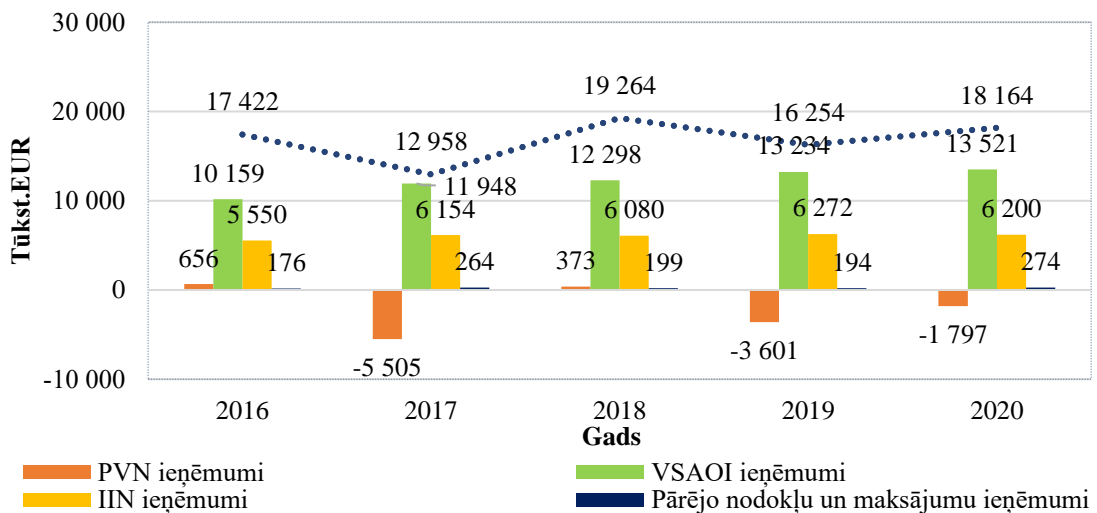
Avots: autores veidots pēc VID, 2022.

3.20.att. Piena pārstrādes uzņēmumu apgrozījuma un peļņas/zaudējumu dinamika Latvijā 2016.-2020.gadā

Piena pārstrādes nozares raksturojošie rādītāji neto apgrozījums un peļņa vai zaudējumi (skat.3.20.att.) ir apskatīti laika posmā no 2016.-2020.gadam, un darba autore secina, ka rādītāji ir svārstīgi, bet neto apgrozījuma rādītājiem ir tendence pieaugt, kas skaidrojams ar to, ka piena pārstrādes nozare attīstās. Piena pārstrādes nozarē darbojošos uzņēmumu apgrozījums pieaug katru gadu, pārskata periodā neto apgrozījums pret 2016.gadu ir palielinājies par 24%, ko darba autore skaidro ar cenu palielinājumu, kā arī ar pozīciju maiņu saražotajai produkcijai, ja 2016.gadā 62% no visas saražotās produkcijas bija dzeramais piens, kas ir salīdzinoši lēts, tad jau 2020.gadā (skat. 3.15.att.) palielinājās siera ražošana, kas tirdzniecībā ir salīdzinoši dārgāks produkts. Tāpat uzņēmumos tiek aktīvi strādāts pie tirgus paplašināšanas ne tikai Latvijā, bet arī ārvalstīs,

arī peļņas rādītājam ir redzama pieaugoša tendence. Kaut gan 2020.gads tiek raksturots kā COVID-19 pandēmijas gads, kad COVID-19 ietekmē daudzas nozares piedzīvoja kritumu, tad piena pārstrādes nozarē šis kritums nav redzams, jo tās ir pārtikas preces, ko iedzīvotāji patērē ikdienā, govīs ir jāslauc katru dienu un piens ir vai nu jāpārstrādā vai jāpārdod tālāk ražošanai citiem uzņēmumiem un tas ir atkarīgs no katra uzņēmuma izvēlētās stratēģijas.

Piena pārstrādes nozares uzņēmumu VID administrēto nodokļu sadalījums pārskata periodā no 2016.līdz 2020.gadam apskatāms 3.21.attēlā.

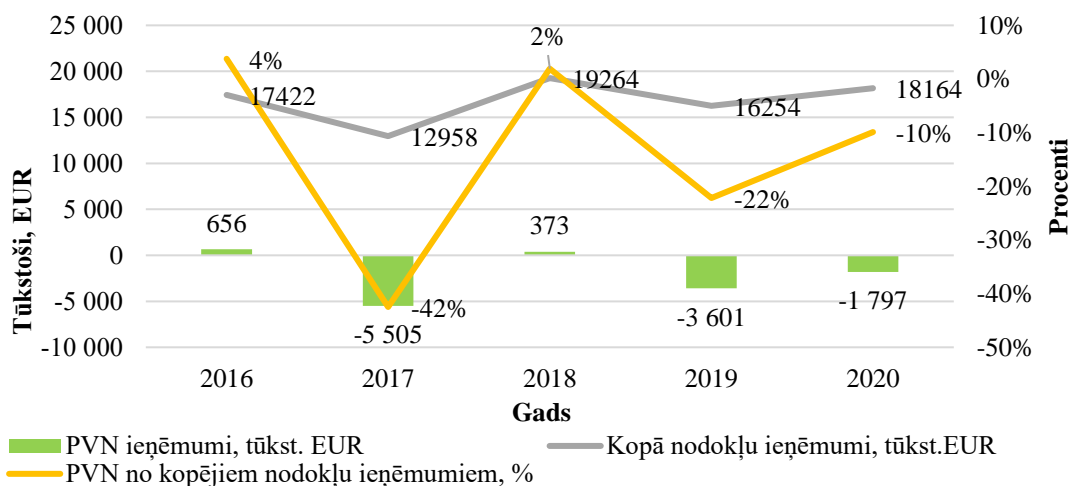
Avots: autores veidots pēc VID, 2022.

3.21.att. Piena pārstrādes nozares VID administrēto ieņēmumu sadalījums Latvijā 2016.-2020.gadā, tūkst. EUR

VID administrētie kopbudžeta ieņēmumi 2016-2020.gadā ir bijuši svārstīgi (skat.3.21.att.), bet kopumā tiem ir tendence nedaudz palielināties, un tas skaidrojams ar to, ka regulāri tiek valsts līmenī pārskatītas nodokļu likmes, laika gaitā tiek palielināta minimālā darba alga, tieši sociālais nodoklis un IIN ir nodokļi, kas sastāda procentuāli lielāko daļu no valsts budžetā iemaksājamiem nodokļiem. 2020.gadā valsts budžetu piena pārstrādes nozares uzņēmumi kopumā palielināja par 18,16 milj.EUR. Lielāko daļu no visiem kopējiem nodokļu ieņēmumiem sastāda VSAOI, 2020.gadā 74% no visiem nodokļu ieņēmumiem, bet 2017.gadā pat 92%. Kopējā tendence VSAOI ir pieaugoša, jo palielinās darba algas. Otrā vietā iekasētajos nodokļu ieņēmumos 2016.–2020.gadā ieņem IIN, vidēji 37%, 2020.gadā – 34%, bet 2017.gadā pat 47%. Kopējā tendence IIN ir lēni pieaugoša, jo palielinās darba algas, kā arī izmaiņas notiek IIN likmēs. No PVN piena pārstrādes nozarē ienākumu nav, tās lielākoties ir negatīvas vērtības, kas nozīmē,

ka aprēķinātais PVN ir mazāks kā atskaitāmais priekšnodoklis, ko var pamatot ar augstu eksporta īpatsvaru nozarē.

Saistībā ar atkārtota PVN samazināšanas aktualizēšanu pārtikas produktiem, t.sk. piena produktiem, darba turpinājumā autore atsevišķi apskatīs PVN nodokļa tendences piena pārstrādes nozarē saistībā ar nozares rādītājiem (skat.3.22.att.).

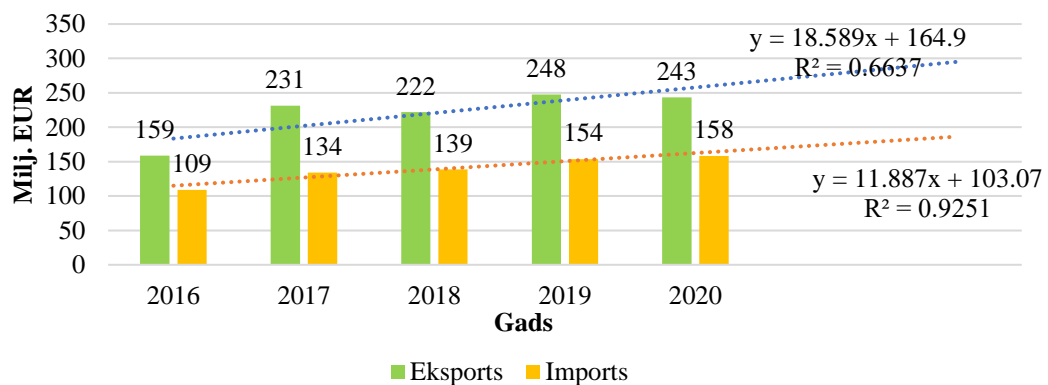
Avots: autores veidots pēc VID, 2022.

3.22.att. PVN ieņēmumi piena pārstrādes nozarē Latvijā, 2016.-2020.gads, tūkst. EUR

Galvenā piena pārstrādes nozares uzņēmumu izejviela – svaigpiens lielākoties tiek saražots Latvijā un iepirkts no vietējiem piena ražotājiem tāpat arī lielākā daļa pamatmateriālu un palīgmateriālu tiek iepirkts no Latvijā reģistrētiem nodokļu maksātājiem, bet, tā kā apmēram tikai 40% no visas saražotās produkcijas paliek Latvijā, tad PVN iemaksas budžetā ir nelielas vai arī pat tiek atgūtas atpakaļ. Kopējā tendence: valsts budžetā iemaksātās PVN summas samazinās. Jau vismaz 2 gadus tiek diskutēts par PVN nodokļa likmes piena produktiem samazināšanu no 21% uz 5%, ir versijas arī par 12% PVN likmi, ko darba autore uzskata par vērā ņemamu priekšlikumu, jo tādā veidā padarītu piena produktus pieejamākus Latvijas patērētājam, taču tas vēl vairāk samazinātu PVN iemaksas valsts budžetā, taču eksperti uzskata, ka PVN samazināšana būtiskas izmaiņas valsts budžetā neradīs, jo iedzīvotāji ietaupītos līdzekļus tērēs citu preču iegādei, tādā veidā palielinot neto apgrozījumus gan piena pārstrādes nozarē, gan citās nozarēs, kā piemēram, apģērbu iegādei, pakalpojumu pirkšanai utt. Zemkopības ministrs K.Gerhards sniedz skaidrojumu un uzskaita ieguvumus, ko ir devusi PVN samazināšana Latvijai raksturīgajiem augļiem un dārzeņi, uzsverot, ka PVN tika samazināts 2018.gadā apgalvo, ka šis lēmums devis lielu pienesumu gan lauksaimniekiem, gan sabiedrībai kopumā. ZM dati liecina, ka nozares apgrozījums ir

palielinājies par 9.4%, vienlaikus pieaugot arī vidējam atalgojumam par 9-10%, tāpat augļiem un dārzeņiem cenas samazinājušās par 11.7%. K.Gerhards uzsver, ka jo vairāk valsts spēs atbalstīt vietējos lauksaimniekus, jo stiprākas pozīcijas būs vietējam produktam Latvijas tirgū. ES ir tikai četras valstis, kurās netiek piemērota samazināta PVN likme neviena veida pārtikai – Bulgārija, Dānija, Lietuva un Igaunija. Maltā pārtikai ir 0% PVN likme, bet Luksemburgā vēsturiski saglabājušies 3%. Tieši tāpat noteikts samazinājums ir Spānijā, Vācijā, Austrijā, Čehijā, Itālijā, kopumā dažāda lieluma samazināts PVN pārtikai ir 23 ES valstīs. Vācijas FM norāda, ka reāls PVN samazinājuma efekts ir tad, kad to tiešā veidā izjūt pircēji, taču Latvijas FM uzskata, ka PVN samazinātās likmes nav labākais fiskālais instruments, bet mazāk turīgo iedzīvotāju grupa atbalstāma ar tiešiem kompensējošiem pasākumiem (Andiņa E, 2021).

Nozares eksporta un importa rādītāji un dinamika redzama 3.23.attēlā.

Avots: autores veidots pēc CSP, 2022.

3.23.att.Piena un piena produktu eksporta un importa dinamika Latvijā, 2016.-2020.gadā, milj. EUR

Pašreizējo situāciju eksporta jomā autore vērtē ar pozitīvām iezīmēm, kur tendence rāda uz produkcijas eksporta palielināšanos - eksporta rādītāji pieaug straujāk kā importa, kas ir pozitīvi, jo tirgū tiek mazāk iepludināti citās valstīs ražotie produkti, kas padara Latvijā ražotos produktus konkurētspējīgākus. Darba autore uzskata, ka šis rādītājs var norādīt uz pircēju lojalitātes paaugstināšanos Latvijā ražotiem produktiem. Nozares eksperts J.Šolks piemin, ka piena nozare ir atkarīga no ārējiem tirgiem, jo Latvijā tiek patērēti tikai 40% no visiem piena izlaides produktiem. Galvenās eksporta valstis Latvijai 2020.gadā bija Vācija ar 47,1 milj.EUR eksporta vērtību, tai sekoja Lietuva ar 30.3.milj.EUR, kā trešā ir Igaunija ar 15.6 milj.EUR un kā ceturta eksporta valsts ir jāpiemin Nīderlande ar 15 milj.EUR eksporta vērtību. Vērā ņemamas eksporta valstis ir arī Itālija, Polija, Azerbaidžāna un Dānija (Mičāne I.,2021).

3.3. Piena produktu lietošanas un piena nozares attīstības tendences

Lai novērtētu piena pārstrādes nozares pašreizējo situāciju, analizētu attīstības tendences un identificētu nozares riskus un ierobežojumus kā nozares eksperti tika izvēlēti vadošie pārstāvji no dažādiem piena pārstrādes uzņēmumiem, piena pētniecības tirgus koordinators, juriste, dažādu ar nozari saistītu institūciju pārstāvji valsts līmenī, kam ir zināšanas un ietekme uz nozares attīstības virzību Latvijā.

Ekspertaptauja ir speciālistu aptauja, kas ļauj precizēt hipotēzi, izstrādāt prognozi, papildināt procesu interpretāciju. Ekspresaptaujas svarīga ir ekspertu atlase un tiek uzsvērts personīgo uzskatu nozīmīgums (Kozlinskis, 2005).

Lai noskaidrotu, kādas ir piena pārstrādes nozares attīstības tendences šobrīd un ilgtermiņā, kādi ir nozarei ierobežojošie faktori, kā arī iespējamie attīstības virzieni un iespējamie atbalsta veidi nozarei, darba autore uz ekspresintervijām (piel.nr.9) aicināja **7 nozares ekspertus**, tādējādi veidojot arī diskusiju:

1. Latvijas Piensaimnieku centrālās savienības priekšsēdētājs *Jānis Šolks*,
2. AS “Cesvaines piens” izpilddirektors un LPCS valdes loceklis *Agris Skvarnovičs*,
3. AS “Jaunpils pienotava” valdes loceklis *Jānis Bērtulsons*,
4. Lauksaimniecības organizāciju sadarbības padomes valdes loceklis, piena grupas vadītājs *Guntis Gūtmanis*,
5. SIA “Latvijas Lauku konsultāciju un izglītības centrs” projektu vadītājs, IFCN piena pētniecības tīkla koordinators *Renārs Stūrmanis* (intervija piel.nr.12),
6. AS “Cesvaines piens” eksporta daļas vadītājs *Artis Celmiņš*.
7. AS “Rankas piens” juriste *Laila Dūte-Spalviņa* (ekspresintervija par nozares tiesiskajiem un institucionālajiem aspektiem, rezultāti apkopoti 2.nodaļā).

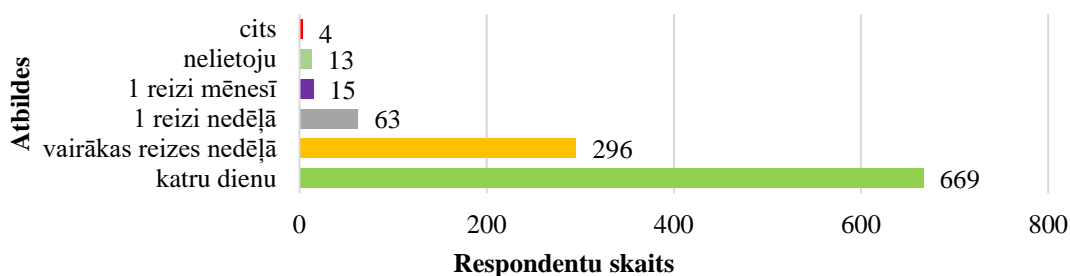
Lai iegūtu padziļinātu un daudzpusīgāku informāciju par attīstības tendencēm, tika izveidota kvantitatīvā aptaujas metode piena nozarē nodarbinātajiem (piel.nr.10), un tajā piedalījās **65 respondenti**.

Lai uzzinātu iedzīvotāju viedokli par piena nozari un iepazītu iedzīvotāju piena produktu lietošanas paradumus, darba autore izstrādāja anketu „Piena produkti” (piel.nr.11), un tajā savu viedokli izteica **1060 respondenti**.

Iegūtie nozares ekspertu, nozarē nodarbināto un iedzīvotāju aptaujas rezultāti ir apkopoti 3.3. un 3.4.nodaļā, aptaujas nav pilnībā atdalītas, bet veidotas diskusiju formā.

Apkopojot iedzīvotāju aptaujas rezultātus, darba autore ir izveidojusi kopsavilkumu par iedzīvotāju paradumiem (skat.3.24., 3.25, 3.26.att.).

Jautājums: Cik bieži lietojiet uzturā piena produktus?

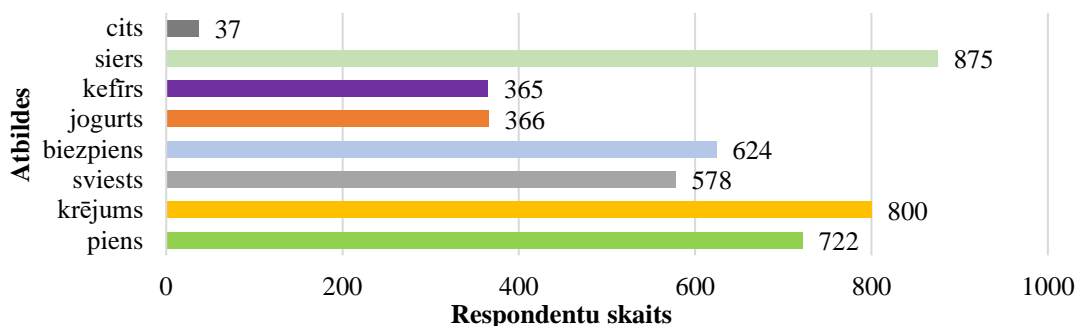

Avots: autores veidots pēc aptaujas rezultātiem, 2022.

3.24.att. Piena produktu lietošanas biežums iedzīvotāju vērtējumā

Piena produktus uzturā katru dienu lieto 63% no 1060 aptaujātajiem respondentiem, 28% piena produktus lieto vairākas reizes nedēļā, 6% vienu reizi nedēļā, piena produktus uzturā nelieto vien 13 respondenti, t.i. 1%. Balstoties uz šiem rezultātiem, darba autore secina, ka piena produkti ir iecienīti produkti iedzīvotāju ēdienkartē un izsaka pieņēmumu, ka pieprasījums pēc piena produktiem nemazināsies, taču, lai izvērtētu patērētāju vēlmes un paradumus ir jāapskata konkrētāk, kādus produktus iedzīvotāji izvēlas (skat.3.25.att.).

Jautājums: Kādus piena produktus lietojiet visbiežāk?

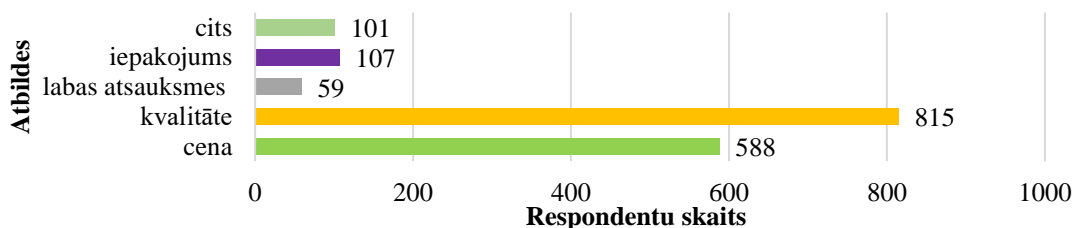
Avots: autores veidots pēc aptaujas rezultātiem, 2022.

3.25.att. Piena produktu izvēle pēc veidiem iedzīvotāju vērtējumā

Respondentiem tika dota iespēja izvēlēties vairākas atbildes un tika saņemti 4367 vērtējumi. Kā visbiežāk lietoto produktu respondenti min sieru (20%), krējumu (18%), pienu (17%), biezpienu (14%) un sviestu (13%). Arī kefīrs un jogurts ir ieguvis vērtējumus. Darba autore ir aprēķinājusi korelāciju, vai iedzīvotāju aptaujas rādītājiem korelē ar produkcijas izlaidi, saistība ir 71%, korelācijas koeficients ir 0.7122 ($r=0.70$), kas nozīmē, ka ir vidēji cieša korelācija, kas nozīmē, ka ir arī citi faktori, kas ietekmē produkcijas izlaidi piena pārstrādes nozarē. Kā vienu no iemesliem, autore uzsver

eksporta īpatsvaru nozarē, jo uzņēmumi ražo produktus ne tikai vietējam tirgum, bet arī eksportam, kas Latvijā ir ap 60% no visas saražotās piena produkcijas.

Jautājums: Kas ir noteicošais piena produktu izvēlē?

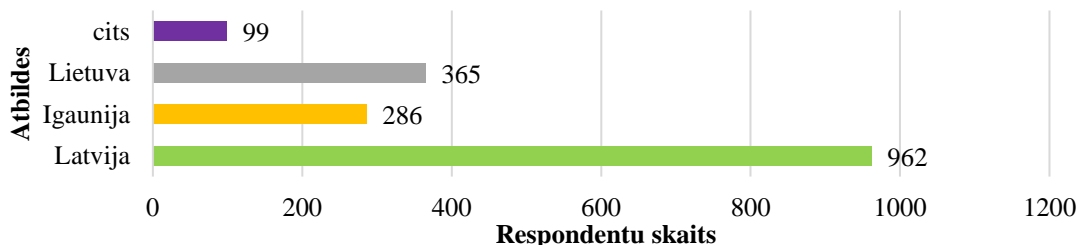
Avots: autores veidots pēc aptaujas rezultātiem, 2022.

3.26.att. Noteicošie faktori piena produktu izvēlē iedzīvotāju vērtējumā

Pētījuma nolūkos par noteicošajiem faktoriem produktu izvēlē, tika izveidoti divi jautājumi, pirmajā bija jāizvēlās noteicošais faktors, otrā jāsarindo pēc svarīguma. Abos jautājumos respondenti kā noteicošo, t.i 49% un būtiskāko uzsvēruši produkta kvalitāti, sekundāri, t.i 35%, izšķirošā ir cena. Piena nozares eksperts J.Šolks uzskata, ka respondentu atbildes uz šo jautājumu varētu būt mainītas vietām, ja tiktu noteikta savādāka fokus grupa aptaujai, jo novērojumi rāda, ka šobrīd iedzīvotājiem svarīgāka ir cena, taču autore tam nepiekrīt, jo iedzīvotāji novērtē kvalitāti un ir gatavi maksāt nedaudz vairāk, lai iegūtu kvalitāti par saprātīgu cenu. Kā mazāk noteicošus faktorus, iedzīvotāji norāda iepakojumu un labas atsauksmes, attiecīgi 6% un 4%. Būtiski faktori piena produktu izvēlē iedzīvotājiem ir arī produkta garša, konkrēta ražotāja izvēle, tauku procenta daudzums sausnā, derīguma termiņš, kā arī akcijas cena veikalā.

Vai mēs esam lojāli pret savu valsti, savu uzņēmumu, savu ražoto produktu? Uz šo jautājumu darba autore savā pētījumā meklēja atbildes (skatīt 3.27.att.).

Jautājums: Kurā valstī ražotus piena produktus izvēlieties?

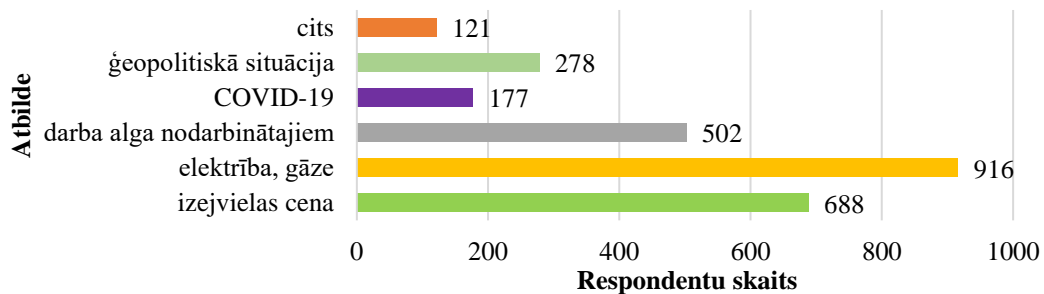
Avots: autores veidots pēc aptaujas rezultātiem, 2022.

3.27.att. Piena produkta izvēle pēc izcelsmes valsts iedzīvotāju vērtējumā

Autore, lai iegūtu paplašinātu respondentu viedokli par izdarītajām izvēlēm, deva iespēju respondentiem atzīmēt vairākas atbildes. Pēc aptaujas rezultātiem redzams, ka

56% no respondentiem izvēlas Latvijā ražotos produktus, 21% Lietuvas ražojumus, 17% – Igaunijas produktus, 3% izvēlas Polijas ražojumus. Pētījuma turpinājumā autore respondentiem jautā par cenu ietekmējošiem faktoriem (skatīt 3.28.att.).

Jautājums: Kas ietekmē piena produktu ražošanas cenu?

Avots: autores veidots pēc aptaujas rezultātiem, 2022.

3.28.att. Piena produktu ražošanas cenu ietekmējošie faktori iedzīvotāju vērtējumā

Lielākā daļa respondentu, t.i. 34% uzskata, ka piena produktu pašizmaksu ietekmē elektrības un gāzes cena (916 balsis), autore tam piekrīt, jo šobrīd viena no aktuālākajām tēmām ir strauji pieaugošā cena resursiem, turklāt attīstoties ģeopolitiskajai situācijai Ukrainā nav runa tikai par cenu, bet arī par pieejamību. Svaigpiena cenas jautājums aktualizējās 2021.gada novembrī, kad piedzīvoja straujāko augšanas tempu par 8.1 pp. salīdzinot ar 2021.gada oktobri, 2022.gada martā pārsniedza ES vidējos rādītājus un sasniedzot vēsturiski visaugstāko piena iepirkuma cenu, t.i. 0.435 EUR/kg (LDC, 2022), izejvielas cenu kā ietekmējošu faktoru atzīmē 688 respondenti. Darba algas faktors atzīmēts 502 reizes. Kā citus ietekmējošos faktoros respondenti min tirgotāju un ražotāju uzcenojumu, starpnieku alkatību, valsts politiku, zemo konkurētspēju pret neaizsargāto Latvijas tirgu. Autore uzskata, ka ražošanas pašizmaksu nosaka izejvielu cena, dažādas ražošanas izmaksas, t.sk. elektrība, gāze, kā arī darbaspēka izmaksas, taču nepiekrīt respondentu viedoklim, ka ražošanas pašizmaksu ietekmē ražotāju alkatība, jo pašlaik nav iespējas būt alkatīgam, bet ir jādomā par kvalitatīvu, un uz aprēķiniem balstītu, lēmumu pieņemšanu.

Uz jautājumu: *Kā pašlaik klājas piena pārstrādes uzņēmumiem?* 66% jeb 699 respondenti no 1060 atbildēja, ka “ir bijis labāk, bet nav tik traki”, kas liecina par to, ka liels vairums iedzīvotāju uzskata, ka patērētāji balsta nozari, taču nozares eksperts J.Šolks uzsver, ka pašlaik ir ļoti grūti laiki piena pārstrādes uzņēmumiem, jo tieši uzņēmumi ir tie, kas cieš zaudējumus, tie nav ne tirdzniecības tīkli, kas uzliek uzcenojumu 30-80%

apmērā, ne valsts, kas iekasē 21% PVN, un tie arī nav piena ražotāji, jo piena cena pašlaik ir adekvāta un ES vidējā līmenī.

Piena nozarē nodarbināto respondentu kopsavilkums parādīts 3.29.attēlā.

Attīstības tendences	• Attīstību ietekmē ražošanas izmaksu straujš pieaugums. Nozare vienmēr attīstās, ir jādama par izmaksu samazināšanu. Nozare piedzīvo krīzes, bet pieprasījums ir. Jāmeklē jauni eksporta tirgi.
COVID-19 ietekme	• Ietekmēja nenozīmīgi , sarežģīti ar cilvēkresursiem , pieaug pieprasījums pēc fasētās produkcijas. Respondenti min arī patērētāju paradumu maiņu.
Krievijas militārā agresija	• Aug izejmateriālu, degvielas, energoresursu cenās , apturēts eksports uz Ukrainu, būtiski palielināta pašizmaksa. Neziņa, kas notiks tālāk. Iedzīvotāju pirktspēja kritusies.
Atbalsta pasākumi	• Atbalsts ir komplikēts , vajadzīgs atbalsts tirdzniecības, nodokļu regulējumā, PVN samazināšana. PVD inspektori ne tikai kontrolē, bet arī sniedz skaidrojumus un aktuālo informāciju. Nepieciešams atbalsts energo, gāzes krīzē. Valsts vadošajās institūcijās nav vienprātības. Uzklaut pienu organizāciju ieteikumus.
Riski un ierobežojumi	• Eksporta tirgus kritums, sadrumstalotība , svaigpiena kvalitāte un pieejamība , cenu kāpums , reģionos grūtības piesaistīt augsti kvalificētus darbiniekus, reģionālā konkurence par zemāka līmeņa darbiniekiem, pirktspēja. Apstājas naudas plūsma , finanšu trūkums. Novecojušas iekārtas, rūpnīcas, imports .

Avots: autores veidots pēc aptaujas rezultātiem, 2022

3.29.att. Piena nozarē nodarbināto respondentu atbilžu apkopojums

Pētījuma ietvaros piena pārstrādē nodarbinātajiem un ekspertiem tika vaicāts par valsts atbalsta pietiekamību un iespējām nozarei un uzņēmumiem. Nozarē nodarbināto viedokļi par atbalsta pietiekamību atšķirās, un darba autore ir apkopojusi rezultātus:

- Atbalsts uzņēmumiem ir pietiekošs, taču atbalsta saņemšana komplikēta;
- Nepieciešams atbalsts tirdzniecības un nodokļu regulējumā uzņēmumiem, kas ražo pamata patēriņa preces;
- Nepieciešama PVN samazināšana piena pārstrādes produktiem;
- PVD inspektori veic ne tikai pārbaudes, bet arī konsultē;
- Atbalsta mehānisms energoresursu samazināšanai;
- Uzņēmumi ar saviem resursiem nespēj apgūt visas pieejamās atbalsta programmas, tas ir laika un profesionalitātes jautājums;
- Informācija par atbalsta iespējām ir novēlota, ar daudziem labojumiem.
- atbalstam ir jābūt konkrētai situācijai, pietiekoši saprotami aprakstītam un savlaicīgam.

Iedzīvotāji un nozares speciālisti sniedz ieteikumus un savu redzējumu kā attīstīties piena pārstrādes nozarei īstermiņā un ilgtermiņā. Kā īstermiņa un ilgtermiņa mērķi, kas

bieži arī izskan kā ieteikumi ir jaunu eksporta iespēju meklēšana, jaunu produktu izstrāde un attīstīšana, tādā veidā veicinot apgrozījuma pieaugumu, modernizētu iekārtu iepirkšana, kvalitatīvas preces ražošana, iegūt BRC sertifikātu, lai paplašinātu produktu eksportu, nišas produktu ražošana, rūpes par darbinieku profesionālo zināšanu apgūšanu, jaunu kadru piesaiste, konsolidācija, ražošanas jaudu palielināšana, pārskatīt sortimentu un sašaurināt ražošanu, piegādes mobilitāte, virzīties uz BIO un vidi saudzējošu darbību. Kā uzskata anonīms nozares speciālists, citēju: *“Attīstības algoritms ir elementārs. Kļūt efektīvākiem un nest Latvijas vārdu tālāk pasaulē, apgūstot jaunus eksporta tirgus ar jauniem produktiem”*.

Autore izvirza tēzi, ka Latvijā iedzīvotāji nav lojāli Latvijā ražotiem produktiem, apstiprinājumu gūstot nozares ekspertu intervijās. Nozares ekspertiem tika jautāts, *kāpēc Lietuvas un Igaunijas tirgū ir mazāk importēto piena produktu, kā tas tiek panākts, ka citu valstu ražotajiem produktiem ir sarežģīti ienākt šo valstu tirgos?* Nozares eksperts J.Bērtulsons uzsver, ka lietuvieši un igauņi ir patrioti, bet latvieši nav tik lieli patrioti. Nozares eksperts J.Šolks norāda, ka, runājot par Lietuvu, kur noteicošais tīkls ir Maxima, kas „neiedziļinoties niansēs” ir Lietuvas kapitāls, un tā ir Maximas neuzrakstītā iniciatīva, ka ar citiem strādāt kā izdevīgāk, bet pie sevis strādāsim, kā esam vienojušies ar valsti. J.Šolks uzsver, ka Igaunijā ir vienkāršāka situācija, jo tur darbojas divas vietējās izcelsmes ķēdes: Selver un Coop, bet Rimi un Maxima nav dominējošas, turklāt eksperts piemin arī pavisam citādo igauņu mentalitāti, kā arī igauņu īpatsvaru iedzīvotāju sastāvā. Tāpat J.Šolks uzsver, ka, iespējams, mēs kaut ko nezinām, bet katrā valstī vienam un tam pašam tīklam ir arī savi neuzrakstītie spēles noteikumi, kurus tas vai nu pieņem vai aiziet. Arī A.Skvarnovičs uzskata, ka šeit ir runa par patērētāju lojalitāti, kas diemžēl apstājas pie cenas, un ka šī lojalitātes veicināšana ir ZM kompetencē. A.Celmiņš uzskata, ka lielveikalu ķēdes pašas sekmē vietējās izcelsmes produktu tirdzniecību, ja viņiem sortimentā ir jau kas līdzīgs, tad importa prece netiek izskatīta. Lai kaut ko tādu ieviestu Latvijā, A.Celmiņš iesaka lielveikaliem mainīt domāšanu, t.i. nedzīties pēc katra nopelnītā centa un labākas cenas, bet kā prioritāti likt vietējo produktu. R.Stūrmanis uzskata, ka *“tas nav politisks lēmums, bet gan lēmums biznesa līmenī”*.

Piena pētniecības tīkla koordinators R.Stūrmanis uzslavē Food Union par inovāciju piena nozarē: izveidoto e-komercijas vienību pienaveikals.lv un uzskata, ka tas ir virziens, ar ko Latvijas pārstrādes uzņēmumiem jāstrādā, jo COVID-19 krīzē strauji attīstījās e-komercija. Autore secina, ka piena nozarē attīstība varēja būt straujāka. Tāpat

R. Stūrmanis par nozares ierobežojumu uzskata pārstrādes uzņēmumu saražoto produktu tirdzniecību caur lielveikalu tīkliem, tikai nelielai daļai ir savas tirdzniecības vietas.

Nozares ekspertu atbilžu īss kopsavilkums apkopots 3.30.attēlā.

<p>J. Šolks Piensaimnieku Centrālās savienības priekšsēdētājs</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Situācija- tragiska, negodīga konkurence. Jāpiemaksā par ražošanu, valsts pelna 21%, tirgotājs 20-60%, 50% ražotājam un pārstrādātājam. PVN 5%. Lojalitāte kritusies. • ES fondu atbalsts, pietiekams šim gadam, Ilgtermiņā biznesam atbalsts ir nepareizs ceļš. Jāsakārto iegūstamais labums no pārdotā produkta pareizās attiecībās. • Ukrainas tirgus neietekmē eksporta attīstību, lēnām veidojas piena deficīts pasaulē. • COVID-19 ietekme vidējā termiņā, ienāk Lidl Covid laikā. Riski – vietējā tirgus sašaurināšanās, energoresursu risks – pieejamība, cena, kara risks – iepakojums. • Attīstības virzieni-kooperācija notiek, neredz pamatu konsolidācijai, neparedz industriālo produktu ražošanu, bet produktu ar augstu pievienoto vērtību, nišas produkti, jaunu produktu ražošanu. Lepojas - Latvijas produkcija bijusi 90 pasaules valstīs, aktīvas 65-70 valstis
<p>J. Bērtulsons AS «Jaunpils pienotava» valdes loceklis</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Situācija ļoti smaga, runa par izdzīvošanu, sadrumstalotība, aktuāli piena pieejamība, izslaukumi samazinās dēļ papildbarības trūkuma, kļūstam eksportnespējīgi, Latvieši nav patrioti. • COVID-19 loģistikas problēmas. Palielinājās apgrozījums, jo iedzīvotāji neceļoja. Atgūstoties pieprasījums pārsniedza piedāvājumu, aug cenas, straujāk cenu kāpums izmaksās nekā ieņēmumos. • Karš Ukrainā situāciju saasina – cenas aug iepakojumam, preču apgrozījums krīt. • Atbalsta 5% PVN, atbalsts par pārstrādāto piena t - pārstrādātāju agonijas turpināšana.
<p>A. Skvarnovičs AS «Cesvaines piens» izpilddirektors</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Situācija stagnējoša, lielākā daļa uzņēmumu domā, kā izdzīvot, zema patērētāju lojalitāte. • Kara ietekmē cenas augs energo resursiem, pienam, precei. Pieaugs piena apjoms, ražos sauso pulveri un sviestā, un uz kuru pēc kara beigām būs liels pieprasījums. • 5% PVN- ieguvēji patērētāji. Valsts domā tuvredzīgi.
<p>A. Celmiņš AS "Cesvaines piens" eksporta vad.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Palielinās piena produktu ražošanu, eksports, specializācija uz nišas produktiem. • PVN likmes samazināšana veicina apjomu palielināšanos un pieejamāku produkta cenu gala patērētājam. • Zaudējumi no neiegūtās peļņas, jauni noieta tirgi. • Covid 19 – ietekme pozitīva, palielinājās produktu un ražošanas apjoms.
<p>G. Gūtmanis LOSP valdes loceklis, piena grupas vadītājs</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Sadrumstalota, koncentrēties uz darbības specializēšanos, nišas produktiem. Iespēja jauniem, inovatīviem uzņēmumiem, būtiska sadarbība ar zinātņi. • Iespējas - nodalīt Latvijā ražotos produktus no importētās produkcijas veikala plauktos. • Būtisks atbalsts ieguldījumi attīstībā un modernizācijā. • Kara ietekme – būtisks cenu kāpums pārtikai, izejvielām, pirktpēja zema. Inflācijas ietekmē būs milzīgs spiediens uz algu pieaugumu, kas arī ietekmēs pārstrādes un ražošanas izmaksas.
<p>R. Stūrmanis SIA "LLKC" proj. vad., IFCN piena pētn. tīkla koord.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Eksporta nozīme pieaug, palielinās saražotā piena daudzums. Eiropā pieaug BIO produktu pieprasījums. Attīstās tiešā e-komercija. • Grūti būt konkurētspējīgiem, jāsamazina PVN, publiskajos iepirkumos priekšroka LV ražotai precei, grantī investīciju projektiem, kas vērsti uz eksporta palielināšanu, palielināt stratēģiskās rezerves ar LV ražotiem produktiem, atbalsts 56EUR/t, kompensēt elektrības izmaksas. • Riski - iedzīvotāju skaita negatīvās tendences LV, zemā pirktspēja, sadrumstalotība, privāto preču zīmju izplatība, pārsvars tirdzniecībai caur tīkliem nevis no tieši no pārstrādātāja, liela piena iepirkuma cena. • Iespējas - liela atkarība no eksporta tirgiem, lai izmatotu iespēju - jākonsolidējas.

Avots: autores veidots pēc interviju rezultātiem, 2022.

3.30.att. Nozares ekspertu interviju kopsavilkums

Apkopojot datus par piena pārstrādes nozares attīstības tendencēm šobrīd un ilgtermiņā, nozares eksperts A.Skvarnovičs atzīst, ka situācija nozarē ir stagnējoša un sarežģīta un lielākā daļa uzņēmumu domā, kā izdzīvot un mazāk par attīstības tendencēm. A. Celmiņš izdara prognozes, ka piena pārstrādes nozare tuvākajos gados attīstīsies, t.i. palielinās produktu ražošanu un eksportu, kā arī vairāk specializēsies uz nišas produktiem ar augstāku pievienoto vērtību, jo Latvija nespēj konkurēt ar lielvalstu industriālajām ražotnēm. Arī nozares speciālistiem tika lūgts izteikt viedokli par tendencēm, un turpinājumā, anonīma respondenta viedoklis, ka piena pārstrādē, līdzīgi kā citās pārtikas rūpniecības nozarēs, ir nozīmīgi nodrošināt nepārtrauktas pilnveides īstenošanu organizācijā. Šobrīd būtiski ir izmantot digitālo tehnoloģiju sniegtās iespējas, attīstot snieguma datu iegūšanas un analīzes rīkus. Tas ļaus atrast nepieciešamo ietaupījumu ražošanas un citos operacionālajos procesos, lai spētu turpināt pārstrādi pie augošām resursu un izejvielu cenām.

Nozares eksperti J.Šolks, A.Skvarnovičs, J.Bērtulsons, A.Celmiņš, G.Gūtmanis, R.Stūrmanis vienprātīgi atzīst, ka piena pārstrādes produktiem ir jāsamazina PVN likme no 21% uz 5%, no kā galvenie ieguvēji būtu patērētāji, jo piena produkti kļūtu pieejamāki par zemākām cenām, kas nozīmē, ka arī patērētājs varētu kvalitatīvāk piepildīt savu pārtikas grozu. Savukārt A.Celmiņš uzskata, ka PVN likmju samazināšana veicinātu arī pārdošanas apjomu palielināšanos.

Kā būtiskākos riskus un ierobežojošos faktorus piena pārstrādes nozarei A.Celmiņš saista ar piena cenas noturēšanu, t.i., lai tā nepieaugtu, jo tas var palielināt siera cenu un tas savukārt samazināt patērētāju pieprasījumu pēc produkta. A.Skvarnovičs kā būtiskāko risku uzsver, citēju *“cenu kāpumi visās frontēs un tās dinamika, kurai nevar izsekot līdzī”*. Nozares speciālisti no vadības, administrācijas, ražošanas struktūrām kā būtiskākos riskus un ietekmējošos faktorus piemin lielveikala ķēžu lielo ietekmi, mazu iekšējo valsts tirgu un lielo konkurenci, novecojušas rūpnīcas un tehnoloģiskās iekārtas, nepietiekošu rūpnīcu automatizēšanu (nespēja konkurēt ar Eiropā ražotiem produktiem, jo lielas darbaspēka izmaksas), piena cenu izlīdzināšanos ar ES cenām, augstu produkcijas pašizmaksu, importa preces iepludināšanu Latvijā, pirktspēju, darbaspēku, cīņa par piena piegādātājiem, nenotiek paaudžu nomaiņa piena lopkopībā, produktu īsais derīguma termiņš, patērētāju vēlme pēc neadekvāti lētā gala produkta, radošu un inovatīvu darbinieku trūkums.

Balstoties uz ekspertu, nozares speciālistu aptaujās apkopoto informāciju, darba autore veica nozari ietekmējošo ārējo vides faktoru (PEST) analīzi (skat.3.31.att.).

P - politiskie	E - ekonomiskie	S - Sociālie	T - tehnoloģiskie
<ul style="list-style-type: none"> • Valsts atbalsts • PVN nodoklis • Darba likums • Ģeopolitiskā situācija • Vides aizsardzība • Finansējuma piesaiste 	<ul style="list-style-type: none"> • Izejvielas izmaksas • elektronēģijas, gāzes cenu kāpums • ienākumu līmenis • ekonomiskā situācija valstī 	<ul style="list-style-type: none"> • COVID-19 inficēšanās risks • darbaspēka trūkums • attieksme pret importēto preci • patriotisms 	<ul style="list-style-type: none"> • iekārtu modernizācija • tehnoloģiju nozīme preces kvalitātes paaugstināšanā • informācijas tehnoloģijas iespējas

Avots: autores veidots pēc ekspertu un nozares speciālistu aptaujas datiem, 2022.

3.31.att. Piena pārstrādes nozari īstermiņā un ilgtermiņā ietekmējošie ārējie vides faktori (PEST analīze)

Kā nozīmīgākos faktoros no PEST analīzē uzskaitītajiem (skat.3.31.att.), autore izceļ COVID-19, pašreizējo ģeopolitisko situāciju, ekonomisko situāciju valstī, cenu kāpumu gan resursiem, izejvielai un gatavajai produkcijai.

3.4. COVID-19 un Ukrainas ģeopolitiskās situācijas ietekme

2019.gada beigās un 2020.gada sākumā ekonomikas izaugsmes pētījumos netika prognozēts, ka jaunais vīruss COVID-19 varētu negatīvi ietekmēt ekonomikas izaugsmi, taču vīrusa straujās izplatības dēļ valstu valdības noteica stingrus un ilgstošus ierobežojumus, kas izraisīja ievērojamu ekonomiskās situācijas pasliktināšanos visās lauksaimniecības nozarēs (Pilvere et al. 2021). Ekonomikas izaugsme kļuva par mīklu un izaicinājumu valstu valdībām, ekonomikas un veselības nozares ekspertiem, uzņēmējiem, kā arī iedzīvotājiem. Arī piena lopkopības un piena pārstrādes nozares nebija nekāds izņēmums, nebija prognozes kā COVID-19 pandēmija ietekmēs saražotā svaigpiena daudzumu, slaucamo govju skaitu, svaigpiena iepirkuma cenu, no kā savukārt ir atkarīgs saražotās produkcijas daudzums, produkta cenas tirdzniecībā, eksporta un importa rādītāji, kā arī nozares uzņēmumu attīstību un izaugsmes iespējas (Hambardzumyan, Gevorgyan, 2022).

Turpinājumā darba autore veiks nesistemātisku mediju ziņu analīzi, piena nozares ekspertu, nozares speciālistu un iedzīvotāju viedokļu apkopojumu par COVID-19 vīrusa un šobrīd notiekošās ģeopolitiskās situācijas Ukrainā ietekmi uz piena nozares attīstības tendencēm, kā arī uz vērtēs iedzīvotāju paradumu maiņu esošās situācijas ietekmē.

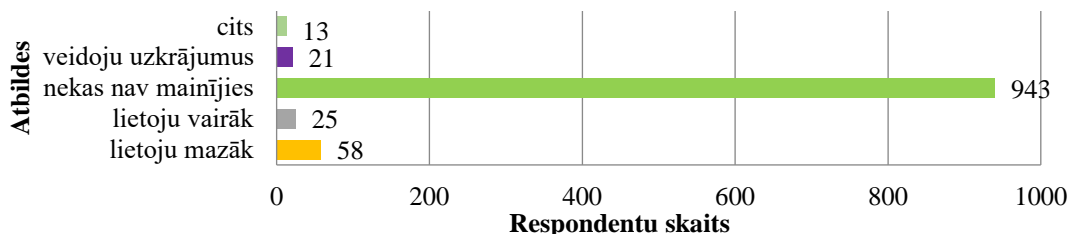
Zemkopības ministrs K.Gerhards 2021.gada ziņoja, ka piena nozarē pandēmijas ietekmē ir samazinājies piena pārstrādes produktu patēriņš, kā ietekmē samazinājās arī

piena iepirkuma cenas, turklāt arī tobrīd aktuālais jautājums par robežu šķērsošanu, saistībā ar valstu robežu slēgšanu, radīja produktu eksporta samazinājumu. Zemkopības ministrs ziņojumā uzsver, ka Latvijai COVID-19 ietekme ir līdzīga tai, ko izjuta Lietuvā, Igaunijā un Polijā. Ministrs norāda, ka pandēmijas sākumā, 2020.gada martā, galvenais problēmjautājums bija iedzīvotāju nodrošināšana ar pārtiku, tika pat veidotas īpašas darba grupas, kuras pievērsās šī jautājuma problemātikai. Pēc K.Gerharda domām, Latvija pilnībā spēj nodrošināt sevi ar primārajiem pārtikas produktiem un COVID-19 sākumposmā problēmjautājumi vairāk skāra tehniskas nianšes, loģistiku. Tāpat aktualizējās jautājums par epidemioloģiskās drošības prasībām pārtikas, t.sk. piena pārstrādes un ražošanas nozarēm, lai tajos neielastu COVID-19 pandēmiju un nebūtu jāaptur ražošanas darbība (Zemkopības ministrija, 2021).

Ekspresaptaujā LPKS priekšsēdētājs J.Šolks uzsver, ka ģeopolitiskā situācija noteikti ietekmēs piena nozares attīstību, bet situācija ir neskaidra, jo nav zināms, cik ilgstošs būs šis konflikts un cik stipri vēl augs izejmateriālu, elektroenerģijas, gāzes cenas, taču eksperts uzsver, ka piena produktu eksportu, visticamāk, šī situācija neietekmēs ne Latvijā, ne Eiropā, jo eksportētais daudzums tiks sadalīts pa citiem eksporta tirgiem, jo pasaulē, saistībā ar bēgļu un izejmateriālu kustību, rodas piena produktu deficīts. J.Šolks uzsver, ka ietekme būs uz piena un piena produktu cenām, taču pašlaik piena cenas pieaugums ir mērenāks kā 2021.gada beigās. Savukārt AS “Cesvaines piens” eksporta vadītājs A.Celmiņš apgalvo, ka pašlaik (2022.gada februāra beigās, marts), ir pilnīgi pārtraukts eksports uz Ukrainu, taču uzņēmumam tiešus zaudējumus tas nav nesis, bet kā zaudējumus no ģeopolitiskās situācijas A.Celmiņš saskata neiegūtās peļņas daļu, kas tika ierēķināta budžeta plānošanas procesā. Tāpat viņš uzsver, ka problēma ir nevis Ukrainas uzņēmēju naudas trūkumā, bet iespējā veikt naudas pārvedumus par saņemto preci, taču A.Celmiņš uzskata, ka īslaicīgajai problēmai tiks rasts risinājums. Savukārt, runājot par importu no Krievijas un Ukrainas, eksperts atzīst, ka cietēji būs lauksaimnieki, kas iepirka graudus, lopbarību un minerālmēslus. A.Celmiņš paskaidro, ka Krievijas eksporta tirgus piena pārstrādes uzņēmumiem ir slēgts no 2014.gada Embargo, līdz ar to šeit izmaiņas nav gaidāmas. Runājot par COVID-19 krīzi, A.Celmiņš apgalvo, ka AS “Cesvaines piens” pandēmiju izjuta 2020.gada marta mēnesī, kad tika slēgtas robežas un nebija iespējama preču piegāde, taču turpmāk situācija attīstījās pozitīvā gultnē un bija vērojams eksporta preču palielinājums, varēja attīstīt ražošanas jaudu, jo pieprasījums pēc piena produktiem palielinājās.

Iedzīvotāju aptaujas rezultāti par COVID-19 pandēmijas ietekmi uz piena produktu un pirkšanas paradumiem atspoguļoti 3.32.attēlā.

Jautājums: Vai COVID-19 pandēmija ir mainījusi piena produktu lietošanas un pirkšanas paradumus?

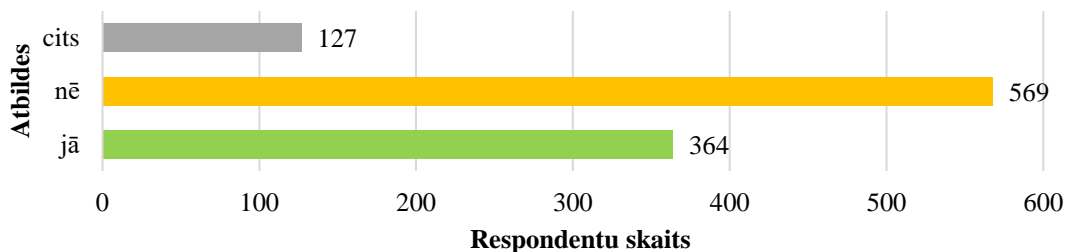
Avots: autores veidots pēc aptaujas anketas rezultātiem, 2022.

3.32.att. COVID-19 ietekme uz piena produktu lietošanas paradumiem

Kā redzams 3.32.att., tad 89% respondentu apgalvo, ka piena produktu lietošanas un pirkšanas paradumus COVID-19 pandēmija nav mainījusi, tikai 2% veido uzkrājumus un 6% piena produktus lieto mazāk. Autore aptauju rezultātā secina, ka Latvijā pieprasījums pēc piena produktiem nesamazinās krīzes iespaidā, jo piena produkti ir uzturvielām bagāts produkts, kas nodrošina cilvēku ar nepieciešamajām barības vielām, un pārtiku cilvēki patērē jebkādos apstākļos. Anonīms respondents skaidro, ka viņa uzņēmumu ietekmēja COVID-19, jo tika atbrīvoti darba ņēmēji, kuri atteicās vakcinēties, atlikušajiem tādā veidā palielinoties darba slodzei, kuru nespēja izturēt. Piena nozarē strādājošie uzņēmumu vadītāji, vadošie speciālisti, administrācijas, ražošanas darbinieki COVID-19 pandēmijas ietekmē kā ierobežojošos faktorus min lielo saslimstību, radot cilvēkresursu trūkumu nozarē, kas savukārt palielināja darba ņēmēju slodzi un veicina izdegšanu darba vietā. Tāpat tiek minēta darba organizācijas maiņa uzņēmumos, kas prasīja lielākus finanšu līdzekļus, kas nebija iekļauti budžetā. Daudziem uzņēmumiem klienti lūdza preču atmaksas termiņa pagarinājumus, sakarā ar atsevišķu nozaru slēgšanu. Tomēr piena pārstrādes nozares respondentu lielākā daļa COVID-19 krīzi raksturo kā laiku, kad apgrozījuma rādītāji palielinājās, jo bija pieaugošs pieprasījums pēc preces ar pievienoto vērtību. Klienti veikalos vairāk pirka fasēto produkciju, ko respondenti pamato ar patērētāju priekšstatu par šādiem produktiem kā higiēniskākiem un labākiem, izglītības iestādēs tika veidotas pārtikas pakas, palielinājās pieprasījums internetveikalos. Darba autore, balstoties uz aptaujām par COVID-19 krīzi, ir identificējusi sekojošus **riskus: finanšu, globālās ietekmes, personāla, ražošanas**. Vairums risku klasificējami kā ārējie riski.

Iedzīvotāju atbilžu apkopojums par ģeopolitiskās situācijas ietekmi uz paradumiem un piena nozari apskatāms 3.33.attēlā.

Jautājums: Vai ģeopolitiskā situācija Ukrainā ietekmēs Jūsu piena produktu lietošanas paradumus un nozari?

Avots: autores veidots pēc aptaujas anketas datiem, 2022.

3.33.att. Ģeopolitiskās situācijas Ukrainā ietekme uz piena produktu lietošanas paradumiem un piena nozari

Kā redzams 3.33.att., 54% respondentu uzskata, ka viņu paradumus un piena nozari šī brīža ģeopolitiskā situācija neietekmē un neietekmēs, bet autore vēlas piebilst, ka šis nav vērtējams viennozīmīgi, jo nav skaidrības cik ilgstoši karš turpināsies. 34% no respondentiem uzskata, ka ģeopolitiskā situācija mainīs nozares attīstību un piena produktu lietošanas paradumus. Iedzīvotāji uzskata, ka ietekme būs jūtama kā cenu palielinājums, kam par pamatu būs degvielas, elektroenerģijas un gāzes cenu kāpums, lopbarības, graudu cenu palielinājums, kas attiecīgi paaugstinās piena ražošanas pašizmaksu. Iedzīvotāji uzsver, ka Ukraina ir izcelsmes valsts daudziem palīgmateriāliem lauksaimniecībā (soda, sāls, krīts), kas nozīmē, ka šie palīgmateriāli varētu uz laiku būt nepieejami. Tāpat pie cenu ietekmējošiem faktoriem respondenti piemin bēgļu uzņemšanu valstīs, kas attiecīgi palielina pieprasījumu pēc pārtikas produktiem un tie var sākt pietrūkt, kā arī dažādas sankcijas, kas saistītas ar Krieviju, ar kuru bija graudu eksports. Respondenti piemin arī situāciju, kad Latvijā darbojošā piena pārstrādes uzņēmuma daļas pieder Krievijas uzņēmējiem, kas var ietekmēt uzņēmumu darbību. Izskan arī viedokļi, ka visus cenu palielinājumus tagad varēs attaisnot uz ģeopolitisko situāciju. Arī piena nozarē nodarbinātajiem tika jautāts par ģeopolitiskās situācijas ietekmi, izteiktas līderpozīcijas respondentu atbildēs ieņem eksporta tirgus samazinājums un izejvielu, elektrības, degvielas, gāzes, palīgmateriālu cenu palielinājums. Nozarē strādājošie kā risku uzsver nenoteiktības apstākļus. Kā jau darba 1.nodaļā apskatīts, risks arī teorētiski tiek definēts kā nenoteiktība un Ž.Dionne kā riska vadības mērķi iesaka izveidot sistēmu, kas ļautu uzņēmumiem rīkoties ar šo risku un nenoteiktību (Dionne, 2013), arī I.Kālis uzsver, ka riska būtība izpaužas nenoteiktībā, nenoteiktība pastāv

jebkuros saimnieciski finansiālajos darījumos, tātad tie ir saistīti ar lielāku vai mazāku risku. (Kālis, 1999). Pēc darba autores domām, nenoteiktība ir ne tikai finansu sfērā, bet arī ražošanā, dažādu uzkrājumu veidošanā, kā arī pieprasījumā pēc atsevišķā produkcijas veida tirgus, kas savukārt izraisa cenu svārstības. Respondenti uzsver, ka ģeopolitiskā situācija ir mainījusi mikroklimatu uzņēmumos, jo satraukums par nākotni, par uzņēmuma attīstības iespējām rada bažas. Balstoties uz respondentu atbildēm, darba autore kā galveno risku identificē **globālās ietekmes risku**, kas pēc ietekmes un varbūtības tiek ierindots pie augstākajiem līmeņiem, kuru P. Hopkins klasificē pie kontroles (nenoteiktības) riskiem (Hopkin, 2018). Tas ir risks, kas nav pilnībā novēršams, bet pārvaldāms, kas no Latvijas skatupunta izskatās, kā meklēt papildus eksporta tirgus valstis, apdrošināt izejošās kravas, veidot stratēģiskas rezerves ilgi uzglabājamiem piena produktiem, turpināt strādāt tā, lai Latvija var sevi nodrošināt ar pārtikas produktiem, lai nav atkarības no importētās preces.

Darba autore uzskata, ka iedzīvotāju un nozarē nodarbināto aptaujas, kā arī ekspertu intervijas sniedz pietiekoši pamatotu priekšstatu par nozares attīstības tendencēm, kā arī izsmeļošas atbildes par atbalsta mehānismiem un ierobežojošiem faktoriem nozarē. 2021.gada beigās un 2022.gada sākums ir nesis negatīvas pārmaiņas nozares virzībā uz attīstību, un autore uzskata, ka šis ir jāanalizē jauna pētījuma ietvaros, lai spriestu par to ietekmi. Kā nelabvēlīgos aspektus var nosaukt straujo izmaksu kāpumu visās jomās, Krievijas militāro agresiju Ukrainā, kas visticamāk ietekmēs globālo situāciju visā pārtikas nozarē. Nozarei ir grūti prognozēt ilgtermiņa attīstības tendences, tās ir jāskata īstermiņā un jātic, ka nozare spēs pārvarēt grūtības un turpināt efektīvu attīstību.

4. PIENA PĀRSTRĀDES NOZARES UZŅĒMUMU SAIMNIECISKĀS UN FINANSIĀLĀS DARBĪBAS UN RISKU VADĪBAS NOVĒRTĒJUMS

Šajā nodaļā darba autore raksturo uzņēmumus AS „Cesvaines piens” un AS „Smiltenes piens”, to izveidošanās vēsturi, abu piena pārstrādes uzņēmumu saimnieciskās un finansiālās darbības rādītājus, kā arī apkopos informāciju, lai sniegtu piena pārstrādes uzņēmumu raksturojumu un attīstības tendences. Trešajā apakšnodaļā darba autore veiks risku vadības novērtējumu piena pārstrādes nozarē. Iegūtie rezultāti tiks izmantoti secinājumu apkopošanai un turpmāko priekšlikumu sniegšanai. Pētāmais laika periods ir 2016.-2020.gads un tiks analizēti uzņēmumi AS “Cesvaines piens” un AS “Smiltenes piens”. Analīze tiks veikta balstoties uz šo uzņēmumu gada pārskata datiem. Autore izvēlējās analīzei šos divus uzņēmumus, jo abiem uzņēmumiem ir salīdzināmi rādītāji: apgrozījuma rādītāji, vienādas juridiskās formas, atrašanās reģions – Vidzeme, līdzīgs ražotās produkcijas sortiments, kā arī atrašanās vieta piena pārstrādes uzņēmumu TOP 10, kas pēc Lursoft datiem ir attiecīgi AS „Cesvaines piens” 7.vietā un AS “Smiltenes piens” 6.vietā.

Finanšu pārskatu analīzei lietotie dati apskatāmi pielikumos Nr.1,2,3,4.

4.1. AS „Cesvaines piens” un AS „Smiltenes piens” vispārējs raksturojums

AS „Cesvaines piens” ir lielākais rūpniecības uzņēmums Madonas novadā. Jau 19.gadsimta beigās Cesvaines muižā darbojusies sierotava, kas piederējusi ietekmīgajai baronu Vulfu dinastijai. Uzņēmuma pirmsākumi meklējami 1921.gadā, kad dibināta Cesvaines pienotava (AS Cesvaines piens iekšējie dokumenti).

Uzņēmums piena pārstrādes nozarē pēdējos gados ir nostiprinājis savas pozīcijas kā kvalitatīvas produkcijas ražotājs, stabils piena iepircējs, aptverot noteiktu piena ražošanas reģionu un vērā ņemams konkurents piena produktu tirdzniecībā valstī. Eksports uz Lietuvu, Igauniju, Moldovu, Poliju, Somiju, Beļģiju, Izraēlu, ASV.

AS „Cesvaines piens” juridiskais statuss ir akciju sabiedrība. Uzņēmuma pārstāvētā nozare pēc NACE 2 klasifikācijas ir (10.51) piena pārstrāde un siera ražošana. Uzņēmuma pamatkapitāls ir 1 287 298.60 EUR.

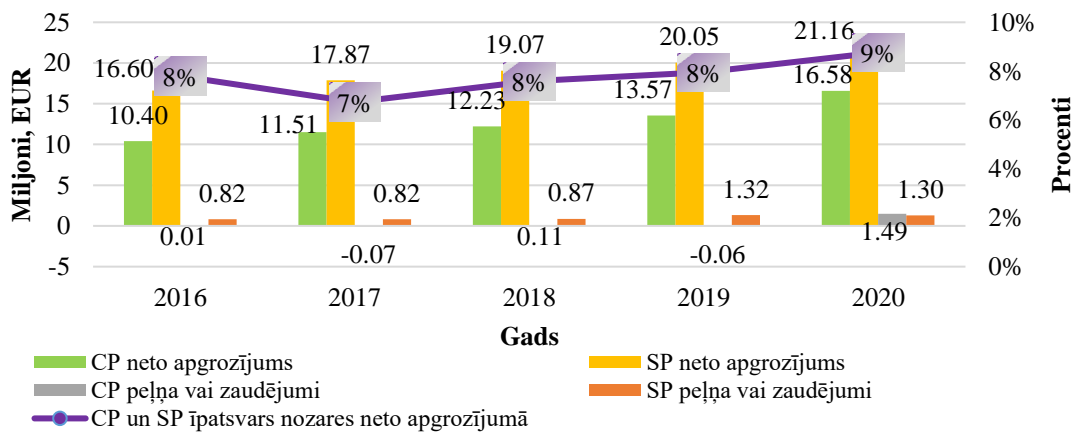
AS „Smiltenes piens” pirmsākumi meklējami vēl 1912. gadā. 1993. gadā to pārņēma „Valmieras Piena Kombināts”, kopš 1998. gada uzņēmums tika reorganizēts un kļuvis par AS „Smiltenes piens”. Uzņēmuma produkcija un kvalitātes vadības sistēma ir sertificēta, galvenie 52 produkti ir biezpiens, sieri, kausētie sieri, deserti, kefīrs, piens,

sviests, arī īpašais sportistiem domāts produkts „Piena spēks” u.c. produkti zem „Smiltene” zīmola (smiltenespiens.lv, b.g.).

Jau vairāk kā gadsimtu kopjot tradīcijas un nemitīgi paaugstinot meistarību, uzņēmums ir kļuvis par vienu no savas nozares līderiem Latvijā. Eksports uz Igauniju, Vāciju, Moldovu, Izraēlu un ASV. AS „Smiltenes piens” regulāri un ar lieliskiem panākumiem piedalās dažādās pārtikas izstādēs un skatēs (smiltenespiens.lv, b.g.).

AS „Smiltenes piens” juridiskais statuss ir akciju sabiedrība. Uzņēmuma pārstāvētā nozare pēc NACE 2 klasifikācijas ir (10.51) piena pārstrāde un siera ražošana. Uzņēmuma pamatkapitāls ir 872 963 EUR.

Darba turpinājumā 4.1.attēlā parādīta AS “Cesvaines piens” un AS “Smiltenes piens” apgrozījuma, peļņas un /vai zaudējumu rādītāji.

Avots: autores veidots pēc uzņēmumu gada pārskatu datiem, 2022

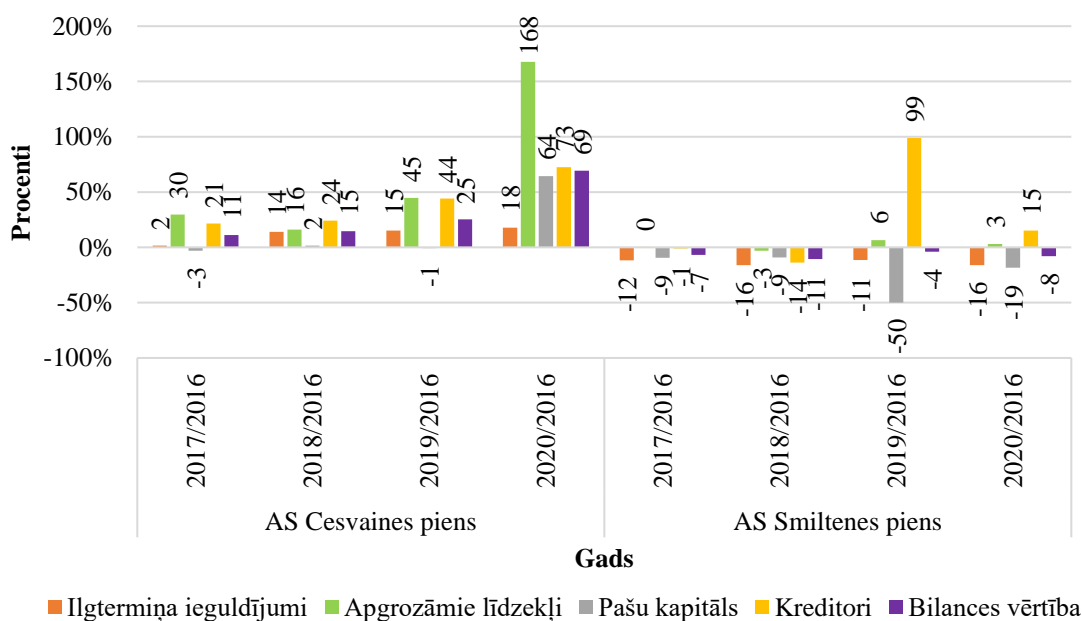
4.1.att. AS “Cesvaines piens”, AS “Smiltenes piens” neto apgrozījums un peļņa vai zaudējumi 2016.-2020.gadā, milj.EUR

Uzņēmumu AS „Cesvaines piens” un AS „Smiltenes piens” neto apgrozījuma un peļņas rādītāji katru gadu pieaug (skat.4.1.att.), AS „Smiltenes piens” salīdzinot pret bāzes gadu pieaugums ir 27 pp., AS „Cesvaines piens” - 59 pp., visstraujāko ķēdes pieaugumu sasniedzot pret 2019.gadu, t.i.29 pp. Analizējot AS „Cesvaines piens” un AS „Smiltenes piens” kopējo neto apgrozījumu piena nozarē, tie pētāmajā periodā sastāda 8-9% no īpatsvara. AS „Smiltenes piens” peļņas rādītāji 2016.-2020.gadā ir stabili, uzņēmums katru gadu ir strādājis ar peļņu, savukārt AS „Cesvaines piens” rādītāji ir ļoti mainīgi: ir gan zaudējumi 67.8 tūkst. EUR 2017.gadā, gan peļņa 1.49 milj. EUR 2020.gadā, ko darba autore skaidro ar vadības stratēģiski pareizi pieņemtajiem lēmumiem 2020.gadā par jaunu struktūrvienību izveidošanu.

4.2. AS “Cesvaines piens” un AS “Smiltenes piens” finansiālā stāvokļa analīze

Balstoties uz abu uzņēmumu gada pārskatos sniegto informāciju 2016.-2020.gadu, autore šajā apakšnodaļā veiks finansiālā stāvokļa izvērtējumu, pielietojot tradicionālās finanšu analīze metodes – *horizontālo jeb dinamikas analīzi*, kur uzņēmumu AS „Cesvaines piens” un AS „Smiltenes piens” finanšu pārskatu rādītāji tiks salīdzināti ar bāzes gadu, *vertikālo jeb struktūras analīzi*, lai noteiktu atsevišķu bilances un PZA posteņu rādītāju īpatsvaru kopējā summā un *finanšu koeficientu analīzi*, lai noteiktu sakarību starp diviem finanšu pārskata posteņiem. Kā bāzes gadu pie uzņēmuma finanšu analīzes darba autore lieto 2016.gadu.

AS „Cesvaines piens” un AS „Smiltenes piens” bilances horizontālā analīze redzama 4.2.attēlā, kur darba autore finanšu pārskata rādītājus (piel. nr.7 un nr.8) salīdzina ar 2016.gadu.

Avots: autores veidots pēc uzņēmumu gada pārskatu datiem, 2022.

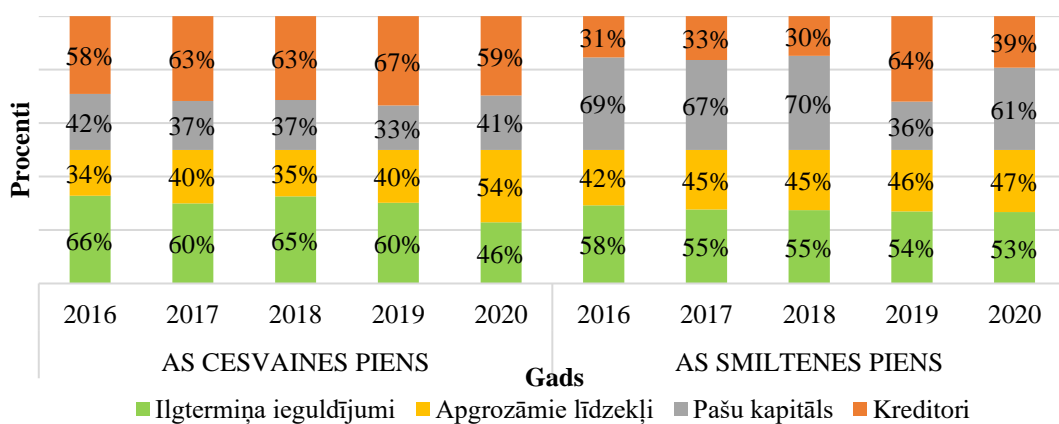
4.2.att. AS “Cesvaines piens”, AS “Smiltenes piens” bilances horizontālā analīze 2016.-2020.gadā

Balstoties uz veikto analīzi, autore secina, ka uzņēmumos ir notikušas pārmaiņas bilances aktīvu un pasīvu rādītājos, rādītāji vairāk pieaugoši ir AS „Cesvaines piens” bilancē, AS „Smiltenes piens” rādītāji kopumā ir samazinājušies, bet tas nav vērtējams viennozīmīgi, rādītāji aktīvā un pasīvā ir jāanalizē kontekstā. Ja palielinās kreditoru postenis, debitoru posteņa palielinājums ir pozitīva tendence. AS „Cesvaines piens” horizontālajā analīzē vērojams, ka salīdzinājumā ar 2016.gadu palielinājušies visi posteņi

– apgrozāmie līdzekļi, pašu kapitāls, kreditori, kā arī bilances kopējā vērtība. AS „Cesvaines piens” debitoru parādu pieaugumu autore skaidro ar pārdošanas struktūras izveidi, kas ietver līgumu slēgšanu ar klientiem ar garākiem apmaksas termiņiem, kā rezultātā veidojas debitoru apgrozījums un pieaugošs atlikums. Savukārt, pieaugot pārdodamās preces apjomam, pieaug nepieciešamība veidot lielākus krājumus. Apgrozāmo līdzekļu sastāvā esošie krājumi palielinājuši apgrozāmo līdzekļu vērtību, jo uzņēmumam jānodrošinās ar realizējamo precī, kas turpretim palielina saistību posteni, ražošanas nodrošināšanai nepieciešams vairāk izejvielas, materiālu, iepakojamos materiālus, kas veido pieaugošu kreditoru posteņa apgrozījumu un atlikumu. Kreditoru postenis salīdzinot ar 2016.gadu 2020.gadā palielinājās par 141 pp. Salīdzinot ar bāzes gadu, krājumi 2020.gadā palielinājās par 133 pp., debitori par 248 pp., bet naudas līdzekļi samazinājās par 84 pp., kā rezultātā apgrozāmie līdzekļi pieauga par 168 pp. Debitoru postenis strauji pieaugošs saistībā ar pārdošanas struktūras izveidi un uz pēcapmaksu augošo klientu skaita ietekmē. Tāpat arī jāakcentē nemateriālo ieguldījuma pieaugums par vairāk kā 1000%, kas saistīts ar jaunas grāmatvedības programmas ieviešanu, kura nepieciešama saistībā ar uzņēmuma attīstības tendencēm un jaunās pārdošanas struktūras ieviešanu. Straujas izmaiņas, t.i. par 64 pp., redzamas pašu kapitālā, salīdzinot 2016.gadu ar 2020.gadu, ko autore pamato ar 2020.gadā gūto peļņu.

AS „Smiltenes piens” rādītāji ir stabilāki, darba autore uzskata, ka uzņēmumā netika veiktas būtiskas izmaiņas struktūrā kā tas notika AS „Cesvaines piens”. Turklāt analizējot AS „Smiltenes piens” bilanci absolūtos skaitļos var novērot, ka situācija uzņēmumā ir stabila ar nelielām mērenām izmaiņām.

Turpinājumā 4.3.att. tiek apskatīta abu uzņēmumu bilances struktūras analīze.

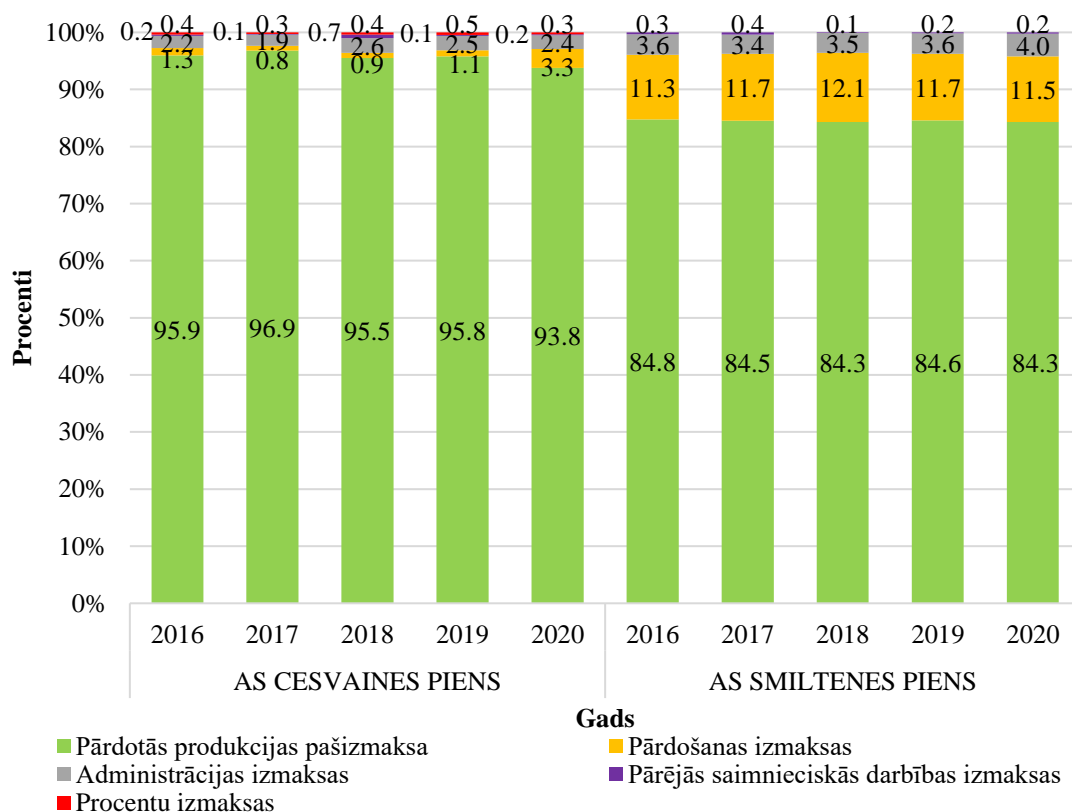

Avots: autores veidots pēc uzņēmumu gada pārskatu datiem, 2022.

4.3.att. AS “Cesvaines piens” un AS “Smiltenes piens” bilances vertikālā analīze 2016.-2020.gadā, procentos

Kā redzams 4.3.attēlā, abu uzņēmumu struktūras relatīvie rādītāji 2016.-2020.gadā ir diezgan nemainīgi, izņemot AS „Cesvaines piens” 2020.gadu, kad samazinājušies ilgtermiņā rādītāji, salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, un ievērojami pieaudzis apgrozāmo līdzekļu sastāvs, kas nav vērtējams viennozīmīgi. Ilgtermiņa ieguldījumos būtiski palielinājušies nemateriālie ieguldījumi, jo 2020.gadā AS „Cesvaines piens” tika veikti uzlabojumi grāmatvedības programmai, kas prasīja lielus finanšu ieguldījumus. Struktūras rādītāji ilgtermiņa ieguldījumos samazinās, taču analizējot bilanci pēc vertikālās analīzes redzams, ka salīdzinot 2019.gadu ar 2020.gadu ilgtermiņa ieguldījumi pieauguši par 2.2%., salīdzinot bāzes gadu ar 2020.gadu tie ir palielinājušies par 17.7%., tāpat ievērojami auguši apgrozāmie līdzekļi, kuri salīdzinot ar bāzes gadu palielinājušies par 167.6%. Apskatot apgrozāmo līdzekļu struktūras relatīvo rādītāju palielinājuma iemeslu, darba autore secina, ka to ietekmēja debitoru parādu pieaugums, kas negatīvi ietekmē uzņēmuma finansiālo stabilitāti un norāda uz pircēju maksātspēju un nepilnīgu debitoru kontroli. Darba autore uzskata, ka uzņēmumā pastāv *debitoru riska* varbūtība. Tāpat straujš palielinājums 2020.gadā, salīdzinot ar 2019.gadu, par 59% ir gatavās produkcijas postenim, taču, pamatojoties uz pārdošanas struktūrvienības izveidi, tas ir pieļaujams, bet ir jāvērtē krājumu aprites, apgrozāmo līdzekļu aprites rādītāji un jāpārlicinās, vai starp gatavajiem ražojumiem nav nelikvīdi krājumi. Savukārt, apskatot AS „Smiltene piens” struktūras rādītājus, darba autore vērs uzmanību uz izmaiņām rādītājos 2019.gadā, kur pašu kapitāls ir struktūras īpatsvarā samazinājies par 34%, bet kreditoru īpatsvars palielinājies. To darba autore izskaidro ar īstermiņa aizņēmumu palielināšanos, ko uzņēmums tālāk ir novirzījis ilgtermiņa ieguldījumu veikšanai, taču jau 2020.gadā pašu kapitāls īpatsvaru pasīvu struktūrā ir atguvis, ko autore izskaidro kā uzņēmuma stratēģiski pareizu vadīšanu un lēmumu pieņemšanu.

Kā jau ikvienam uzņēmumam, arī piena pārstrādes nozares, ir svarīgi apskatīt izmaksu sadalījumu (skat.4.4.att.). PZA izmaksu posteņu analīze 4.4. attēlā uzskatāmi parāda abu uzņēmumu atšķirību izmaksu sadalījumā. Abi uzņēmumi stabili notur savus īpatsvara procentus pārdotās produkcijas pašizmaksā, AS „Cesvaines piens” t.i. 93.8% līdz pat 96.9%, bet AS „Smiltene piens” 84.3%-84.8%, kur novērojama vidēji 10 pp. starpība. Autore uzskata, ka tieši šo izmaksu atšķirība struktūrā, ļauj AS „Smiltene piens” strādāt ar stabilu peļņu, kas pētāmajā laika periodā ir 0.82-1.32 milj.EUR. Tāpat arī pārdošanas izmaksas AS „Smiltene piens” ir stabilas 11.3-12.1%, kas salīdzinot ar AS „Cesvaines piens” ir 0.8-3.3%, t.i par 470 pp. vairāk, ko darba autore izskaidro ar dārgu, bet uz patērētāju labi strādājošu reklāmu.

Avots: autores veidots pēc uzņēmumu gada pārskatu datiem, 2022.

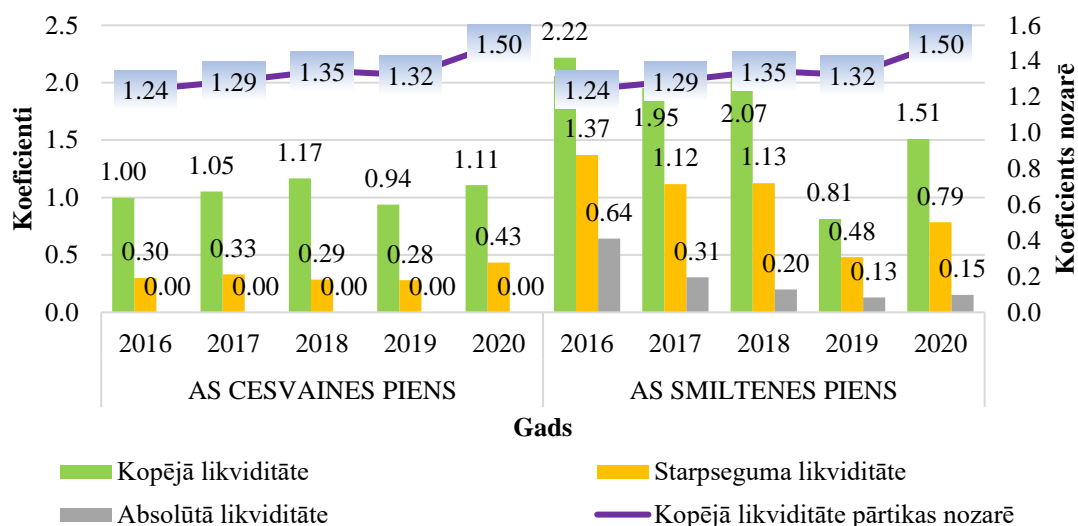
4.4.att. AS “Cesvainies piens”, AS “Smiltenes piens” PZA vertikālā analīze 2016.-2020.gadā, procentos

Veicot administrācijas izmaksu analīzi, autore vērs uzmanību, ka, lai gan darbinieku skaits AS „Smiltenes piens” 2020.gadā bija 140, bet AS „Cesvainies piens” attiecīgi 145, AS „Smiltenes piens” administrācijas izmaksas ir par 1.6 pp. lielākas struktūras īpatsvarā, kā iespējamo iemeslu minot lielāku darba samaksu, kā arī, uzņēmuma administrācijas darbinieku skaita procentuālo pārsvaru pār AS „Cesvainies piens”, līdz ar to ražošanā nodarbināto skaits ir mazāks, bet ražošanā ir modernākas iekārtas.

Finanšu koeficientu analīze

Lai novērtētu uzņēmumu AS „Cesvainies piens” un AS „Smiltenes piens” finansiālās darbības rezultātus, darba autore veica finanšu koeficientu analīzi. Abu uzņēmumu finansiālā stāvokļa novērtēšanai tiks izmantoti likviditātes, rentabilitātes un efektivitātes rādītāji.

Darba autore veica uzņēmumu AS „Cesvainies piens” un AS „Smiltenes piens” likviditātes rādītāju analīzi laika posmā no 2016.līdz 2020.gadam (skat.4.5.att.). Likviditātes rādītājs nodrošina darbības nepārtrauktību, kas raksturo uzņēmuma spēju jebkurā laikā atmaksāt saistības.

Avots: autore veidots pēc uzņēmumu gada pārskatu datiem un OSP, 2022.

4.5.att. AS „Cesvaines piens” un AS „Smiltenes piens” likviditātes rādītāji 2016.-2020.gadā, koeficienti

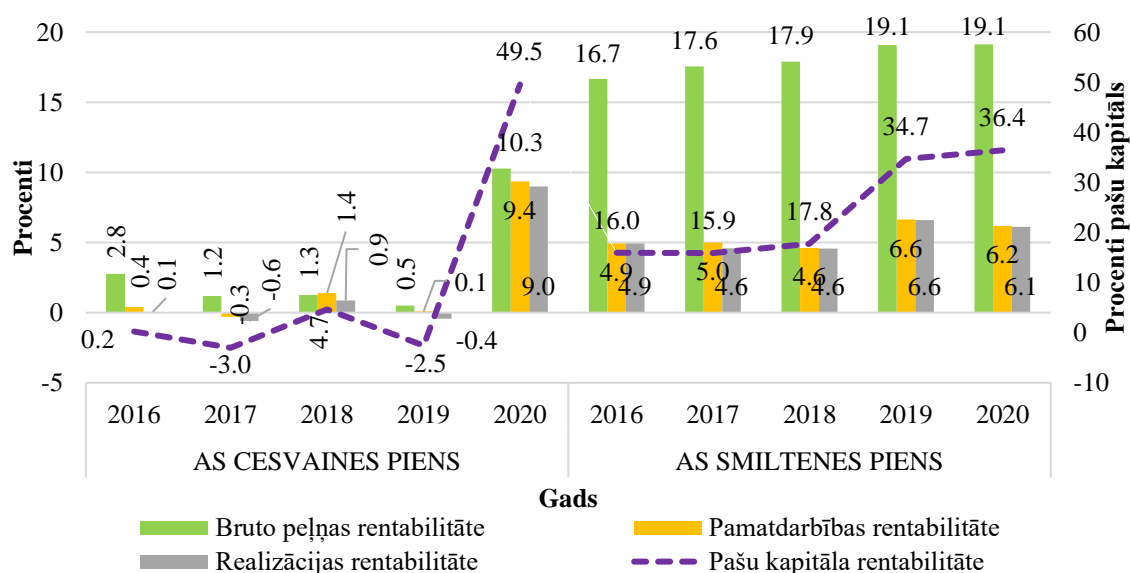
AS „Cesvaines piens” kopējais likviditātes koeficients pētāmajā periodā bija 0.94-1.2 robežās, vismazākā vērtība 0.94 konstatēta 2019.gadā, kas nozīmē, ka uzņēmums nespēj ar apgrozāmajiem līdzekļiem segt īstermiņas saistības, ja uzņēmuma darbība tiktu apturēta, tad uzņēmums nespētu apmaksāt maksājumus piegādātājiem, taču šī novirze no normas ir minimāla, kas nozīmē, ka iespējams, tās ir īslaicīgas problēmas, turklāt autore vērs uzmanību, ka jau 2020.gadā kopējās likviditātes līmenis ir palielinājies līdz 1.11. un ir normas robežās. Ja šis rādītājs ilgstoši un pastāvīgi ir zemāks par 1, tad tas var radīt **maksātnespējas risku**. Taču šis rādītājs nedrīkst būt arī pārāk augsts, kas analizē netika novērots, taču teorētiskā finanšu analīzes koeficientu literatūra vērs uzmanību, ka kopējās likviditātes koeficients starp 2 un 2.5, kas AS „Smiltenes piens” ir novērots 2016. un 2019.gadā, norāda uz veiksmīgi izmantotiem uzņēmuma aktīviem. Autore secina, ka salīdzinot kopējo likviditāti pārtikas nozarē pret abu uzņēmumu likviditāti, AS „Smiltenes piens” rādītāji ir augstāki nekā vidēji nozarē, bet AS „Cesvaines piens” rādītāji ir nedaudz zemāki kā vidēji nozarē.

AS „Cesvaines piens” pētāmajā periodā starpseguma likviditātes koeficients ir zem normas, t.i zem robežas 0.7-1, kas nozīmē, ka uzņēmumam šajā periodā varēja rasties problēmas segt īstermiņa saistības, tāpat koeficients zem normas norāda, ka uzņēmums lielu daļu no apgrozāmajiem līdzekļiem iegulda krājumos un ir riskanti veidot pārāk lielus krājumus, jo tos ir grūtāk pārvērst naudas līdzekļos un segt īstermiņa saistības. Zems likviditātes koeficients, var norādīt uz **likviditātes risku**.

Absolūtās likviditātes koeficients AS „Cesvaines piens” 2016.līdz 2020.gadam ir 0, kas nozīmē, ka uzņēmumā ir zemi naudas līdzekļi un īstermiņa saistības izmantojot naudas līdzekļus tas nosegt nevar, turpretī AS „Smiltenes piens” absolūtās likviditātes rādītājs ir nedaudz virs normas (norma 0.2-0.3), kas norāda, ka uzņēmums spēj nosegt īstermiņa saistības ar naudas līdzekļiem.

Darba autore secina, ka AS „Smiltenes piens” veiksmīgi tiek galā ar likviditātes rādītāju normas robežās, taču AS „Cesvaines piens” likviditātes rādītāju uzlabošanai, autore kā primāro aktīvi darboties ar debitoriem, tādējādi novēršot vai mazinot **debitoru risku** – augstus debitoru parādus un nepietiekama kontrole pār šiem parādiem. Kā aktīvu darbību ar debitoriem, darba autore iesaka, pēc iespējas ātrāk izrakstīt rēķinu par preču piegādi, aktīvi kontrolēt debitoru apmaksas termiņus, lai atgūtu naudu pēc iespējas ātrāk. Tāpat jāstrādā ar saistību pusi, jo AS „Cesvaines piens” ir regulāri īstermiņa aizņēmumi no bankas, tos var pārslēgt uz ilgtermiņa aizņēmumiem, kas samazina procentu maksājumus un noņem slogu no likviditātes, līdz ar to uzņēmums var brīvāk norēķināties ar īstermiņa kreditoriem.

Lai novērtētu abu uzņēmumu saimniecisko darbību, darba autore veica uzņēmumu AS „Cesvaines piens” un AS „Smiltenes piens” rentabilitātes rādītāju analīzi (skat.4.6.att.). Rentabilitātes vērtēšanai nav noteiktu kritēriju, to izsaka procentos un, jo augstāks šis procentu līmenis, jo uzņēmuma darbība ir efektīvāka, zems rentabilitātes līmenis liecina par uzņēmuma neveiksmēm.

Avots: autores veidots pēc uzņēmumu gada pārskatu datiem, 2022.

4.6.att. AS “Cesvaines piens” un AS “Smiltenes piens” rentabilitātes rādītāji 2016.-2020.gadā, %

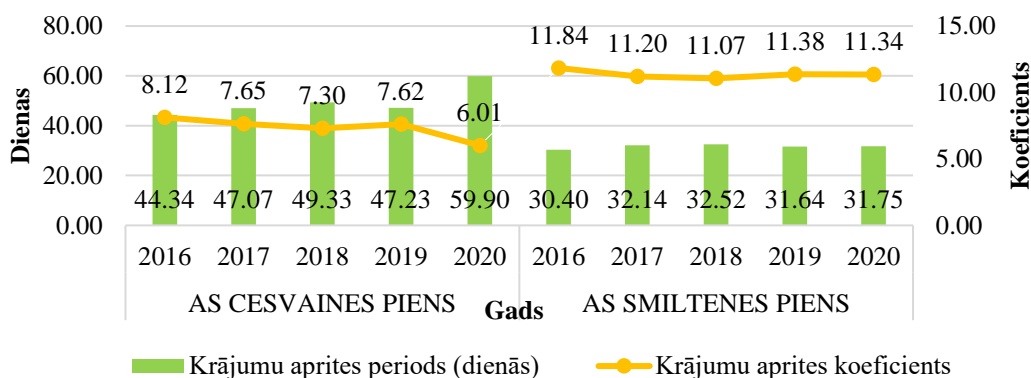
Kā redzams 4.6.attēlā, tad AS „Smiltenes piens” darbība pētāmajā laika periodā ir stabila, turpretī AS „Cesvaines piens” tikai 2020.gadā ir uzlabojis rentabilitātes rādītājus, līdz tam uzņēmuma rentabilitātes rādītāji bija zemi, pat negatīvi, ko izskaidro 2017.un 2019.finanšu gada zaudējumi. Vislielākā rentabilitāte abu uzņēmumu kopainā, vērojama AS „Cesvaines piens” 2020.gadā ir pašu kapitāla rentabilitāte, t.i. 49.5, kas nozīmē, ka uzņēmums efektīvi peļņas radīšanā izmanto aktīvus, tomēr kā redzams 4.6.att., tad šāda tendence uzņēmuma ir parādījusies tikai 2020.gadā, ko autore pamato ar pārdošanas struktūrvienības izveidošanu, uzņēmuma attīstību un vadošo speciālistu piesaisti uzņēmumam. AS “Smiltenes piens” uzrāda pozitīvus rentabilitātes rādītājus, kas nozīmē, ka uzņēmums efektīvāk veic ražošanu, efektīvāk izmanto materiālos un cilvēku resursus, kas nepieciešami produkta ražošanai.

AS „Smiltenes piens” augstākie rādītāji vērojami pašu kapitāla rentabilitātē, kas nozīmē, ka uzņēmums stabili izmanto peļņas radīšanai uzņēmuma aktīvus, kas redzams arī pēc aktīvu rentabilitātes rādītāja. Tāpat redzams, ka pozitīvu tendenci AS „Smiltenes piens” uzrāda pārējos rentabilitātes rādītājos, kas nozīmē, ka AS „Smiltenes piens” efektīvāk veic ražošanu, gūst lielāku neto apgrozījumu uz vienu vienību un veic lielāku atdevi preču ražošanā, gan salīdzinot ar iepriekšējo gadu, gan salīdzinot ar AS „Cesvaines piens”. Darba autore iesaka uzlabot AS „Cesvaines piens” visus rentabilitātes rādītājus, bet palielināt bruto peļņas rentabilitāti ir grūti, jo, tas nozīmē palielināt preču cenu vai arī jāsamazina to ražošanas izmaksas, kas parasti ir sarežģītāk nekā samazināt mārketinga vai administrācijas izdevumus, kas tādējādi palielinātu realizācijas un pamatdarbības rentabilitāti.

Krājumi ražošanas uzņēmumos ir nozīmīga bilances sastāvdaļa, tie veido svarīgu aktīvu daļu, savukārt peļņas vai zaudējumu aprēķinā tie ir viens no būtiskākajiem izmaksu posteņiem. Atlikumi krājumiem gada sākumā un beigās tieši ietekmē produkcijas pašizmaksu un peļņu (Gulbe, 2018).

Krājumu vadīšanas rezultātā iespējams uzlabot naudas plūsmu, paaugstināt krājumu aprites ātrumu, ar sekošu rentabilitātes paaugstināšanos. Krājumu aprites koeficients atspoguļo, cik reižu noteiktā laika periodā krājumi veic apriti. Krājumu aprite dienās parāda nosacītu dienu skaitu, kurās pilnībā tiek atjaunoti krājumi (Dūdele, Korsaka, 2001).

Krājumu aprites rādītāji uzņēmumiem AS „Cesvaines piens” un AS „Smiltenes piens” ir atspoguļoti 4.7.attēlā.

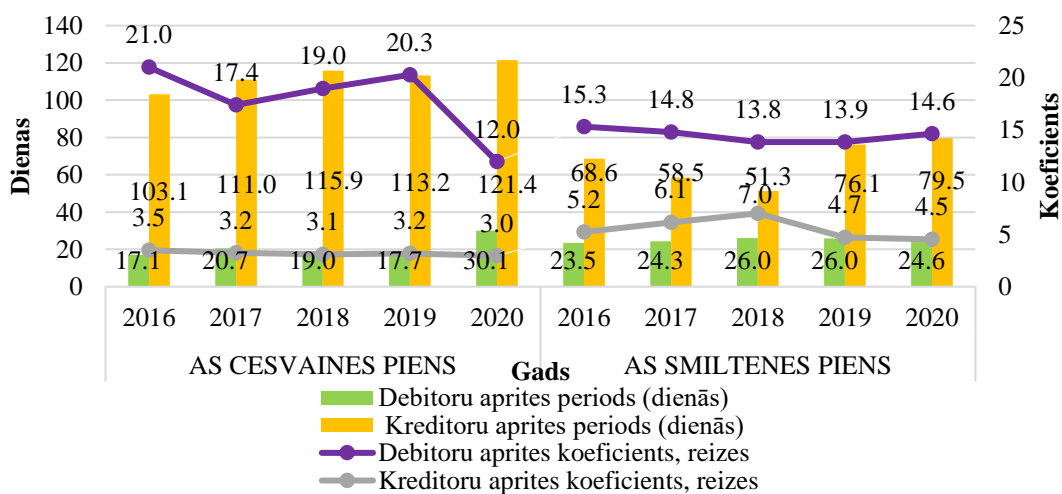

Avots: autores veidots pēc uzņēmumu gada pārskatu datiem, 2022.

4.7.att. AS “Cesvaines piens” un AS “Smiltenes piens” krājumu aprites rādītāji 2016.-2020.gadā

AS „Smiltenes piens” krājumus apgroza 11.07-11.84 reizes gadā, t.i. 31.7 dienās, turpretī AS „Cesvaines piens” krājumu apgrozījums ir lēnāks un notiek 6.01-8.12 reizes gadā, tas ir vidēji 49.6 dienās, turklāt AS “Cesvaines piens” krājumu aprites koeficientam ir tendence samazināties, bet AS „Smiltenes piens” krājumu aprites rādītāji ir stabili. Darba autore atšķirību starp aprites rādītājiem skaidro ar atšķirību produktu sortimentā, jo AS „Smiltenes piens” ražo produktus ar mazāku derīguma termiņu, kā piemēram, piens, kefīrs utt., taču AS „Cesvaines piens” galvenais saražotais produkts ir siers, kas ir ar salīdzināmi garākiem nogatavināšanas un derīguma termiņiem.

Debitoru un kreditoru parādu aprites rādītājus ir nepieciešamas apskatīt kontekstā, jo ir svarīgi saprast vai uzņēmumos situācija, kad saistības tiek nosegtas ātrāk kā pircēji norēķinās par precī, tādējādi radot naudas līdzekļu iztrūkumu. Debitoru un kreditoru aprites rādītāji ir atspoguļoti 4.8.attēlā.

Avots: autores veidots pēc uzņēmumu gada pārskatu datiem, 2022.

4.8.att. AS “Cesvaines piens” un AS “Smiltenes piens” debitoru un kreditoru aprites rādītāji 2016.-2020.gadā

Kā redzams 4.8.att., AS „Cesvaines piens” ir augsts debitoru aprites koeficients 2016.- 2019.gadam, kas nozīmē, ka nauda no debitoriem šajā laika periodā tika saņemta vidēji 19 reizes gadā, bet 2020.gadā koeficients ir samazinājies un analīze rāda, ka nauda no debitoriem tiek saņemta vidēji 1 reizi mēnesī, ko darba autore izskaidro ar pārdošanas struktūrvienības izveidošanu un noslēgtajiem piegādes līgumiem ar 30 dienu pēcapmaksu. Kreditoru apmaksas periods dienās vidēji piecu gadu periodā ir 5.39 reizes lielāks kā debitoru parādu apmaksas periods dienās, kas nozīmē, ka AS „Cesvaines piens” par kredītsaistībām ir norēķinās vēlāk kā debitori pret AS „Cesvaines piens”. Savukārt AS „Smiltenes piens” rādītājos ir redzams, ka debitoru un kreditoru aprites koeficienti ir salīdzinoši līdzīgi, ar piebildi, ka AS „Smiltenes piens” parādsaistības sedz vidēji 67 dienās, bet debitori par precī norēķinās vidēji 25 dienās. Darba autore uzsver, ka augsts kreditoru parādu aprites periods dienās var norādīt uz naudas līdzekļu trūkumu uzņēmumā, bet tas nav vērtējams viennozīmīgi, jo, lai izdarītu šādus secinājumus, ir jāvērtē piegādes līgumu nosacījumi.

4.3. AS “Cesvaines piens” un AS “Smiltenes piens” risku vadības procesu novērtējums

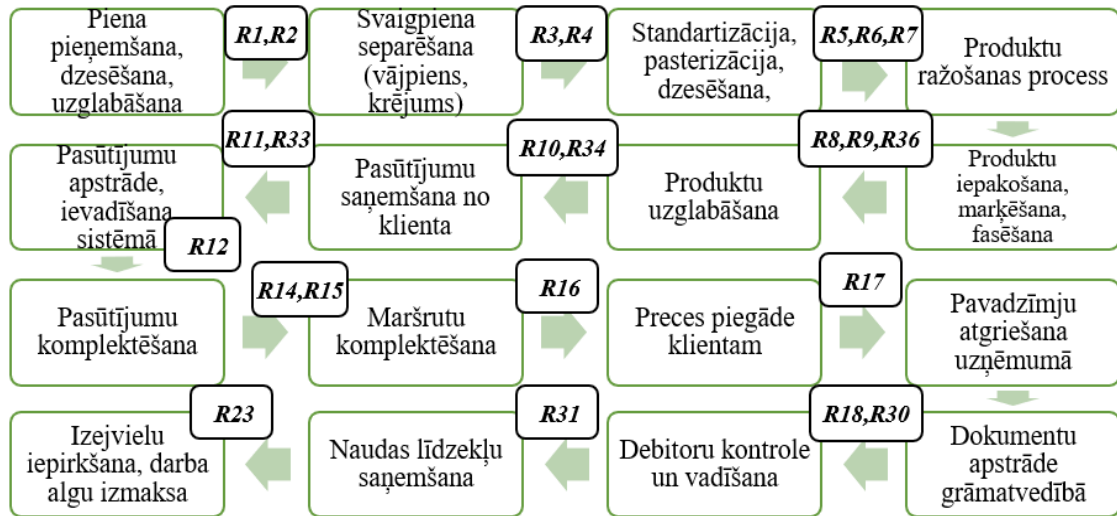
Uzņēmējdarbības vadības procesa sastāvdaļa ir risks, un veicot uzņēmējdarbību ir būtiski plānot iespējamos riskus, ar mērķi tos novērst vai mazināt to ietekmi. Šajā apakšnodaļā darba autore veiks abu uzņēmumu iespējamo risku identificēšanu, klasificēšanu, lai iegūtu detalizētu informāciju par kopējo risku portfeli un sagatavotu priekšlikumus būtiskāko risku mazināšanai vai novēršanai.

Lielākajai daļai piena pārstrādes uzņēmumu darbība norit līdzīgi vai pat vienādi, izņēmums iespējams kādā no ķēdes posmiem, kurš var iztrūkt, bet tas risku identificēšanai, novērtēšanai un novēršanai un kontrolei netraucē. Šajā nodaļā analizējamie uzņēmumi AS „Cesvaines piens” un AS „Smiltenes piens” veic pilnu piena apstrādes ciklu: no piena pieņemšanas līdz produkta tirdzniecībai.

Risku identificēšana

Uzņēmuma risku identificēšanai darba autore lieto trīs metodes: plūsmu kartes un prāta vētras metodi, kā arī struktūrdiagrammas analīzi, kā arī risku sarakstam autore pievienos riskus, kas tika identificēti finanšu analīzes procesā, ekspertu intervijās un aptaujas anketās.

Darba autore risku identificēšanai izveidoja **plūsmu karti** piena produktu ražošanas un pārdošanas procesiem: no piena savākšanas līdz naudas saņemšanai par preci (skat 4.9.att.).

Avots: autores veidots, 2022.

4.9.att. AS “Cesvaines piens”, AS “Smiltenes piens” plūsmu karte

Ražošanas un realizācijas procesā darba autore, balstoties uz plūsmu karti, ir izstrādājusi 6 posmus un identificējusi 18 riskus.

1) Sākuma posms ir izejvielas saņemšana līdz produktu ražošanas procesam. No izejvielas kvalitātes, darbinieku atbildības sajūtas, iekārtu tehniskā stāvokļa un uzraudzības ir atkarīgs ražošanas process. Posma pamatā ir piena pieņemšana, separēšana, standartizācija, pasterizācija un dzesēšana. **R1:** ražošanas risks, kad var tikt pieņemts piens, kas neatbilst kvalitātes prasībām. **R2:** personāla risks, analīzes pienam veic nekompetents laborants, netiek kvalitatīvi veiktas piena un gatavo produktu analīzes, tiek izmantotas nepareizas metodes saražoto produktu pārbaudei. **R3:** ražošanas risks var rasties, separēšanas procesā netūrumiem aizlipinot separatora spoli un mazinot nokrejošanas pilnību, pastāv risks, ka spole netiek iztīrīta, ietekmējot produkta kvalitāti. **R4:** ražošanas risks, procesā var tikt izmantotas neatļautas izejvielas, dažādas palīgvielas, kā arī garšas uzlabotāji, kas varētu saglabāt pēc iespējas ilgāk svaigāku produktu. **R5:** ražošanas risks, pasterizācija ir viens no galvenajiem procesiem, lai produkts patērētājam būtu drošs, procesa posmā viens no galvenajiem riskiem ir nepareiza pasterizācijas temperatūras ievērošana, kas var novest pie nepareizi termiski apstrādāta piena. **R6:** ražošanas risks, kā viens no svarīgākajiem posmiem ir termiski apstrādāta piena pareiza dzesēšana noteiktā temperatūrā, ja netiek ievērota pareiza temperatūra, tad zūd piena

kvalitāte. **R7: ražošanas risks**, netiek ievēroti sanitārie apstākļi. Uzglabāšanas un dzesēšanas tvertnēm jābūt tīrām, lai tiktu ievēroti sanitārie apstākļi un netiktu bojāta produkta kvalitāte, kā arī netiktu apdraudēti potenciālie patērētāji.

2) Otrais posms ir produkta ražošana. Pēc ražošanas plāna, preces pieprasījuma un izejvielas pieejamības piens nonāk dažādos ražošanas cehos. **R8: ražošanas risks**, kad ražošanas iekārtas ir nolietojušās, pārstāj darboties, nav veiktas regulāras tehniskās apkopes. **R9: personāla risks**, darbinieku zināšanu risks - ražošanas process ir jāvada kompetentam darbiniekam, tāpat darbiniekiem ir nepieciešamas zināšanas savu pienākumu veikšanai, kā arī jāievēro darba drošības noteikumi un sanitārās normas.

3) Nākošais posms ir saražotā produkta nogatavināšanas, marķēšanas, iepakojšanas posms, kad tiek iegūta produkcija, kura tālāk nonāk noliktavās un ir gatava tirdzniecībai. Arī šeit tiek identificēts risks **R9: personāla risks** - darbinieku zināšanu un kompetences risks, **R10: ražošanas risks**, netiek ievēroti produkcijas uzglabāšanas noteikumi, temperatūra, kā arī marķēšanas procesā netiek norādīta visa nepieciešamā informācija patērētājam.

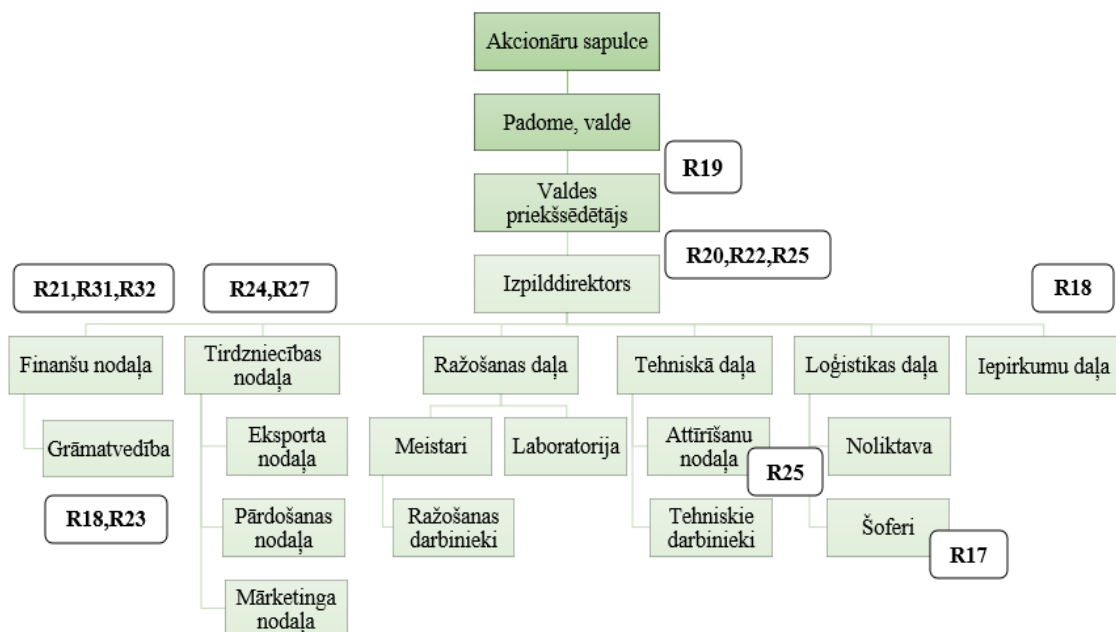
4) Kā nākošais posms ir pasūtījumu pieņemšana, komplektēšana un pavadzīmju izrakstīšana klientam. **R11: personāla risks**, pasūtījums pie datu ievades tiek ievadīts nepareizajam klientam un/vai uz nepareizo piegādes adresi un /vai tiek ievadīti nepareizi preces veidi un daudzumi. **R12: personāla risks**, pasūtījums pie nosūtīšanas komandas tiek izdzēsts vai tiek norādīta nepareizs piegādes datums. **R13: personāla risks**, pārāk daudz pasūtījumu tiek nosūtīti vienam komplektētējam, līdz ar to radot nevienlīdzīgus darba apstākļus viena līmeņa darbiniekiem, kas izraisa konfliktu darbinieku vidū par slodzes nevienlīdzību un algas nepareizu sadali. **R14: personāla risks**, tiek noskenēta prece, bet netiek pilnīgi un/vai daļēji ielikta piegāds pasūtījumā. Prece tiek ielikta ar derīguma termiņu, kas neatbilst kvalitātes standartiem. **R15: personāla risks**, pie pasūtījumiem netiek pievienoti izdrukātie pavaddokumenti, radot risku, ka šoferim nebūs iespējas identificēt, kam prece un kādos daudzumos ir jānodod tirdzniecības vietā, kā arī veidosies atgrieztā prece.

5) Piektais posms ir preces piegāde. **R16: finanšu risks**, prece tiek iekrauta nepareizā maršruta transportlīdzeklī, līdz ar to tā netiek saņemta tirdzniecības vietā un rodas risks, ka pavadzīme netiks anulēta no grāmatvedības programmas un veidosies neesošs debitoru parāds. **R17: transporta risks** var tik identificēts, ja transportlīdzekļu tehniskais stāvoklis nav atbilstošs, nav pietiekošā daudzumā transportlīdzekļu, ceļu satiksmes nelaimes gadījumu iespējamība.

6) Kā noslēdzošais posms pie ražošanas un tirdzniecības procesa ir pavadzīmju atgriešana uzņēmuma grāmatvedībā un darbs ar debitoriem līdz naudas līdzekļu saņemšanai. **R18**: *finanšu risks*. Nepietiekama debitoru kontrole var radīt risku, ka netiek saņemta apmaksa par precēm, kas turpinājumā izraisa ķēdes reakciju, trūkst naudas izejvielu iegādei, darba algas samaksai, darbinieku neapmierinātībai.

Pēc darba autores domām, galvenie riski ar ko uzņēmums var saskarties ražošanas un realizācijas procesā ir *ražošanas risks* un *personāla risks*, to arī apstiprina plūsmu kartes metode. Kā pamatojums tam ir, ka nozare ir ražojošā nozare un tās pamatdarbība ir balstīta uz šo procesu.

Kā nākošo soli risku identificēšanai darba autore ir izvēlējusies uzņēmumu **struktūrdiagrammu**, ar tās palīdzību var tikt identificēti riski, kas var rasties uzņēmuma vadības un administrācijas līmenī (skatīt 4.10.att.).

Avots: autores veidots, 2022.

4.10.att. AS “Cesvaines piens”, AS “Smiltenes piens” struktūrdiagramma

Struktūrdiagramma palīdz identificēt riskus, kas ir koncentrējušies tieši uz atbildību sfērām nevis uz procesu, šeit var tikt identificēti riski, kas atbild par uzņēmuma darbības nepārtrauktību, par pienākumu sadali, par komercdarbības tiesisko nodrošinājumu.

R19: *vadīšanas risks*, mainīgs uzņēmuma padomes sastāvs var radīt risku, ka katrai īpašnieku grupai var būt cits uzņēmuma mērķis un stratēģiskais plāns. Taču, lai uzņēmums darbotos efektīvi ir nepieciešams vienots mērķis. Uzņēmuma vadībai jābūt skaidri noformulētiem mērķiem, lai uzņēmuma darbinieki ir motivēti un ieinteresēti izmantot visus uzņēmuma sniegtos resursus un savas zināšanas kvalitatīvai vienota mērķa

sasniegšanai. **R20:** *vadīšanas risks*, ir skaidri jānosaka, katras struktūrvienības vadītāja atbildības sfēra, lai tās nepārklātos. **R21:** *finanšu risks*, finanšu un vadības organizatoriskajā līmenī riskus var radīt izmaiņas valsts kopējā ekonomikā, politikā vai likumdošanā, rodas neplānoti izdevumi vai naudas trūkums, nepietiekama apgrozāmo līdzekļu aprīte, biznesu partneru maksātnespēja, aizdevumu zaudējums, inflācija, kredītu atmaksas problēmas. **R22:** *personāla riski*. Saistīti ar uzņēmuma darbaspēku, piemēram, grūti aizvietojamu darbinieku aiziešana no darba, darbinieku slimība, vai citi iemesli, kas neļauj ierasties darbā, darbinieku vai sadarbības partneru kļūdas vai negodprātīga rīcība, tāpat nelaimes gadījumi darbā – risks, kas ar lielu iespējamību, jo uzņēmumā ir liels darbinieku skaits un daudz tehnoloģisko iekārtu, kas var radīt šo risku. **R23:** *finanšu risks*, kreditoru uzraudzības risks, iepirkumu nodaļā risks, ka par daudz vai par maz iepirkti izejmateriāli, iepirkti izejmateriāli par augstāku cenu, sliktas kavlitātes, tiek veikta samaksa par materiāliem, kas nav saņemti. **R24:** *komerciālais risks* tirdzniecības un mārketinga daļā, dažādu apstākļu dēļ var samazināties pieprasījums pēc uzņēmuma ražotajām precēm vai pakalpojumiem. Tas var notikt, piemēram, tad, ja tirgū ienāk jauni konkurenti, kas var piedāvāt kvalitatīvākus produktus, vai zemākas cenas. Tāpat liela nozīme ir jaunām prasībām kvalitātes un citos standartos, kā arī jaunām aizstājējprecēm. **R25:** *vides risks*, notekūdeņi nonāk attīrīšanas sistēmā, kas pilnībā neattīra tos, tādējādi radot draudus apkārtējai videi. Uzņēmumiem ir stingri jākontrolē notekūdeņu izplūdes vieta, lai nenodarītu kaitējumu ūdensobjektiem un teritorijai, kur notiek uzņēmumu darbība. Šis risks arī var negatīvi ietekmēt uzņēmuma naudas plūsmu, finanšu darbību, jo sods par vides piesārņošanu ir ievērojams.

Darba autore kā trešo risku identificēšanas metodi ir izvēlējusies **Prāta vētras – Brainstorming metodi**. Darba autore šo metodi ir izvēlējusies, jo tā dod brīvu un atklātu pieeju un rada lielāku izpratni par uzņēmuma riskiem. Pirms prāta vētras metodes izmantošanas ir skaidri jānedefinē priekšnosacījumi, kādam mērķim tā tiek pielietota un kādi ir sasniedzamie rezultāti. Skaidras vadlīnijas, strukturētas diskusijas ļauj procesam darboties raiti un parādīties daudzām idejām par iespējamiem riskiem no dažādiem skatupunktiem (Questionpro.de, b.g).

Lai identificētu riskus AS “Cesvaines piens”, darba autore uzaicināja 7 uzņēmuma speciālistus piedalīties darba grupā, un rezultāti ir atpoguļoti 4.11.attēlā. Darba grupas dalībnieki tika aicināti dalīties ar idejām, kas varētu ietekmēt uzņēmuma darbību.

Avots: autores veidots, 2022.

4.11.att. Risku identificēšana pēc “Prāta vētras” metodes AS „Cesvaines piens”

Kā jau redzams 4.11.attēlā, tad liela daļa no prāta vētras metodē identificētiem riskiem, jau ir identificēti pēc plūsmu kartes un struktūrdiagrammas metodes un darba autore uzskata, ka prāta vētra ir ideju ģenerēšanu un norādījums, kādā virzienā ir jāmeklē problēma, nejaušība, riskanta situācija. Arī veicot finanšu koeficientu analīzi, ekspresintervijas, piena nozares speciālistu aptaujas tika identificēti riski, ka nav iekļauti iepriekšējās identificēšanas reģistros, līdz ar to darba autore uzskata, ka risku uzskaitījums ir jāpapildina. **R26:** komerciālais risks, svārstīgas, nestabilas svaigpiena cenas un daudzumi, kā sekas ir samazināts piegādātāju daudzums, trūkst izejviela uzņēmuma pamatdarbības nodrošināšanai. **R27:** komerciālais risks, konkurences risks –

mazākas izvēles iespējas piegādātāju piesaistei, pārdošanas izdevumu palielināšanās, neto apgrozījuma samazināšanās. **R28:** *komerciālais risks*, iedzīvotāju pirktspējas risks, kura sekas var būt cenu samazināšana, krājumu palielināšanās, mainīt produkcijas piedāvājumu uz produkciju ar mazāku pievienoto vērtību. **R29:** *komerciālais risks*, reputācijas risks – uzņēmuma tēls mazina sabiedrības uzticību, negatīva komunikācija, darbinieku motivācijas samazināšanās. **R30:** *finanšu risks*, augsti debitoru parādi var izraisīt naudas trūkumu. **R31:** *finanšu risks*. Likviditātes risks- ar rīcībā esošajiem naudas līdzekļiem, krājumiem, apgrozāmajiem līdzekļiem nespēs segt īstermiņa saistības. **R32:** *finanšu risks*. Kredītrisks – kredītiestādes atsakās izsniegt uzņēmumam kredītu. **R33:** *personāla risks*. Klientu apkalpošanas kvalitātes risks, kā sekas var būt klientu nevēlēšanās sadarboties, pārdošanas apjomu samazinājums, krājumu pieaugums, nelikvīdi krājumi. **R34:** *ražošanas risks*. Gatavās produkcijas esamība tirdzniecībai, ja to nav, tad ķēdes reakcija un apstājas ienākošās naudas plūsma. **R35:** *vadīšanas risks*, darbības nepārtrauktības risks var iestāties, ja nav identificēti būtiski riski un izstrādāts rīcības plāns. **R36:** *ražošanas risks*, tehnoloģiju trūkums produkcijas ražošanai. **R37:** *globālās ietekmes risks*, COVID-19 pandēmija. **R38:** *globālās ietekmes risks*, kas tiek balstīts uz šī brīža ģeopolitisko situāciju, kas saistīta ar Krievijas militāro agresiju Ukrainā. **R39:** *globālās ietekmes risks*, agresijas draudi Latvijai un ES.

Risku klasifikācija un novērtēšana

Uzņēmumu AS “Cesvaines piens” un AS “Smiltenes piens” risku klasifikācija tiek veikta balstoties uz 39 identificētajiem riskiem, kas varētu ietekmēt uzņēmumu darbību. Darba autore klasificēja riskus pēc to pēc piederības uzņēmējdarbības veidam 8 risku grupām, savukārt risku novērtēšana tika veikta balstoties uz risku matricas metodi.

Ražošanas riski: **R1** neatbilstošas kvalitātes piens, **R3** separēšanas procesa problēmas, **R4** neatļautu palīgvielu pielietošana, **R5** pasterizācijas temperatūras neievērošana, **R6** termiski apstrādāta piena dzesēšana, **R7** piena uzglabāšanas tvertņu sanitārais stāvoklis, **R8** ražošanas iekārtu nolietojums, līdz to pilnīgi saplīšanai, **R10** produkcijas uzglabāšanas noteikumu, temperatūras neievērošana, **R34** trūkst gatavās produkcijas pārdošanas vajadzībām, **R36** tehnoloģiju trūkums produkcijas ražošanai.

Personāla riski: **R2** laboratorijas darbinieku nekompetence, **R9** darbinieku zināšanu risks, kompetences trūkums, **R11** datu, pasūtījumu ievades kļūdas, **R12** datu nosūtīšanas uz komplektāciju kļūdas, **R13** komplektētāju darba slodzes nevienmērīgs sadalījums, **R14** komplektētāju kļūdas pasūtījuma savākšanas procesā, **R15** klienta precei

nav pievienots pavaddokuments, **R22** cilvēkresursu vadīšanas problēmas, **R33** klientu apkalpošanas kvalitātes risks.

Finanšu riski: **R16** neesošs debitoru parāds dēļ nepareizā transportlīdzeklī iekrautas preces, **R18** nepietiekama debitoru kontrole, **R21** neplānoti izdevumi, izmaiņas apgrozāmo līdzekļu apritē, **R23** kreditoru uzraudzības, iepirkumu nodaļas riski, **R30** augsti debitoru parādi, **R31** likviditātes risks, **R32** kredītrisks.

Transporta riski: **R17** neatbilstošs tehniskais stāvoklis, ceļu satiksmes negadījumi.

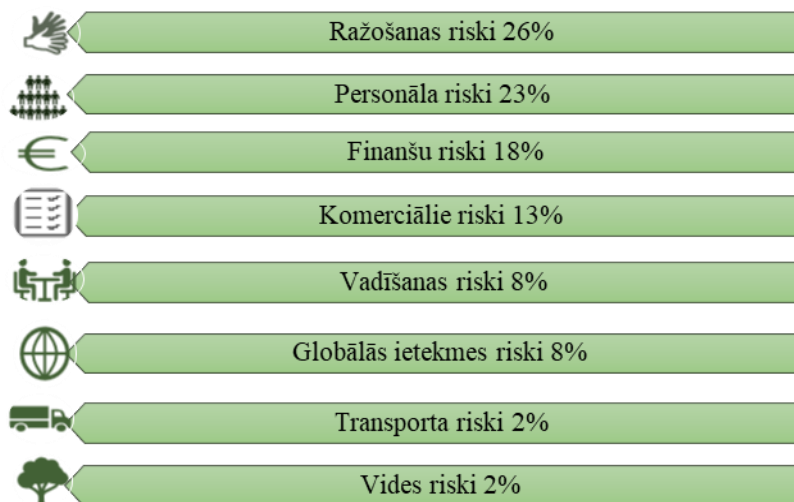
Vadīšanas riski: **R19** mainīgs vadības sastāvs, **R20** struktūrvienību vadošo speciālistu atbildības jomu nenoteikšana, **R35** darbības nepārtrauktības risks.

Komerčiālie riski: **R24** samazināts pieprasījums pēc precēm, aizstājējpreces, **R26** svārstīgas, nestabilas svaigpiena cenas un daudzumi, **R27** konkurences risks, **R28** iedzīvotāju pirktspējas risks, **R29** reputācijas risks.

Vides risks: **R25** attīrīšanas iekārtu problēmas un atkritumu apsaimniekošana.

Globālās ietekmes riski: **R37** COVID-19 pandēmija, **R38** ģeopolitisko situācija, kas saistīta ar Krievijas militāro agresiju Ukrainā, **R39** agresijas draudi Latvijai.

Kopējais risku portfelis abiem uzņēmumiem ir parādīts 4.12.attēlā.

Avots: autores veidots, 2022.

4.12.att. AS “Cesvaines piens” un AS “Smiltenes piens” risku portfelis

Balstoties uz izveidoto abu uzņēmumu kopējo risku portfeli, darba autore secina, ka piena pārstrādes uzņēmumiem svarīgākie riski ir ražošanas, personāla un finanšu riski. Būtiskāko īpatsvaru, t.i. 26%, risku portfelī veido ražošanas riski, kas ir likumsakarīgi, jo visa piena pārstrādes nozares darbība balstās uz produkta ražošanu un, lai nodrošinātu

ražošanas procesu ir jāseko līdz iekārtu darbībai, tehnoloģiskajiem procesiem, kā arī izejvielas un gatavā produkta atbilstībai kvalitātes prasībām. Darba autore tos kopumā klasificē kā iekšējos riskus. Lai nodrošinātu kvalitatīvu ražošanas procesu ir nepieciešami cilvēkresursi, personāla vadīšana un finanses, tāpēc ir tikai likumsakarīgi, ka otro lielāko īpatsvaru risku portfelī veido personāla riski ar īpatsvaru 23%. Lai gan mūsdienās arvien vairāk darbību tiek veiktas automātiski, roku darbs un cilvēka zināšanas vēl joprojām uzņēmumos tiek novērtētas un bez tā uzņēmuma darbība vēl joprojām nav iespējama. Finanšu riska īpatsvars kopējā risku portfelī ir 18%. Finanšu riska iespējamība attiecas uz zaudējumu vai papildus izmaksu rašanos uzņēmumā, šos riskus autore vairāk klasificē pie ārējiem riskiem, jo ietekmes faktori vairāk ir citi uzņēmumi, klienti. Komerciālie riski abu uzņēmumu risku portfelī aizņem 13% no īpatsvara. Šie riski ir saistīti piena cenu svārstībām, ar iedzīvotāju pirktspēju, tie parasti ir ārējie riski. Vadīšanas riski un globālās ietekmes riski kopējā risku portfelī katrs aizņem 8%, bet vismazāko īpatsvaru – t.i. katrs 2% - kopējā risku portfelī aizņem transporta un vides riski.

Kopējā risku portfelī identificētie riski ir jānovērtē izstrādājot vienotu vērtēšanas metodiku, katram riskam tiek piešķirta vērtība, kas norāda uz riska varbūtību un ietekmes apjomu. Lai veiktu risku novērtēšanu pēc to iestāšanās varbūtības un ietekmes līmeņa, tika apkopoti visi uzņēmuma riski un piešķirts vērtējums varbūtībai un ietekmei, kur varbūtības vērtējums 1 nozīmē ļoti mazu varbūtību, bet 5 – ļoti lielu varbūtību, turklāt ar 1 ietekme tiek vērtēta kā nenozīmīga, bet vērtējums 5, ka risku ietekme ir katastrofāla, kā arī atrašanās pozīcija risku (pielikums nr.5).

Pamatojoties uz identificēto risku novērtējumu, darba autore izveidoja abu uzņēmumu risku matricu, lai raksturotu riska līmeni uzņēmumos (skat.4.13.att.).

Ļoti liela varbūtība			R38		
Liela iespējamība			R22, R37	R10, R21, R23, R26, R28	
Iespējams		R13, R15	R11, R12, R27	R1, R2, R3, R6, R7, R8, R9, R14, R18, R30, R31, R32, R20, R35	R34, R36, R24
Maz ticams			R16,R29	R4, R5, R17, R33,R25	R39
Ļoti maza iespējamība				R19	
Varbūtība/ ietekme	Nenozīmīga	Neliela	Vidēja	Liela	Katastrofāla

L - zems (zaļš) M- vidējs (dzeltens) H- augsts (oranžs) E- ārkārtas (sarkans)

Avots: autores veidots, 2022.

4.13.att. AS “Cesvaines piens” un AS “Smiltenes piens” risku matrica

Apkopojot 39 identificētos riskus un sargrupējot tos novērtēšanai risku matricā, darba autore vērs uzmanību uz to, ka uzņēmumos riska portfelis sastāv no 8 vidējas klases riskiem, no 22 augstas klases riskiem un 9 ārkārtējiem riskiem.

Risku novēršana un kontrole

Lai mazinātu identificēto risku ietekmi, ir nepieciešamas veikt ārkārtas un augsto risku novēršanu vai samazināšanu un kontroli.

Uzņēmumos kā ārkārtas riski tika novērtēti *ražošanas riski* – **R10,R34,R36**, *komerciālie riski* – **R24,R26,R28**, *finanšu riski* – **R21,R23** un *globālās ietekmes risks* – **R38**, savukārt kā augstas klases riski ir *ražošanas riski* – **R1,R3,R4,R5,R6,R7,R8**, *personāla riski* – **R2,R9,R14,R33**, *finanšu riski* – **R18,R30,R31,R32**, *transporta risks* – **R17**, *vadīšanas riski* – **R20,R35**, *vides riski* – **R25**, *globālās ietekmes riski* – **R37,R39**.

Darba autore ārkārtas un augsto risku mazināšanai vai novēršanai sagatavoja sekojošus priekšlikumus.

Lai mazinātu *ražošanas riskus* uzņēmumos jāveic regulāra ražošanas iekārtu apkope, jānoslēdz līgumi par iekārtu apkopi atbilstoši lietojamās iekārtas tehniskajai specifikācijai, jānosaka uzņēmumos regulāras sanitārās ģenerāltīrīšanas stundas, kā arī jāveic iekārtu apdrošināšana, ja iespējams pat dubulta likme, jāveic regulāras gatavās produkcijas un izejmateriālu inventarizācijas.

Lai mazināti *finanšu risku* ietekmi, regulāri jāveic uzņēmuma finanšu koeficientu analīze, regulāri jāpārskata produkcijas pašizmaksas aprēķini. Ja ir nepieciešami lielāki izejvielu daudzumi, darba autore iesaka veikt cenu aptauju, lai varētu izvēlēties atbilstošāko piedāvājumu. Debitoru un kreditoru kontroles pastiprināšanai, noteikti ievērot četru acu principu, kā arī regulāri salīdzināt atlikumus ar klientiem un piegādātājiem. Lai mazinātu likviditātes risku ir nepieciešams aktīvi darboties ar kreditoriem, kontrolēt debitoru apmaksas termiņus.

Lai mazinātu *komerciālos riskus*, darba autore iesaka klientu tirgus apzināšanai, veikt plašas fokusgrupas aptaujas, kas ļauj uzzināt iedzīvotāju viedokli par vēlmi iegādāties produktu, kā arī izzināt iedzīvotāju paradumus un mēģināt atrast patērētāju vēlmēm atbilstošus produktus, radīt jaunus inovatīvus produktus, kā arī veikt tirgus analīzi. Lai mazinātu klientu prioritāšu izmaiņas, autore iesaka veikt ātrus un lētus izmēģinājumus tirgū.

Personāla risku var samazināt regulāri organizējot darba aizsardzības un drošības apmācības, instruējot darbiniekus, nodrošinot ar kvalitatīviem individuālās aizsardzības līdzekļiem un radot drošu vidi, kā arī nodrošināt darbiniekus ar veselības apdrošināšanas

polisēm. Darba autore uzskata, ka būtiskākais no personāla riskiem ir darbinieku atbilstība ieņemamajam amatam un spēja atbildīgi veikt uzticētos pienākumus par to saņemot amatam atbilstošu darba samaksu.

Pēc darba autores domām, piena pārstrādes nozares attīstībai bremzējošie faktori ir resursu cenu kāpums, visu izejvielu cenu kāpums, produktu cena veikalos, jo patērētāju pirktspēja ir zema. Lielu neziņu par nākotni izraisījusi pašreizējā ģeopolitiskā situācija, jo nav skaidrs, kad tas viss beigies. Nozares uzņēmumiem ir nepieciešams valsts un ES atbalsts, lai modernizētu rūpnīcas, tādā veidā palielinot jaudu, automatizējot ražošanas procesus un nepārslogojot cilvēkresursus. Kopumā nozares attīstība pašlaik ir vērtējama kā cīņa par izdzīvošanu, taču ikviens uzņēmums cer, ka situācija nostabilizēsies, jo uzņēmumos nodarbināts kvalificēts darbspēks, patērētājiem ir nepieciešami kvalitatīvi un pieejami piena produkti.

SECINĀJUMI

1. Finanšu vadība ieņem nozīmīgu lomu uzņēmuma attīstībā un finanšu vadības sistēmai ir nepieciešams sistemātiskums un pastāvīga uzraudzība. Finanšu pārskatu regulāra analīze nodrošina iespējamo risku ātru identifikāciju un objektīvu lēmumu pieņemšanu.
2. Riskus apraksta, lai noteiktu galvenās riska jomas un izvērtētu to potenciālo ietekmi uz uzņēmuma darbību. Lai uzņēmuma darbība noritētu veiksmīgi un netiktu pakļauta negaidītiem triecieniem neveiksmīgu un neefektīvu lēmumu dēļ, uzņēmuma vadības procesā ir jāprot atpazīt riskus, tos novērtēt, analizēt riska apstākļus un samazināt riska iedarbību.
3. Tiesisko regulējumu un vadlīnijas piena pārstrādes nozarei nosaka gan vispārējie uzņēmējdarbību un pārtikas apriti regulējošie normatīvie akti, gan speciālie piena pārstrādi regulējošie normatīvie akti. Normatīvajos aktos piena pārstrādei izvirzīto prasību ievērošanu uzrauga, kontrolē, sniedz nepieciešamos skaidrojumus speciālas valsts institūcijas un dienesti. Piena pārstrādes nozares uzņēmumi ir pakļauti dažādiem regulējumiem un institūcijām kvalitātes nodrošināšanas jomā.
4. Liela loma piena pārstrādes nozarē ir dabas aizsardzībai, Valsts vides dienesta kontrolei un sadarbībai ar piena pārstrādes uzņēmumiem, gan kā nepietiekoši attīrītu notekūdeņu novadīšana uz attīrīšanas iekārtām, notekūdeņu attīrīšanas iekārtu darbības atbilstība vides prasībām, gan piena pārstrādes procesā radušos suliņu utilizācija.
5. Piena pārstrādes nozare Latvijas pārtikas un dzērienu ražošanas vērtību struktūrā 2021.gadā aizņem piekto daļu, t.i. 21% un ir viena no vadošajām nozarēm. Nozares īpatsvara sadalījums skaidri norāda, ka galvenie pārtikas produkti, ko patērē iedzīvotāji ir piens, gaļa, maize.
6. Baltijas valstīs līderpozīciju piena ražošanas apjomā 2020.gadā ieņem Lietuva ar 1492 tūkst.t, tai seko Latvija ar 990 tūkst.t un pēc tam Igaunija ar 849 tūkst.t saražotā piena, taču slaucamo govju skaits samazinās visās trīs Baltijas valstīs, saražotā piena rādītāji Latvijā stagnē, Lietuvā samazinās, bet Igaunijā pieaug, kas Igaunijā saistāms ar efektivitātes palielināšanos - ar lielāku saimniecību attīstību un izslaukuma no govju palielināšanu.
7. Produkcijas izlaides ziņā Baltijā pirmajā vietā 2020.gadā ir Lietuva ar 555.4 tūkst.tonnu, tad Igaunija ar 227.2 tūkst.tonnu un trešajā pozīcijā ir Latvija ar 162.4

tūkst.tonnu produkcijas izlaides. Kā galvenais saražotais produkts no 2016.-2020.gadam Baltijas valstīs ir dzeramais piens, taču 2020.gadā Latvijā pēc produkcijas izlaides vadošo pozīciju ieņem siers, jo siers ir pieprasīts eksporta produkts un Latvijā 58% no visas saražotās preces nonāk eksporta tirgū.

8. Piena iepirkuma cena ir viens no visu laiku būtiskākajiem jautājumiem gan piena lopkopības, gan piena pārstrādes nozarē, jo no tās ir atkarīga uzņēmumu dzīvotspēja, saražotās produkcijas pašizmaksa un iespēja ražot kvalitatīvus pārtikas produktus. 2021.gada novembrī piena cena Latvijā un ES strauji palielinājās un jau 2022.gada martā sasniedza vēsturiski augstāko robežu 0.4344 EUR/kg un Latvijā pārsniedzot ES vidējo piena cenu līmeni 0.4292 EUR/kg.
9. COVID-19 iena pārstrādes nozari ir nebūtiski ietekmējusi, ir augušas izejmateriālu cenas, taču piena produkti ir pārtikas preces, ko iedzīvotāju lielākā daļa patērē ikdienā, turklāt eksporta apjomiem COVID-19 laikā ir tendence palielināties.
10. Piena pārstrādes nozare Latvijā ir sadrumstalota, piena pārstrādes nozarē 2020.gadā darbojas 75 uzņēmumi, taču 85% no visa nozares apgrozījuma īpatsvara veido 10 lielākie uzņēmumi, līderpozīcijas Latvijā ieņem AS “Rīgas piena kombināts”, AS “Tukuma piens” un AS “Preiļu siers”.
11. VID administrētie kopbudžeta ieņēmumi 2016.-2020.gadā ir bijuši svārstīgi un 2020.gadā valsts budžetu piena pārstrādes nozares uzņēmumi kopumā palielināja par 18,16 miljoniem EUR. 74% no visiem kopējiem nodokļu ieņēmumiem sastāda VSAOI un IIN sastāda 34%, taču no PVN piena pārstrādes nozarē ienākumu nav, tās lielākoties ir negatīvas vērtības, ko var pamatot ar augstu eksporta īpatsvaru nozarē.
12. Iedzīvotāju aptaujas apstiprina, ka piena produkti ir pieprasīti, 69% gadījumu, ikdienā lietota prece, tāpat iedzīvotāji novērtē produkta kvalitāti, kā visvairāk lietotos produktus iedzīvotāji uzskaita sieru, krējumu, pienu un biezpienu. Patērētāji uzskata, ka COVID-19 pandēmija nav būtiski mainījusi piena produktu lietošanas paradumus, arī Krievijas militārā agresija nemainīs viņu lietošanas paradumus, taču palielinās piena produktu cenas pie strauji augošām elektrības, gāzes, degvielas cenām. Iedzīvotāji dod priekšroku Latvijā, Lietuvā, Igaunijā un Polijā ražotai precei. Iedzīvotāju vērtējumā piena pārstrādes nozarei kopumā veicas labi.
13. Piena nozarē nodarbināto viedoklis nav tik optimistisks un 78% no aptaujātajiem uzskata, ka nozarei klājas grūti un ir versijas, ka visi uzņēmumi šos grūtos laikus nepārdzīvos. Par COVID-19 ietekmi uz nozari ir vērojamas pozitīvas iezīmes, jo ir

palielinājušies ražošanas apjomi, tiek vairākas izmantotas pieejamās jaudas, pieauguši eksporta rādītāji. Tiek izcelta augstāka produkta kvalitāte saistībā ar augsto sanitāro un higiēnas normu ievērošanu. Nozarē nodarbinātos uztrauc elektroenerģijas, gāzes cenu palielinājums un pieejamība, kā arī lielā konkurence Latvijas ražotāju starpā, kā arī liels daudzums importētās produkcijas.

14. Ekspertu intervijas apstiprina nozares sarežģīto situāciju, jo pašlaik aktuāli ir izdzīvot nevis ieguldīt ilgtermiņa attīstībā. Savukārt interviju rezultāti norāda to, ka COVID-19 pandēmija neradīja būtiskus traucējumus, nozare ar to labi sadzīvo, bet Krievijas agresijas ietekme jūtama kā izejvielu cenu pieaugums un produkcijas pašizmaksas palielināšanās. Eksperti uzsver, ka nav sakarības eksporta, ražošanas apjomam un uzņēmuma lielumam, būtiska ir uzņēmuma efektivitāte, kuras pamatprincips ir ātra lēmumu pieņemšana.
15. Uzņēmumu AS „Cesvaines piens” un AS “Smiltenes piens” neto apgrozījuma un peļņas rādītāji katru gadu pieaug, AS “Smiltenes piens” neto apgrozījums salīdzinot pret bāzes gadu palielinājies par 27%, AS „Cesvaines piens” par 59%, visstraujāko ķēdes pieaugumu sasniedzot pret 2019.gadu, t.i. 29%.
16. Uzņēmumu PZA izmaksu vertikālās analīzes īpatsvars norāda uz stabilitāti AS “Cesvaines piens” un AS “Smiltenes piens”, AS „Cesvaines piens” t.i. 93.8% līdz pat 96.9%, bet AS „Smiltenes piens” 84.3%-84.8%, Darba autore uzskata, ka tieši šo izmaksu atšķirība struktūrā, ļauj AS „Smiltenes piens” strādāt ar stabilu peļņu.
17. Kopējās likviditātes rādītāji abiem uzņēmumiem ir normas robežās, uzņēmumi ar apgrozāmajiem līdzekļiem spēj nosegt īstermiņa saistības, labāki rādītāji ir AS “Smiltenes piens”, bet tiem ir jāturpina pastāvīga kontrole, jo, ja ir mazāka vēlme riskēt, augstākā līmenī ir jābūt likviditātes koeficientiem.
18. Uzņēmumu AS „Cesvaines piens” un AS “Smiltenes piens” kopējā risku portfeli lielāko īpatsvaru, t.i 53%, veido augstas klases riski un 23% ir ārkārtas riski. Ārkārtas un augstie risku varbūtība ir iespējama vai pat ļoti iespējama un ietekme ir liela vai pat katastrofāla, līdz ar to uzņēmumiem ir jāmēģina šie riski samazināt un ir jāpievērš uzmanība iespējamiem zaudējumiem vai papildus izmaksām.
19. Veicot pētījumu, darba autore secina, ka ir jāstiprina vertikālās integrācijas sistēma Latvijā, tādējādi palielināsies Latvijas kā piena produktu ražotāja konkurētspēja ES, uzņēmumiem ir jāpalielina ražošanas jauda, bet pārstrādes uzņēmumu eksporta nodaļām jāapgūst jaunas eksporta valstis un jāpiedāvā inovatīvi produkti.

20. Izvirzītā pētījuma hipotēze **ir apstiprinājusies**, jo veiktais pētījums uzskatāmi parāda, ka uzņēmumiem tiek veikta finansiālā analīze un izvērtēti iespējamie riski, kā arī uzņēmumi ir gatavi nepieciešamības gadījumā finansēt riskus. Uzņēmumam AS “Smiltenes piens” finansiālā analīze tiek veikta regulāri, līdz ar to uzņēmuma finansiālais stāvoklis ir stabils, uzņēmumam AS “Cesvaines piens” finansiālā analīze tiek veikta sākot ar 2020.gadu, kad tika pieņemts stratēģiski pareizs lēmums – izveidot pārdošanas struktūrvienību, un uzņēmums ir spējis uzlabot finanšu rādītājus. Regulāri veicot finansiālo un saimniecisko analīzi var paredzēt nozares attīstību, kā arī identificēt problēmas un riskus.

PRIEKŠLIKUMI

1. Finanšu ministrijai samazināt PVN likmi no 21% uz 5% vai 12% piena pārstrādes produktiem, kas uzlabos vietējo ražotāju konkurētspēju un nodrošinās mazāk aizsargāto sabiedrības grupu atbalstu, kā arī tas paaugstinātu preču izlaides apjomus, kas savukārt palielinātu neto apgrozījumu, iepirkto izejvielu pieprasījumu, radītu jaunas darba vietas. PVN samazināšana tāpat ļautu būtiski samazināt piena produktu cenas un līdz ar to mazinātu ēnu ekonomiku.
2. Piena pārstrādes uzņēmumu vadītājiem: ņemot vērā esošo mainīgo ģeopolitisko situāciju, dažādu būtisku risku rašanos nozarē, būtu nepieciešams pievērst uzmanību padziļinātai finanšu un saimnieciskās darbības analīzei uzņēmumos, kas ļautu novērtēt esošo situāciju, atrast vājos punktus un izstrādāt plānu kā uzlabot šos rādītājus līdz vēlamajam līmenim. Lai efektīvi strādātu ir svarīgi pieņemt ātrus efektīvus lēmumus, neveidojot darba grupas, kurās jautājumu izskatīšana notiek vairākās kārtās, ilgstoši un beigās visi priekšlikumi tiek noraidīti.
3. Ņemot vērā identificēto ražošanas risku skaitu AS “Cesvaines piens” un AS “Smiltenes piens”, uzņēmumu vadībai ir nepieciešams pārskatīt tehnoloģisko ražošanas iekārtu kalpošanas laiku un izmantojot ES atbalsta sistēmu pārtikas ražošanas nozarei, projektu ietvaros atjaunot tās, tādējādi investējot modernās iekārtās, ietaupot resursus un palielinot produktivitāti.
4. AS “Cesvaines piens” vadībai pārskatīt ražošanas un pārdošanas izmaksu proporcijas, veikt šo izmaksu salīdzinājumu ar rentablākajiem nozares uzņēmumiem, lai sākumā gūtu priekšstatu par vispārējo situāciju šajos PZA posteņos un rast iespēju virzīties veiksmīgo uzņēmumu virzienā, jo mārketinga izmaksu palielināšana var radīt neto apgrozījuma pieaugumu un samazināt ražošanas izmaksas.
5. Balstoties uz ekspertu intervijām un COVID-19 pandēmijas laikā attīstījušos e-komerciju, piena pārstrādes uzņēmumu vadītājiem rast iespēju izveidot savus e-veikalus, kas ļautu patērētājiem iegādāties saražoto produkciju bez lielveikalu uzcenojuma, tādējādi ieguvēji būtu gan pārstrādātāji, gan patērētāji.
6. Piena pārstrādes uzņēmumu vadītājiem piesaistīt darbā speciālistus, kas spēj radīt jaunus inovatīvus produktus, kas atbilst patēriņa tendencēm, pēc kuriem ir pieprasījums eksporta tirgū, tāpat svarīga ir zinātnieku piesaiste inovatīvu produktu

un iepakojuma radīšanā, lai palielinātu konkurētspēju, pagarinātu produkta derīguma termiņu.

7. Zemkopības ministrijai, izstrādāt atbalsta sistēmu piena pārstrādes uzņēmumu tehnologu pieredzes un kvalifikācijas paaugstināšanai inovatīvu piena produktu izstrādes jomā, lai uzņēmumu speciālisti būtu ieinteresēti radīt jaunus produktus, atbilstoši augstākajām kvalitātes prasībām un tirgus tendencēm.
8. Zemkopības ministrijai, izmantojot finanšu atbalsta instrumentus, atbalstīt uzņēmumus eksporta tirgus palielināšanai, noteikt konkrētus kritērijus atbalsta saņemšanai, lai uzņēmumos nodarbinātie eksporta speciālisti būtu ieinteresēti meklēt jaunus eksporta partnerus un valstis, jo Latvijā saražotā piena apjoms par 40% pārsniedz pašnodrošinājumu, kas nozīmē, ka Latvijas nākotne ir eksportā.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

1. Andriņa, E. (2021) *Kāds būs PVN pārtikai?* [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.saimnieks.lv/raksts/kads-bus-pvn-partikai> (skatīts 2022.gada 4.aprīlī).
2. Arodbiedrības.lv [b.g.] *Up_rokasgrāmata.* [Tiešsaiste]. Pieejams: https://arodbiedribas.lv/wp-content/uploads/2019/11/up_rokasgramata-1.pdf (skatīts 2022.gada 6.martā).
3. AS “Cesvaines piens” gada pārskati 2016. līdz 2020.gadam.
4. AS “Smiltenes piens” gada pārskati no 2016.līdz 2020.gadam.
5. Aven, T. (2015) *Risk analysis. Second edition.* Chichester, West Sussex, United Kingdom: Wiley, 197 lpp.
6. Aven, T. (2020) *The science of risk analysis : foundation and practice.* CRC press: Taylor&Francis group, 54 lpp.
7. Balabka.lv, [b.g] *Prognozēšanas un datu apstrādes pamati ekonomikā* [Tiešsaiste]. Pieejams:https://www.balabka.lv/macibas/macibas_rtu/ekonomika/lekcijas_ek./14.teema.Datu_apstrade_ekonomikaa.pdf (skatīts 2021. gada 7.novembrī).
8. Barlow, G.C, Chandler, K.D., Maheu, K., Maloney, S. (2007) *Risk Management for Financial Planners, 2nd Edition.* US, Ohio: the national Underwriting company, 467 lpp.
9. Bragg, S. (2022) *Financial analysis defination.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.accountingtools.com/articles/what-is-financial-analysis.html> (skatīts 2022.gada 28.februārī).
10. Brooks, R. (2016) *Financial management: core concepts. Third edition.* Boston: Pearson. 643 lpp.
11. Centrālā statistikas pārvalde (2022) [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.csp.gov.lv/lv> (skatīts 2022.gada 2.martā).
12. Cesvaines piens iekšējie dokumenti [b.g.].
13. CLAL, (2022) *EU-27: Cow's milk deliveries* [Tiešsaiste]. Pieejams: https://www.clal.it/en/?section=consegne_eu (skatīts 2022.gada 7.martā).
14. Cohen, N.G., (2013) *Financial analysis and decision making; handbook & templates.*
15. Corporate Finance Institute [b.g.] *Financial ratios* [Tiešsaiste]. Pieejams: Financial Ratios - Complete List and Guide to All Financial Ratios (corporatefinanceinstitute.com) (skatīts 2022.gada 28.februārī).

16. Dionne, G. (2013) *Risk management: History, definition, and critique*, *Risk Management and Insurance Review*, 16(2), 147–166.
17. Dūdele, A., Korsaka, T. (2001) *Finansu vadības pamati*. Rīga: Banku augstskola. 99 lpp.
18. Ekonomikas ministrija (2022) [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.em.gov.lv/lv/media/12820/download> (skatīts 2022.gada 13.martā)
19. European Commission (2021) *Piens un piena produkti* [Tiešsaiste]. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/animals-and-animal-products/animal-products/milk-and-dairy-products_lv (skatīts 2022.gada 8.martā).
20. Eurostat [b.g.] [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://ec.europa.eu/eurostat> (skatīts 2022.gada 7.martā).
21. Fabozzi, F.J., Drake, P.P (2010) *The basics of finance : an introduction to financial markets, business finance, and portfolio management*. Hoboken, New Jersey, John Wiley&Sons, Inc.285 lpp.
22. Ferguson, N. (2008) *The Ascent of Money: A Financial History of the World* Penguin Press, 452 lpp.
23. Finanšu ministrija [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/media/8736/download> (skatīts 2022.gada 13.martā).
24. Firmas.lv (2022) [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.firmas.lv/> (skatīts 2022.gada 3.martā).
25. Frīmens, E., Bjūlers, K., Hjulms, R. (2010) *Ārējā riska vadība*. Rīga: Lietišķās informācijas dienests. 192 lpp.
26. *Gada pārskatu un konsolidēto gada pārskatu likums* (2016): LR likumi. [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/277779-gada-parskatu-un-konsolideto-gada-parskatu-likums> (skatīts 2022.gada 6.martā).
27. *Grāmatvedības kārtošanas noteikumi* (2022): LR likumi, MK noteikumi [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/328707-gramatvedibas-kartosanas-noteikumi> (skatīts 2022.gada 6.martā).
28. *Grāmatvedības likums* (2022): LR likumi. [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/324249-gramatvedibas-likums> (skatīts 2022.gada 6.martā).
29. Gulbe, S. (2018) *Aktuālais krājumu uzskaitē un novērtēšanā*. [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://ifinances.lv/raksti/gramatvediba/gramatvediba/aktualais-krajumu-uzskaite-un-novertesana/13497> (skatīts 2022.gada 15.martā).

30. Hambardzumyan, G., Gevorgyan, S. (2022) “*The impact of COVID-19 on the small and medium dairy farms and comparative analysis of customers’ behavior in Armenia,*” *Future Foods*, 5, 100110.
31. Hofs, K. G. (2019) *Biznesa ekonomika*. Rīga: SIA DCS. 604 lpp.
32. Hopkin, P. (2018) *Fundamentals of risk management. 5th edition* [Tiešsaiste]. Pieejams:https://books.google.lv/books?hl=lv&lr=&id=bzFiDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=scientific+articles+on+risk+management&ots=5RyVCJU2D5&sig=F_E4IpKfmDax8-Bp0mohgF5Qxz4&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (skatīts 2022.gada 2.martā).
33. Iekšējo auditoru institūts (2017) *Iekšējā audita profesionālās prakses starptautiskie standarti. 2017.gada janvāris.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.theiia.org/globalassets/documents/standards/standards-2017/ippf-standards-2017-latvian.pdf> (skatīts 2022.gada 16.martā).
34. Ittelson, T.R., (2017) *A visual guide to financial statement.* Cambridge, Massachusetts: Mercury Press group, 101 lpp.
35. Jerošenko, V., Loseva, J., Valdišana, A., Breicis, A., Korsaks, M. (2019). *Finanšu vadības rokasgrāmata*. Rīga: Dienas bizness.
36. Jumis [b.g]. *Finanšu analīze — iespēja laikus sagatavoties tirgus satricinājumiem.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://mansjumis.lv/blogs/efektivitate/finansu-analize-iespeja-laikus-sagatavoties-tirgus-satricinajumiem> (skatīts 2022.gada 23.februārī).
37. Kālis, I. (1999) *Finanšu menedžments*. Rīga: Latvijas Universitāte. 190 lpp.
38. Kenton, W. (2022) *Financial statement analysis.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.investopedia.com/terms/f/financial-statement-analysis.asp> (skatīts 2022.gada 28.februārī).
39. *Komercnoslēpuma aizsardzības likums* (2019): LR likumi. [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/305532-komercnoslepuma-aizsardzibas-likums> (skatīts 2022.gada 6.martā).
40. Kozlinskis, V. (2005) *Pētījumu metodes ekonomikā un biznesā. Mācību līdzeklis.* Jelgava: Dizains un poligrāfija. 97 lpp.
41. Krogzeme, H. (2010) *Finanses un nodokļi: mācību grāmata*. Rīga: RTU Izdevniecība. 568 lpp.
42. Krogzeme, H. (2013) *Komersantu darbības analīze un kontrole: mācību grāmata*. Rīga: RTU Izdevniecība. 348 lpp.

43. Kumawat, D. (2020) *An introduction to financial analysis* [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.analyticssteps.com/blogs/introduction-financial-analysis> (skatīts 2022.gada 27.februārī).
44. Latvijas Bioloģiskās lauksaimniecības asociācija [b.g.] *Piens un piena produkti*. [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://biologiski.lv/piens-un-piena-produkti> (skatīts 2022.gada 26.martā).
45. Latvijas Lauksaimniecības Universitāte (2020) *Piena ražotāji un pārstrādātāji: Covid-19 saasinājis jau nozarē esošo risku ietekmi*. [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.llu.lv/lv/raksts/2020-09-17/piena-razotaji-un-parstradataji-covid-19-saasinajis-nozare-jau-esoso-risku> (skatīts 2022.gada 6.martā).
46. Latvijas lauku konsultāciju un izglītības centrs (2022) *Piena tirgus cenu spīlēs*. [Tiešsaiste]. Pieejams: <http://llkc.lv/lv/nozares/ekonomika/piena-tirgus-cenu-spiles> (skatīts 2022.gada 11.martā).
47. Latvijas Piensaimnieku centrālā savienība (2022) *Likumdošana un marķēšana*. [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.piens.eu/lv/piena-parstrades-nozare/likumdosana-un-markesana> (skatīts 2022.gada 4.martā).
48. Lauksaimniecības datu centrs [b.g.] [Tiešsaiste]. Pieejams: https://registri ldc.gov.lv/lv/svaigpiena_ierpirkuma_statistika (skatīts 2022.gada 7.martā).
49. Lauksaimniecības datu centrs [b.g.]. *Nolikums*. [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www ldc.gov.lv/lv/nolikums> (skatīts 2022.gada 5.martā).
50. Lauku atbalsta dienests [b.g.] *Vispārīga informācija*. [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.lad.gov.lv/lv/par-mums/vispariga-informacija/vispariga-informacija/> (skatīts 2022.gada 5.martā).
51. Leimane, I., Krieviņa, A. u.c. (2021) *Pētījuma "Stratēģijas izstrāde noturīgas un multifunkcionālas piena nozares attīstībai Latvijā"* [Tiešsaiste]. Pieejams: https://www.llu.lv/sites/default/files/files/projects/Situacijas_izpetes_rezultati_Pielikums_petijumam%20_QVL_30112021.pdf (skatīts 2022.gada 19.martā).
52. *Likums par nodokļiem un nodevām* (1995): LR likumi. [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/33946-par-nodokliem-un-nodevam> (skatīts 2022.gada 6.martā).
53. Lipski, W., Ryan, D. (2016) *The Business Owner's Liquidity Solution Taking Cash Out of Your Business While Keeping Control*. United States of America: 90- Minute Books, Walter Lipsi and David Ryan 50 lpp.

54. London School of business & Finance (2018) *What is the importance of Financial Management?* [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.lsbf.org.uk/blog/news/importance-of-financial-management/117410> (skatīts 2022.gada 22.februārī).
55. Lursoft [b.g.] [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.lursoft.lv/> (skatīts 2022.gada 28.aprīlī).
56. McLaney, E. (2017) *Business Finance Theory and Practice*. United Kingdom, Harlow: Pearson Education Limited, 544 lpp.
57. Mičāne, I. (2021) *Pagājušais gads veicinājis tirdzniecības kanālu transformāciju” Šolks atklāj, ka kovidsērga ietekmējusi piena nozari*. [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.la.lv/pagajusais-gads-veicinajis-tirdzniecibas-kanalu-transformaciju-solks-atklaj-ka-kovidserga-ietekmejusi-piena-nozari> (skatīts 2022.gada 25.martā).
58. Mietule, I., Jackaniča, A. (2013) *Uzņēmuma finanšu analīze. Teorija un praktiskā pielietošana*. Rēzekne: Rēzeknes augstskola, 83 lpp.
59. OECD-FAO (2020) *Agricultural Outlook 2020-2029*. [Tiešsaiste]. Pieejams: https://www.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/oecd-fao-agricultural-outlook-2020-2029_1112c23b-en;jsessionid=hIGNqw9JBklUXMr8pSNm4grA.ip-10-240-5-178 (skatīts 2022.gada 6.martā).
60. Oficiālās statistikas portāls (2022) [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://data.stat.gov.lv> (skatīts 2022.gada 5.martā).
61. Pārtikas un veterinārais dienests (2021) *Par mums*. [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.pvd.gov.lv/lv/par-mums> (skatīts 2022.gada 5.martā).
62. Pettere, G., Voronova, I. (2003) *Riski uzņēmējdarbībā un to vadība*. Rīga: Banku augstskola. 176 lpp.
63. *Pievienotās vērtības nodokļa likums* (2013): LR likumi. [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/253451-pievienotas-vertibas-nodokla-likums> (skatīts 2022.gada 6.martā).
64. Pike, R., Neale B., Linsley, P. (2015) *Corporate Finance and Investment, Eight Edition*. Harlow: Pearson Education Limited. 867 lpp.
65. Pilvere, I., Upite, I., Muska, A., Zdanovskis, K., Nipers, A., Janmere, L. (2021) *Resilience of milk supply chains during and after the Covid-19 crisis in Latvia. Rural Sustainability Research*. Pieejams: <https://doi.org/10.2478/plua-2021-0007> (skatīts 2022.gada 3.martā).

66. Pritchard, C.L. (2015) *Risk Management: Concepts and Guidance, Fifth Edition*. CRS press. 466 lpp.
67. Putnis, Dz., Leilands, J. [b.g.] [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://leiput.lv/index.php/kvalitates-risku-vadiba> (skatīts 2022.gada 02.martā).
68. Rizojeva-Silava, A., Zeverte-Rivza, S. (2020) *Trends in dairy sector in baltic countries, Engineering for Rural Development*, vol. 19, 1940–1945, Latvia University of Life Sciences and Technologies.
69. Robinson, T.R., Henry, E., Broihahn, M.A. (2020) *Fourth Edition International Financial Statement Analysis*. Hoboken, New Jersey, John Wiley&Sons, Inc. 978 lpp.
70. Roncalli, T. (2020) *Handbook of Financial Risk Management*. CRC press: Taylor&Francis group, 1177lpp.
71. Rurāne, M. (1997) *Uzņēmuma finansu vadība*. Rīga: Turības mācību centrs. 254 lpp.
72. Rurāne, M. (2001) *Finanšu pārvaldība*. Rīga: Latvijas izglītības fonds. 281 lpp.
73. Rurāne, M. (2006) *Finanšu menedžments*. Rīga: Rīgas Starptautiskā ekonomikas un biznesa administrācijas augstskola. 384 lpp.
74. Rurāne, M. (2007) *Uzņēmuma finanses*. Rīga: Apgāds “Jumava”. 266 lpp.
75. Rurāne, M. (2019) *Finanšu pārvaldība un analīze*. Rīga: Avots. 258 lpp.
76. Shah, N.S. [b.g.] *Top 10 importance of financial management*. [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://wikifinancepedia.com/finance/top-10-importance-of-financial-management> (skatīts 2022.gada 25.februārī).
77. Sloka, B. [b.g.] *Preču virzīšanas tirgū elementi un to ietekme uz pircēju vērtēšanu*. [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://profizgl.lu.lv/mod/book/view.php?id=22292&chapterid=6841> (skatīts 2022.gada 6.martā).
78. Smiltenespiens.lv [b.g.] [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://smiltenespiens.lv/> (skatīts 2022.gada 14.martā).
79. Statistics Estonia [b.g.] [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.stat.ee/en> (skatīts 2022.gada 7.martā).
80. Statistics Lithuania [b.g.] [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://osp.stat.gov.lt/> (skatīts 2022.gada 2.aprīlī).
81. Subramanyam, K.R. (2014) *Financial statement analysis. Eleventh edition*. Mc.Graw- Hill Education. 817 lpp.

82. Sweeting, P. (2017) *Financial enterprise risk management. Second edition.* Cambridge: Cambridge University Press. 601 lpp.
83. Šneidere, R. (2009) *Finanšu analīzes metodes uzņēmuma maksātnespējas prognozēšanai: monogrāfija.* Rīga: Lietišķās informācijas dienests. 232 lpp.
84. Šulca, R. (2021) *Finanšu analīze un tās loma lēmumu pieņemšanā.* Jelgava: LLU Finanšu menedžments kursa materiāli, 86 lpp.
85. Šuškeviča, J., Šembelis, R., Vellers, A., Švirksta, L., Hāznere, A., Krauze, A. [b.g.] *Riska vadības rokasgrāmata.* Rīga: Izdevniecība Dienas business.
86. Tutti, L. [b.g.] *What is risk management and why is it important?* [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://searchcompliance.techtarget.com/definition/risk-management> (skatīts 2022.gada 3.martā).
87. *Uzņēmumu ienākuma nodokļa likums* (2018): LR likumi. [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/292700-uznemumu-ienakuma-nodokla-likums> (skatīts 2022.gada 6.martā).
88. Valsts kase (2022) [Tiešsaiste]. Pieejams: https://www.kase.gov.lv/sites/default/files/public/PD/Methodika/Prezentacijas/Iekas_kontroles_sistema_present.pdf (skatīts 2022.gada 1.martā).
89. Valsts ieņēmumu dienests (2022) Nozaru statistika. [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/statistika/nozaru-statistika> (skatīts 2022.gada 15.martā).
90. Zemkopības ministrija (2006) *Labas higiēnas prakses vadlīnijas svaigpiena ražošanai saimniecībās Latvijā un izplatīšanai Latvijā.* [Tiešsaiste]. Pieejams: https://www.zm.gov.lv/public/files/CMS_Static_Page_Doc/00/00/00/19/91/vadl_10.pdf (skatīts 2022.gada 13.martā).
91. Zemkopības ministrija (2021) *Latvijas lauksaimniecības nākotnes prognozes LR ZM Gerhards.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.zemeunvalsts.lv/documents/view/6c340f25839e6acdc73414517203f5f0/Latvijas%20lauksaimniec%C4%ABbas%20n%C4%81kotnes%20prognozes%20LR%20ZM%20K.Gerhards%202021.pdf> (skatīts 2022.gada 13.martā).
92. Zemkopības ministrija, [b.g.]. *Par ministriju.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.zm.gov.lv/zemkopibas-ministrija/statiskas-lapas/par-ministriju?nid=278#jump> (skatīts 2022.gada 5.martā).
93. Zvirgzdiņa, R., Vanags J., Jirgena H. (2014) *Globalizācijas un piena ražošanas intensifikācijas ekonomiskie aspekti Latvijas piensaimniecībās: monogrāfija.* Rīga: Turība. 403 lpp.

94. *Žemes ūķio informācijas ir kaimo verslo centros* ([Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.vic.lt/pieno-rinka/> (skatīts 2022.gada 16.martā).
95. Questionpro.de [b.g] *Kā veiksmīgi veikt prāta vētru: padomi, paraugprakse un bezmaksas rīki.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.questionpro.de/lv/brainstorming-tipps-tools/> (skatīts 2022.gada 5.maijā).

PIELIKUMI

AS SMILTENES PIENS bilance 2016.-2020.gads

BILANCE	2016	2017	2018	2019	2020
AKTĪVS					
Ilgtermiņa ieguldījumi					
Nemateriālie ieguldījumi					
Citi nemateriālie ieguldījumi	5569	49398	37618	27465	20700
Avansa maksājumi par nemateriāliem ieguldījumiem	0	1150	2470	1800	10500
Nemateriālie ieguldījumi kopā	5569	50548	40088	29265	31200
Pamatlīdzekļi					
Nekustamie īpašumi	1398335	1323044	1255243	1168291	1121133
zemes gabali, ēkas un inženierbūves	1398335	132044	1255243	1168291	1121133
Tehnoloģiskās iekārtas un ierīces	2122842	1661782	1725518	1468435	1946182
Pārējie pamatlīdzekļi un inventārs	775862	719051	792489	778099	632018
Pamatlīdzekļu izveidošana un nepabeigto celtniecības objektu izmaksas	140991	157719	18886	557525	102562
Avansa maksājumi par pamatlīdzekļiem	123190	120240	3500	44347	5411
Pamatlīdzekļi kopā:	4561220	3981836	3795636	4016697	3807306
Ilgtermiņa finanšu ieguldījumi	3557	0	0	0	0
Ilgtermiņa ieguldījumi kopā	4570346	4032384	3835724	4045962	3838506
Apzozāmie līdzekļi					
Krājumi					
Izejvielas, pamatmateriāli un palīgmateriāli	340240	331002	330095	382842	490653
Nepabeigties ražojumi un pasūtījumi	398444	338373	312957	502431	573395
Gatavie ražojumi un preces pārdošanai	501323	720295	794837	502311	538898
Avansa maksājumi par krājumiem	0	1095	0	27240	216
Krājumi kopā	1240007	1390765	1437889	1414824	1603162
Debitori					
Pircēju un pasūtītāju parādi	1002645	1310864	1349330	1450623	1342171
Citi debitori	21349	10317	20756	8725	9927
Nākamo periodu izmaksas	41134	28591	35313	30310	48887
Debitori kopā:	1065128	1349772	1405399	1489658	1400985
Īstermiņa finanšu ieguldījumi	0	0	0	0	0
Nauda	938183	507163	304319	547790	337193
Apzozāmie līdzekļi kopā	3243318	3247700	3147607	3452272	3341340
BILANCE	7813664	7280084	6983331	7498234	7179846

Avots: darba autores veidots pēc AS "Smiltenes piens" gada pārskata datiem, 2022.

1.pielikuma turpinājums

AS SMILTENES PIENS bilance 2016.-2020.gads

BILANCE	2016	2017	2018	2019	2020
PASĪVS					
Pašu kapitāls					
Akciju vai daļu kapitāls (pamatkapitāls)	472962	472962	472962	472962	872963
Ilgtermiņa ieguldījumu pārvērtēšanas rezerve	4985	0	0	0	0
Pārējās rezerves	1	0	0	0	0
Rezerves kopā:	1	0	0	0	0
Iepriekšējo gadu nesadalītā peļņa	4109068	3604392	3564775	914980	2236875
Pārskata gada peļņa vai zaudējumi	819617	818472	870393	1321895	1296162
Pašu kapitāls kopā:	5406633	4895826	4908130	2709837	4406000
Citi uzkrājumi	0	0	0	0	0
Uzkrājumi kopā:	0	0	0	0	0
Ilgtermiņa kreditori					
Atliktā nodokļa saistības	0	0	0	0	0
Nākamo periodu ieņēmumi	944757	721716	556549	539999	561487
Ilgtermiņa kreditori kopā:	944757	721716	556549	539999	561487
Īstermiņa kreditori					
Aizņēmumi no kredītiestādēm	0	1738	83	1962	17
Pārādi piegādātājiem un darbuzņēmējiem	789970	1016551	964406	1019530	937968
Nodokļi un valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas	120546	163284	79803	123604	129033
Pārējie kreditori	89847	98267	115606	123847	119880
Nākamo periodu ieņēmumi	382298	287276	270483	313567	359909
Neizmaksātās dividendes	1060	1964	384	2565245	531434
Uzkrātās saistības	78553	93462	87887	100643	134118
Īstermiņa kreditori kopā:	1462274	1662542	1518652	4248398	2212359
Kreditori kopā:	2407031	2384258	2075201	4788397	2773846
Bilance	7813664	7280084	6983331	7498234	7179846

Avots: darba autores veidots pēc AS "Smiltenes piens" gada pārskata datiem, 2022.

AS CESVAINES PIENS bilance 2016.-2020.gads

	2016	2017	2018	2019	2020
AKTĪVS					
Ilgtermiņa ieguldījumi					
Nemateriālie ieguldījumi					
Koncesijas, patenti, licences, preču zīmes un tamlīdzīgas tiesības	52	0	0	3348	45549
Nemateriālie ieguldījumi kopā:	52	0	0	3348	45549
Pamatlīdzekļi					
Nekustamie īpašumi	1484117	1375564	1289138	1413840	1539604
a) zemesgabali, ēkas un inženierbūves	1484117	1375564	1289138	1413840	1539604
Tehnoloģiskās iekārtas un ierīces	1184073	1253172	1712915	1673200	1566662
Pārējie pamatlīdzekļi un inventārs	877042	980199	840038	794208	1042926
Pamatlīdzekļu izveidošana un nepabeigto celtniecības objektu izmaksas	10888	7840	190188	121498	1946
Avansa maksājumi par pamatlīdzekļiem	24718	20038	46104	49000	19020
Pamatlīdzekļi kopā:	3580838	3636813	4078383	4051746	4170158
Ilgtermiņa finanšu ieguldījumi					
Pārējie vērtspapīri un ieguldījumi	711	711	711	711	0
Pārējie aizdevumi un citi ilgtermiņa debitori	0	0	0	68550	0
Ilgtermiņa finanšu ieguldījumi kopā:	711	711	711	69261	0
Ilgtermiņa ieguldījumi kopā:	3581601	3637524	4079094	4124355	4215707
Apgrozāmie līdzekļi					
Krājumi					
Izejvielas, pamatmateriāli un palīgmateriāli	135002	135675	199197	261946	182986
Nepabeigtie ražojumi un pasūtījumi					
Gatavie ražojumi un preces pārdošanai	1145132	1531834	1443514	1639437	2833650
Avansa maksājumi par precēm	27196	0	0	0	32335
Krājumi kopā:	1307330	1667509	1642711	1901383	3048971
Debitoru parādi					
Pircēju un pasūtītāju parādi	523972	746285	354049	735789	1949932
Citi debitori	32564	4554	81530	12490	133
Nākamo periodu izmaksas	6583	7848	7197	3606	11440
Uzkrātie ieņēmumi	0	0	88358	54633	0
Debitoru parādi kopā:	563119	758687	531134	806518	1961505
Īstermiņa finanšu ieguldījumi					
Īstermiņa finanšu ieguldījumi kopā:	0	0	0	0	0
Naudas līdzekļi	2064	1309	285	755	338
Apgrozāmie līdzekļi kopā:	1872513	2427505	2174130	2708656	5010814
Aktīvu kopsumma	5454114	6065029	6253224	6833011	9226521

Avots: darba autores veidots pēc AS "Cesvaines piens" gada pārskata datiem, 2022.

2.pielikuma turpinājums

	2016	2017	2018	2019	2020
PASĪVS					
Pašu kapitāls					
Akciju vai daļu kapitāls (pamatkapitāls)	1287299	1287299	1287299	1287299	1287299
Rezerves:					
e) ārvalstu valūtu pārrēķināšanas rezerve (tikai KGP)					
a) pārējās rezerves	122718	122718	122718	122718	122718
Iepriekšējo gadu nesadalītā peļņa vai nesegtie zaudējumi	870211	875727	807885	913960	855658
Pārskata gada peļņa vai zaudējumi	5516	-67842	106075	-58302	1491942
Mazākumakcionāru līdzdalības daļa (tikai KGP)					
Pašu kapitāls kopā:	2285744	2217902	2323977	2265675	3757617
Uzkrājumi:					
Uzkrājumi kopā:	0	0	0	0	0
Kreditori					
Ilgtermiņa kreditori					
Aizņēmumi no kredītiestādēm	506026	638389	1282048	445811	0
Citi aizņēmumi	0	0	0	0	0
Parādi piegādātājiem	0	0	0	235950	0
Nākamo periodu ieņēmumi	781496	904150	783705	998226	941774
Ilgtermiņa kreditori kopā:	1287522	1542539	2065753	1679987	941774
Īstermiņa kreditori					
Aizņēmumi no kredītiestādēm	443480	823447	345677	1075778	816369
Citi aizņēmumi	3630	0	0	0	800000
No pircējiem saņemtie avansi	0	0	0	0	11260
Parādi piegādātājiem un darbuzņēmējiem	1084449	1101209	1056574	1292592	2105925
Nodokļi un valsts sociālās nodrošināšanas maksājumi	51878	71509	72245	42173	253644
Pārējie kreditori	43260	45292	57146	54334	80211
Nākamo periodu ieņēmumi	115987	117451	118948	202577	210553
Uzkrātās saistības	138164	145680	212904	219895	249168
Īstermiņa kreditori kopā:	1880848	2304588	1863494	2887349	4527130
Kreditori kopā:	3168370	3847127	3929247	4567336	5468904
Pasīvu kopsumma	5454114	6065029	6253224	6833011	9226521

Avots: darba autores veidots pēc AS "Cesvaines piens" gada pārskata datiem, 2022.

3.pielikums

AS SMILTENES PIENS peļņas un/vai zaudējumu aprēķins

Posteņi	2016	2017	2018	2019	2020
Neto apgrozījums	16603972	17869242	19068715	20054179	21156230
Pārd. produkcijas pašizmaksa, pārdoto preču vai sniegto pakalpojumu iegādes izmaksas	13838621	14732441	15655809	16228181	17112051
Bruto peļņa vai zaudējumi	2765351	3136801	3412906	3825998	4044179
Pādošanas izmaksas	1846209	2038940	2251166	2246473	2334536
Administrācijas izmaksas	584760	587474	646476	687217	804694
Pārējie saimnieciskās darbības ieņēmumi	538381	453513	383375	468068	446639
Pārējie saimnieciskās darbības izmaksas	53576	70582	20050	28896	44620
Pārējie procentu ieņēmumi un talīdzīgi ieņēmumi	430	841	260	158	2460
Pārējie procentu ieņēmumi un talīdzīgas izmaksas					
Peļņas vai zaudējumi pirms UIN	819617	894159	878849	1331638	1309428
UIN par pārskata gadu	0	75687	8456	9743	13266
Peļņa vai zaudējumi pēc UIN aprēķināšanas	819617	818472	870393	1321895	1296162
ieņēmumi vai izmaksas no atliktā nodokļa izmaiņām	0	0	0	0	0
Pārskata gada peļņa vai zaudējumi	819617	818472	870393	1321895	1296162

Avots: darba autores veidots pēc AS "Smiltenes piens" gada pārskata datiem, 2022.

4.pielikums**AS CESVAINES PIENS peļņas un/vai zaudējumu aprēķins**

Postenis	2016	2017	2018	2019	2020
Neto apgrozījums	10396047	11513689	12233448	13573514	16578117
Pārdotā produkcijas ražošanas pašizmaksa, pārdoto preču vai sniegto pakalpojumu iegādes izmaksas	10108435	11375897	12079417	13505658	14875390
Bruto peļņa vai zaudējums	287612	137792	154031	67856	1702727
Pārdošanas izmaksas	131613	96425	111960	151803	521288
Administrācijas izmaksas	229656	228209	323899	357863	384319
Pārējie saimnieciskās darbības ieņēmumi	141064	166519	534736	470853	777195
Pārējās saimnieciskās darbības izmaksas	23882	13799	82121	17589	23680
Procentu maksājumi un tamlīdzīgas izmaksas	38009	33720	47730	66229	52859
Peļņa vai zaudējumi pirms UIN	5516	-67842	123057	-54775	1497776
UIN par pārskata gadu	0	0	16982	3527	5834
Peļņa vai zaudējumi pēc UIN aprēķināšanas	5516	-67842	106075	-58302	1491942
Pārskata gada peļņa vai zaudējumi	5516	-67842	106075	-58302	1491942

Avots: darba autores veidots pēc AS "Cesvaines piens" gada pārskata datiem, 2022.

AS "Cesvaines piens" un AS "Smiltenes piens" risku novērtējums

Nr. p.k	Riska numurs un nosaukums	Varbūtība	Ietekme	Matrica
Ražošanas riski:				
1	R1 , neatbilstošas kvalitātes piens	3	4	H
2	R3 , separēšanas procesa problēmas	3	4	H
3	R4 , neatļautu palīgvielu pielietošana	2	4	H
4	R5 , pastērijācijas temperatūras neievērošana	2	4	H
5	R6 , termiski apstrādāta piena dzesēšana	3	4	H
6	R7 , piena uzglabāšanas tvertņu sanitārais stāvoklis	3	4	H
7	R8 , ražošanas iekārtu nolietojums, līdz to pilnīgi saplīšanai	3	4	H
8	R10 , produkcijas uzglabāšanas noteikumu, temperatūras neievērošana	4	4	E
9	R34 , trūkst gatavās produkcijas pārdošanas vajadzībām	3	5	E
10	R36 , tehnoloģiju trūkums produkcijas ražošanai	3	5	E
Personāla riski				
1	R2 , laboratorijas darbinieku nekompetence	3	4	H
2	R9 , darbinieku zināšanu risks, kompetences trūkums	3	4	H
3	R11 , datu un pasūtījumu ievades kļūdas	3	3	M
4	R12 , datu nosūtīšanas uz komplektāciju kļūdas	3	3	M
5	R13 , komplektētāju darba slodzes nevienmērīgs sadalījums	3	2	M
6	R14 , komplektētāju kļūdas pie pasūtījuma savākšanas	3	4	H
7	R15 , klienta precei nav pievienots pavaddokuments	3	2	M
8	R22 , cilvēkresursu vadīšanas problēmas	4	3	M
9	R33 , klientu apkalpošanas kvalitātes risks	2	4	H
Finanšu riski				
1	R16 , neesošs debitoru parāds dēļ nepareizā transportlīdzeklī iekrautas preces	2	3	M
2	R18 , nepietiekama debitoru kontrole	3	4	H
3	R21 , neplānoti izdevumi, izmaiņas apgrozāmo līdzekļu apritē	4	4	E
4	R23 , kreditoru uzraudzības, iepirkumu nodaļas riski	4	4	E
5	R30 , augsti debitoru parādi	3	4	H
6	R31 , likviditātes risks	3	4	H
7	R32 , kredītrisks	3	4	H
Transporta risks				
1	R17 , neatbilstošs tehniskais stāvoklis, ceļu satiksmes negadījumi	3	4	H

5.pielikuma turpinājums

Vadīšanas riski				
1	R19 , mainīgs vadības sastāvs	1	4	M
2	R20 , struktūrvienību vadošo speciālistu atbildības jomu nenoteikšana	3	4	H
3	R35 , darbības nepārtrauktības risks	3	4	H
Komerציālie riski				
1	R24 , samazināts pieprasījums pēc precēm, aizstājējpreces	3	5	E
2	R26 , svārstīgas, nestabilas svaigpiena cenas un daudzumi	4	4	E
3	R27 , konkurences risks	3	3	M
4	R28 , iedzīvotāju pirktspējas risks	4	4	E
5	R29 , reputācijas risks	2	3	M
Vides riski				
1	R25 , attīrīšanas iekārtu problēmas un atkritumu apsaimniekošana	2	4	H
Globālās ietekmes riski				
1	R37 , COVID-19 pandēmija	3	3	H
2	R38 , ģeopolitisko situācija, kas saistīta ar Krievijas militāro agresiju Ukrainā	5	3	E
3	R39 , agresijas draudi Latvijā	2	5	H

Avots: darba autores veidots, 2022.

6.pielikums

AS „Cesvaines piens” un AS „Smiltenes piens” aprēķināto finanšu koeficientu un rādītāju kopsavilkums 2016. – 2020.gads

		AS „Cesvaines piens”					AS „Smiltenes piens”				
		2016	2017	2018	2019	2020	2016	2017	2018	2019	2020
Likviditāte	Absolūtā likviditāte	0.0011	0.0006	0.0002	0.0003	0.0001	0.64	0.31	0.20	0.13	0.15
	Starpseguma likviditāte	0.30	0.33	0.29	0.28	0.43	1.37	1.12	1.13	0.48	0.79
	Kopējā likviditāte	1.00	1.05	1.17	0.94	1.11	2.22	1.95	2.07	0.81	1.51
Rentabilitāte %	Bruto peļņas rentabilitāte	2.8	1.2	1.3	0.5	10.3	16.7	17.6	17.9	19.1	19.1
	Realizācijas rentabilitāte	0.1	-0.6	0.9	-0.4	9.0	4.9	4.6	4.6	6.6	6.1
	Pamatdarbības rentabilitāte	0.4	-0.3	1.4	0.1	9.4	4.9	5.0	4.6	6.6	6.2
	Pašu kapitāla rentabilitāte	0.3	-3.0	4.7	-2.5	49.5	16.0	15.9	17.8	34.7	36.4
Efektivitātes rādītāji	Krājumu aprites periods (dienās)	44.34	47.07	49.33	47.23	59.9	30.40	32.14	32.52	31.64	31.75
	Krājumu aprites koeficients	8.12	7.65	7.3	7.62	6.01	11.84	11.20	11.07	11.38	11.34
	Debitoru aprites periods (dienās)	17.1	20.7	19.0	17.7	30.1	23.5	24.3	26.0	26.0	24.6
	Debitoru aprites koeficients	21.0	17.4	19.0	20.3	12.0	15.3	14.8	13.8	13.9	14.6
	Kreditoru aprites periods (dienās)	103.1	111.0	115.9	113.2	121.4	68.6	58.5	51.3	76.1	79.5
	Kreditoru aprites koeficients	3.5	3.2	3.1	3.2	3.0	5.2	6.1	7.0	4.7	4.5

Avots: darba autores veidots pēc AS “Cesvaines piens” un AS “Smiltenes piens” gada pārskata datiem, 2022.

AS "Smiltenes piens" horizontālā bilances analīze

POSTEŅI	2016	2017	2018	2019	2020	izmaiņas EUR				izmaiņas %			
						2017/2016	2018/2016	2019/2016	2020/2016	2017/2016	2018/2016	2019/2016	2020/2016
1. Ilgtermiņa ieguldījumi													
Nemateriālie ieguldījumi kopā	5569	50548	40088	29265	31200	19348	34519	23696	25631	808%	620%	425%	460%
Pamatlīdzekļi						0	0	0	0				
Pamatlīdzekļi kopā:	4561220	3981836	3795636	4016697	3807306	174530	-765584	-544523	-753914	-13%	-17%	-12%	-17%
Ilgtermiņa finanšu ieguldījumi	3557	0	0	0	0	0	-3557	-3557	-3557	-100%	-100%	-100%	-100%
Ilgtermiņa ieguldījumi kopā	4570346	4032384	3835724	4045962	3838506	193878	-734622	-524384	-731840	-12%	-16%	-11%	-16%
2. Apgrozāmie līdzekļi						0	0	0	0				
Krājumi kopā	1240007	1390765	1437889	1414824	1603162	-212397	197882	174817	363155	12%	16%	14%	29%
Debitoru parādi kopā	1065128	1349772	1405399	1489658	1400985	-51213	340271	424530	335857	27%	32%	40%	32%
Naudas līdzekļi	938183	507163	304319	547790	337193	169970	-633864	-390393	-600990	-46%	-68%	-42%	-64%
Apgrozāmie līdzekļi kopā	3243318	3247700	3147607	3452272	3341340	-93640	-95711	208954	98022	0%	-3%	6%	3%
Aktīvu kopsumma	7813664	7280084	6983331	7498234	7179846	100238	-830333	-315430	-633818	-7%	-11%	-4%	-8%
1. Pašu kapitāls													
Pašu kapitāls kopā:	5406633	4895826	4908130	2709837	4406000	489826	-498503	-2696796	-1000633	-9%	-9%	-50%	-19%
2. Uzkrājumi													
3. Kreditori													
Ilgtermiņa kreditori kopā:	944757	721716	556549	539999	561487	160229	-388208	-404758	-383270	-24%	-41%	-43%	-41%
Īstermiņa kreditori kopā:	1462274	1662542	1518652	4248398	2212359	-549817	56378	2786124	750085	14%	4%	191%	51%
Kreditori kopā:	2407031	2384258	2075201	4788397	2773846	-389588	-331830	2381366	366815	-1%	-14%	99%	15%
Pašīvu kopsumma	7813664	7280084	6983331	7498234	7179846	100238	-830333	-315430	-633818	-7%	-11%	-4%	-8%

Avots: darba autores veidots pēc AS "Smiltenes piens" gada pārskata datiem, 2022.

AS “Cesvaines piens” horizontālā bilances analīze

Postenis	2016	2017	2018	2019	2020	izmaiņas EUR				izmaiņas %			
						2017/2016	2018/2016	2019/2016	2020/2016	2017/2016	2018/2016	2019/2016	2020/2016
1. Ilgtermiņa ieguldījumi													
Nemateriālie ieguldījumi	52	0	0	3348	45549	-52	-52	3296	45497	-100%	-100%	6338%	87594%
Pamatlīdzekļi kopā:	3580838	3636813	4078383	4051746	4170158	55975	497545	470908	589320	2%	14%	13%	116%
Ilgtermiņa finanšu ieguldījumi	711	711	711	69261	0	0	0	68550	-711	0%	0%	9641%	0%
Ilgtermiņa ieguldījumi kopā:	3581601	3637524	4079094	4124355	4215707	55923	497493	542754	634106	2%	14%	15%	118%
2. Apgrozāmie līdzekļi						0	0	0	0				
Krājumi	1307330	1667509	1642711	1901383	3048971	360179	335381	594053	1741641	28%	26%	45%	233%
Debitoru parādi	563119	758687	531134	806518	1961505	195568	-31985	243399	1398386	35%	-6%	43%	348%
Naudas līdzekļi	2064	1309	285	755	338	-755	-1779	-1309	-1726	-37%	-86%	-63%	16%
Apgrozāmie līdzekļi kopā:	1872513	2427505	2174130	2708656	5010814	554992	301617	836143	3138301	30%	16%	45%	268%
Aktīvu kopsumma	5454114	6065029	6253224	6833011	9226521	610915	799110	1378897	3772407	11%	15%	25%	169%
1. Pašu kapitāls													
Pašu kapitāls kopā	2285744	2217902	2323977	2265675	3757617	-67842	38233	-20069	1471873	-3%	2%	-1%	164%
2. Kreditori													
Ilgtermiņa kreditori	1287522	1542539	2065753	1679987	941774	255017	778231	392465	-345748	20%	60%	30%	73%
Īstermiņa kreditori	1880848	2304588	1863494	2887349	4527130	423740	-17354	1006501	2646282	23%	-1%	54%	241%
Kreditori kopā:	3168370	3847127	3929247	4567336	5468904	678757	760877	1398966	2300534	21%	24%	44%	173%
Pasīvu kopsumma	5454114	6065029	6253224	6833011	9226521	610915	799110	1378897	3772407	11%	15%	25%	169%

Avots: darba autores veidots pēc AS “Cesvaines piens” gada pārskata datiem, 2022.

Piena nozares ekspertu intervija

Vārds, uzvārds _____

Amats _____

1. Kāds ir Jūsu redzējums par piena pārstrādes nozares attīstības tendencēm, virzieni šobrīd un ilgtermiņā?
2. LT un EE mēģina aizsargāt savas valsts tirgū pašražotos produktus, kā viņiem tas izdodas neielaiest tirgū importa preces? Vai Jums ir zināms, kas to regulē? Vai Latvijai nav tāds plāns?
3. Kādus atbalsta mehānismus Jūs redziet piena nozarei – valsts, Eiropa?
4. Kā piena pārstrādes nozari ietekmē/ietekmēs šī brīža ģeopolitiskā situācija Ukrainā, Krievijā? Kā tas ietekmēs cenu precei? Kur paliks visas eksporta preces, kas tika eksportētas uz Ukrainu? Mazāk Eiropa ražos? Vai mazināsies cenas un patērētāji vairāk pirks? Jo piena daudzums saražotais visticamāk nesamazināsies, tātad ir jāražo produkts. Veidosies sausā produkta izkrājumi?
5. Kā COVID-19 pandēmija ietekmēja piena pārstrādes nozari/ Jūsu uzņēmumu?
6. Kādi ir piena pārstrādes nozares būtiskākie riski un ierobežojošie faktori, ar ko nākas saskarties piena pārstrādes nozarei?

Avots: darba autores veidots, 2022.

Piena pārstrādē nodarbināto un ar to saistīto personu aptaujas anketa

Piena pārstrādes nozare

Esmu LLU ekonomikas fakultātes maģistratūras studente un rakstu maģistra darbu par piena pārstrādes nozares analīzi un attīstības tendencēm Latvijā un Baltijā. Būšu pateicīga, ja atbildēsiet uz dažiem jautājumiem, kas man palīdzētu kvalitatīvi izstrādāt darbu, kā arī sniegt priekšlikumus vadošajām institūcijām piena pārstrādes nozarē. Šī aptauja ir anonīma un informācija tiks aprakstīta maģistra darbā apkopotā veidā.

Norādiet informāciju par sevi:

Izglītības līmenis

Pamatskolas

1. Kāda ir Jūsu loma piena pārstrādes nozarē?

- vadība
- administrācija
- ražošana
- pašlaik nestrādāju nozarē, bet ir saistība ar piena produktiem
- nekas nesaista ar piena nozari
- Cits

2. Kāds, Jūsaprāt, piena pārstrādes nozarē šobrīd ir mikroklimats?

- Viss ir labi
- Optimisms ir zudis, bet tas ir pārejoši
- Kā lai izdzīvo?
- Ir ļoti grūti laiki
- Ir sarežģīta situācija ar cilvēkresursiem
- Cits

3. Kāds ir Jūsu redzējums par piena pārstrādes nozares attīstības tendencēm šobrīd?

4. Kā COVID-19 krīze ietekmēja/ietekmē Jūsu uzņēmumu?

10.pielikuma turpinājums

5. Vai un kā Jūsu uzņēmumu ietekmē ģeopolitiskā situācija, kas pašlaik notiek Ukrainā, Krievijā?

6. Kādi ir būtiskākie riski ar ko saskarās piena pārstrādes nozare un tajā darbošies uzņēmumi?

7. Vai no valsts un atbildīgajām institūcijām ir pietiekošs atbalsts piena pārstrādes nozares uzņēmumiem? Ieteikumi....

8. Kas, Jūsaprāt, ir ierobežojošie faktori piena pārstrādes nozares attīstībai?

9. Kādi ir iespējamie piena pārstrādes uzņēmumu/ Jūsu uzņēmuma attīstības virzieni īstermiņā un ilgtermiņā?

Avots: darba autores veidota, 2022.

Iedzīvotāju aptauja par piena produktiem, to lietošanas paradumiem un piena pārstrādes nozares aptaujas anketa

Piena produkti

Esmu LLU studente, rakstu maģistra darbu par piena pārstrādes nozari un ir atlicis pavisam nedaudz, lai teiktu: jā... es to izdarīju! Aptauja aizņems apmēram 5-7 minūtes. Aptauja ir anonīma un dati tiks izmantoti tikai apkopotā veidā.

Norādiet informāciju par sevi:

Dzimums
Vecums
Dzīves vieta

1. Cik bieži lietojat uzturā piena produktus?

- katru dienu
- vairākas reizes nedēļā
- 1 reizi nedēļā
- 1 reizi mēnesī
- piena produktus nelietoju
- Cits

2. Kādus piena produktus lietojat visbiežāk? (vairākas atbildes iespējamās)

- piens
- krējums
- sviests
- biezpiens
- jogurts
- kefīrs
- siers
- Cits

3. Kas ir noteicošais piena produktu izvēlē? (vairākas atbildes iespējamās)

- cena
- kvalitāte
- labas atsauksmes
- iepakojums
- Cits

4. Kas ir noteicošais piena produktu izvēlē (svarīgākajam piešķirot 1)?

- cena
- kvalitāte
- iepakojums
- labas atsauksmes
- veselīgums

11.pielikuma turpinājums

5. Kurā valstī ražotus piena produktus izvēlaties? (vairākas atbildes iespējamas)

- Latvija
- Igaunija
- Lietuva
- Cits

6. Kādus 3 piena pārstrādes uzņēmumus variet nosaukt?

7. Kādus ražotāju vai zīmolu piena produktus lietojat uzturā?

8. Kādas, Jūsaprāt, ir piena produktu cenas Latvijā?

- augstas
- vidējas
- zemas
- Cits

9. Kas, Jūsaprāt, ietekmē piena produkta ražošanas cenu? (vairākas atbildes iespējamas)

- izejvielas cena
- elektrība, gāze
- darba algas apmērs uzņēmumā strādājošajiem
- COVID-19
- ģeopolitiskā situācija (Krievija, Ukraina)
- Cits

10. Kas, Jūsaprāt, nosaka cenu piena produktiem veikala plauktā?

- ražotājs
- pārdevējs
- valsts
- konkurenti
- Cits

11.pielikuma turpinājums

11. Vai izvēlaties BIO piena produktus?

- jā
- nē
- dažreiz

12. Kāds ir BIO produkts? (vairākas atbildes iespējamas)

- dārgāks
- veselīgāks
- ne ar ko neatšķiras no parastā
- uzturvērtīgāks
- Cits

13. Vai ziniet, kas ir alternatīvie piena produkti (sojas piens, tofu utt.)

- jā
- nē
- nav pat intereses
- Cits

14. Vai COVID-19 pandēmija ir izmainījusi piena produktu lietošanas un pirkšanas paradumus?

- lietoju mazāk
- lietoju vairāk
- nekas nav mainījies
- veidoju uzkrājumus: saldējot, pērkot ar ilgāku derīguma termiņu utt
- Cits

15. Vai ģeopolitiskā situācija Ukrainā, Krievijā, Jūsprāt, ietekmēs piena pārstrādes nozari un Jūsu piena produktu lietošanas paradumus? Ja Jums ir viedoklis kā ietekmēs, lūdzu, izvēlēties atbildi cits un minēt kāda būs ietekme.

- jā
- nē
- Cits

16. Kā, Jūsprāt, šobrīd klājas piena pārstrādes uzņēmumiem?

- Viss ir kārtībā, uzņēmumi plaukst un zeļ
- Grūti laiki
- Ir bijis labāk, bet nav tik traki
- Cits

17. Jūsu ieteikums piena pārstrādes nozares uzņēmumiem.

Ekspresintervija 08.04.2022

Vārds, uzvārds: Renārs Stūrmanis

Amats LLKC projektu vadītājs, IFCN piena pētniecības tīkla koordinators

Latvijā

1. Kāds ir Jūsu redzējums par piena pārstrādes nozares attīstības tendencēm, virzieni šobrīd un ilgtermiņā?

Es varu piekrist tam, kas atspoguļots AREI veiktajā pētījumā “Stratēģijas izstrāde noturīgas un multifunkcionālas piena nozares attīstībai Latvijā” (<https://www.llu.lv/lv/projekti/apstiprinatie-projekti/2021/strategijas-izstrade-noturigas-un-multifunkcionalas-piena>). Šajā pētījumā ir precīzi atspoguļots notikušais piena pārstrādes nozarē Latvijā – kas ir noticis un kur tā iet. Globāli ir tā, ka nākotnē pieprasījums pēc piena produktiem pieaugs – pamatā, Āzijā. Savukārt, Latvijā, visdrīzāk, pieprasījums nepieaugs, vai pat samazināsies (dēļ demogrāfiskās situācijas). Līdz ar to pieaugs nozīme tam, vai un par cik ir iespējams eksportēt. Eksporta nozīmi vēl vairāk pastiprinās saražotā piena apjoma pieaugums Latvijā. Lai nākotnē varētu sekmīgi darboties eksporta tirgos, ir apvienojušies Latvijas un Igaunijas kooperatīvi zemnieki, lai uzbūvēti piena pārstrādes rūpnīcu Igaunijā ar jaudu 1000 t dienā (salīdzinoši daudz priekš Latvijas), kur lielāko daļu eksportēs. Ja šis eksports izdosies veiksmīgs un spēs zemniekiem piedāvāt augstu cenu par pienu, tad Latvijas piena pārstrādei būs grūti iepirkt pienu par zemu cenu (kā arī grūti pārdot produktus Latvijas tirgū par paaugstinātu cenu), attiecīgu cīņu par pienu turpinātos. Tāpat domāju, ka ilgtermiņā piena pārstrādei ir jākonsolidējas, lai būtu jaudas un resursi priekš eksporta, kā arī spētu konkurēt ar Lietuvas piena pārstrādi. Eiropā pieaug pieprasījums pēc bioloģiskā piena, pēc piena ar skaidru reģionālu izcelsmi. Iespējams, ka šis virziens ilgtermiņā ir perspektīvs arī Latvijā. Tiesa, patreiz Latvijā no lielajiem piena pārstrādātājiem tikai Tukuma piens ir investējis bioloģiskajā līnijā. Un cik var saprast, nav daudz tādu, kuri ir gatavi par bioloģisko produkciju regulāri maksāt vairāk (pērk tad, kad ir akcijas). Tāpat būtu jāizmanto vairāk e-tirdzniecība, kur pa tiešo no ražotāja var nopirkt produkciju lētāk, nekā lielveikalā.

2. LT un EE mēģina aizsargāt savas valsts tirgū pašražotos produktus, kā viņiem tas izdodas neielaiest tirgū importa preces? Vai Jums ir zināms, kas to regulē? Vai Latvijai nav tāds plāns?

Šis nav vienkārši atbildāms jautājums. Piemēram, attiecībā uz Lietuvu, domāju, ka Latvijas pārstrādei kopumā neizdodas izteikt labus un interesantus biznesa piedāvājumus Lietuvas mazum un vairum tirgotājiem. Tas gan nenozīmē, ka vispār neko nepārdodam. Bet, kopumā, domāju, ka Lietuvieši paši spēj sev saražot nepieciešamo, līdz ar to jābūt kaut kam, kas uzrunātu Lietuviešus. Piemēram, lēta cena vai arī kādi īpašas nišas produkti. Kā mēs zinām, tad LT piena produkti Latvijā ir pamatā zināmi dēļ to lētās cenas. Un ienāca Latvijā caur Lietuviešu mazumtirdzniecības ķēdēm (un pēc tam jau pārējie (Rimi, Elvi utt.) ir spiesti izpatikt pircējam un meklēt ko lētāku). Iespējams, ka pastāv kaut kāda vienošanās starp Lietuvas mazumtirdzniecības lielajiem tīkliem un Lietuvas lielajiem piena pārstrādātājiem. Taču nedomāju, ka šķēršļi tiek likti politiskā līmenī, tas drīzāk ir biznesa līmenī. Tāpēc domāju, ka iespējas ir, tikai jāsaprot, kas Latvijas piena pārstrādes biznesam to traucē (iespējams, neefektīva un nekonkurētspējīga pārstrāde, salīdzinot ar Lietuvu?). Kā arī jāsaprot, ka LT blakus ir Polija, kurai ir vēl spēcīgāka piena industrija, attiecīgi arī tie lūko uz LT tirgu un piedāvā savu produkciju. Taču nav jau tā, ka mēs neko uz LT nepārdodam – ļoti daudz svaigpienu izvedam, kā arī ražojam zem

12.pielikuma turpinājums

citām preču zīmēm (piemēram, Rimi piens jau kādu laiku tiek ražots Latvijā, un ar Rimi iepakojumu tiek pārdots visas Baltijas tīklos). Tāpat arī industriālos piena produktus pārdodam uz LT (piemēram, sviestu). Par Igauniju nav daudz informācijas, taču īsā atbilde būtu tā pati, kas par Lietuvu - šķēršļi netiek likti politiskā līmenī, tas drīzāk ir biznesa līmenī.

Vai Latvijai nav tāds plāns – neesmu dzirdējis. Kā arī tiešā veidā Latvijā kā valsts to nevarētu darīt (esam ES, PTO utt.). Drīzāk tad varētu samazināt PVN, kas ļautu piena produktus padarīt pievilcīgākus paterētājiem. Vai arī publiskajos iepirkumos dot priekšroku produktiem, kas ir ar kādu Latvijas sertifikātu.

3. Kādus atbalsta mehānismus Jūs redziet piena nozarei – valsts , Eiropa?

Ja neņem vērā šā brīža situāciju, ka svaigpiens ir ļoti dārgs, un vietējai piena pārstrādei, kas gūstu daļu vai gandrīz visus ienākumus vietējā tirgū, ir grūti būt konkurētspējīgiem, un strādāt ar peļņu, tad atbalsta mehānismi piena pārstrādei varētu būt sekojoši:

1. PVN samazināts vietējai produkcijai
2. Publiskajos iepirkumos Latvijā priekšroka vietējiem produktiem
3. Granti investīciju projektiem. It sevišķi tiem, kas ir vērsti uz eksportu un augstas pievienotas vērtības radīšanu.
4. Valsts palielina stratēģiskās rezerves ar Latvijā ražotiem piena produktiem (derīguma termiņš svarīgs – eh, kā šeit noderētu UHT piena rūpnīca Latvijā).

Šā brīža situācijā ir atbalstāms LPCS priekšlikums daļēji kompensēt augsto piena iepirkuma cenu pārstrādei (56eur/t). Kā arī papildus varētu kompensēt energo resursu izmaksas.

Savukārt, zemniekiem, kas ražo pienu ir jāsauglabā tie paši atbalsta mehānismi, kas jau ir (dažādas subsīdijas, granti investīcijām, bezakcīzes degviela utt), jo arī viņiem ražošanas izmaksas pieaug.

4. Kā piena pārstrādes nozari ietekmē/ietekmēs šī brīža ģeopolitiskā situācija Ukrainā, Krievijā? Kā tas ietekmēs cenu precei? Kur paliks visas eksporta preces, kas tika eksportētas uz Ukrainu? Mazāk Eiropa ražos? Vai mazināsies cenas un patērētāji vairāk pirks? Jo piena daudzums saražotais visticamāk nesamazināsies, tāpat ir jāražo produkts. Veidosies sausā produkta izkrājumi?

Pašreiz ir grūti atbildēt, jo nav vēl līdz galam saprotams, cik ilgi risināsies karš Ukrainā, un kādu ietekmi tas atstās. Līdz ar to kautko prognozēt ir apgrūtināti. Taču var izteikt pieņēmumu, ka tuvāko 6...12 mēnešu laikā piena produktu cenas nesamazināsies, bet gan otrādi – palielināsies gan ražošanas izmaksas, gan arī cenas veikala plauktos. Līdz ar to arī piena produktu cenām nav īsti iemesli samazināties. Neizskatās, ka dēļ notikumiem Ukrainā tuvākā laikā izveidosies situācija, ka ir pilnas noliktavas ar piena produktiem. Šis karš Ukrainā patreiz vēl ir ļoti lokāls (ja skatās no piena produktu puses), kam nav liela ietekme uz piena produktu noietu pasaulē. ES nav lielas piena produktu eksporta pozīcijas Ukrainā (izņemot sieru, ko gan daudz eksportē uz Ukrainu, kā arī Latvijā ir daži uzņēmumi, kas eksportē uz Ukrainu piena produktus). Lielākā daļa ES piena produktu eksportu notiek uz Āziju un ASV. Pašreizējā situācijā pasaulē joprojām pieprasījums pēc piena produktiem ir lielāks nekā saražotais apjoms. Lielāko pieprasījumu daļu veido Āzija, līdz ar to šis pieprasījums nepazudīs. Un domāju, ka tās preces, kas bija domātas eksportēt uz Ukrainu (industriālie piena produkti, kā, piemēram, siers), tiks pārvirzīti uz citiem tirgiem. Tiesa, ar prognozēm ir tā, ka tās regulāri jāpārskata, un, iespējams, pēc mēneša jau mums izskatīsies savādāk. Beidzoties COVID-19 ietekmei un pozitīvi

12.pielikuma turpinājums

atrisinoties situācijai Ukrainā, plus to visu vēl pavadot labvēlīgiem laikapstākļiem piena ražošanai, varētu būt situāciju, ka cenas sākt krist uz leju, un noliktavās veidojas pārprodukcija.

5. Kā COVID-19 pandēmija ietekmēja piena pārstrādes nozari/ Jūsu uzņēmumu?

Šeit, domāju, būtu jākomentē kādam no piena pārstrādes. Lielāko triecienu iznesa zemnieki. Var uzslavēt Food Union par pienaveikals.lv, kas, manuprāt, cenšas izmantot COVID-19 radīto iespēju – ar vien vairāk pircēju ir gatavi pirkt produktus attālināti.

6. Kādi ir piena pārstrādes nozares būtiskākie riski un ierobežojošie faktori, ar ko nākas saskarties piena pārstrādes nozarei?

- 1) **Iedzīvotāju skaita negatīvās tendences Latvijā**, kas nozīmē, ka samazinās potenciālo piena produktu pircēju skaits. Vēl vairāk pieaug atkarība no spējas eksportēt. Papildus tam nākotnē samazinās potenciālo darbinieku skaits.
- 2) **Iedzīvotāju salīdzinoši zemā maksātspēja** – daudzi skatās uz cenu, kad pērk piena produktus.
- 3) **Par daudz piena pārstrādes uzņēmumi Latvijā**. Tie gandrīz visi, ja salīdzina ar Lietuvu, ir mazi. Lai būtu spēcīgi eksportā, būtu jāpvienojas, es pat teiktu, lielākajiem Latvijas piena pārstrādātājiem. Tāpat lielākiem uzņēmumiem parasti ir pieejami lielāki finanšu resursi, ko novirzīt mārketingam, jaunu pārdošanas kanālu attīstībai utt.
- 4) **Privātās preču zīmes** – gan lielveikalos pieaug šādu produkciju skaits, gan arī tikai private label veikali (ka “Lidl”). Šo skaits tuvākā laikā tikai pieaugs
- 5) **Energo izmaksu celšanās**.
- 6) **Lielāko daļu produkciju Latvijā realizē caur fiziskiem veikaliem, kas nepieder pārstrādei**. Joprojām pārāk neizmanto interneta veikalu priekšrocības. COVID-19 daudziem iemācīja iepirkties attālināti. Food Union radītais pienaveikals.lv ir labs piemērs, kā piedāvāt pircējam produktus lētāk kā lielveikalā un vēl aizvest līdz durvīm pa velti. Arī citi pārstrādātāji varētu mēģināt ko tādu darīt – pat apvienojoties ar citu preču ražotājiem, lai nodrošinātu gala preču cenu zemāku, kā Rimi vai Maxima lielveikalā. Neies cauri variants caur e-veikalu pārdot par tādu pašu cenu, kā lielveikalā vai pat vēl dārgāk.
- 7) **Liela piena iepirkuma cena** – līdz ar to ir sarežģīti pārdot preces lielveikalos, un vēl kautko nopelnīt.

Šeit gribēju arī rakstīt “Liela atkarība no notikumiem eksporta tirgos” – taču tā, drīzāk, ir iespēja, nevis risks vai ierobežojošais faktors. Tiesa, lai to pilvērtīgi izmantotu, būs jākonsolidējas.

Eiropas Savienības likumdošana

N.p.k	Regula, izdošanas datums, regulas numurs, regulas nosaukums
1.	Eiropas Parlamenta un Padomes 2002. gada 28. janvāra Regula (EK) Nr. 178/2002 , ar ko paredz vispārīgus pārtikas aprites tiesību aktu principus un prasības, izveido Eiropas Pārtikas nekaitīguma iestādi un paredz procedūras saistībā ar pārtikas nekaitīgumu
2.	Komisijas īstenošanas regula (ES)Nr. 931/2011 (2011.gads 19.septembris) par izsekojamības prasībām, kas ar Regulu 178/2002 noteiktas dzīvnieku izcelsmes pārtikai
3.	Eiropas Parlamenta un Padomes 2004. gada 29. aprīļa Regula (EK) Nr. 852/2004 , par pārtikas produktu higiēnu
4.	Eiropas Parlamenta un Padomes 2004. gada 29. aprīļa Regula (EK) Nr. 853/2004 , ar ko nosaka īpašus noteikumus attiecībā uz dzīvnieku izcelsmes pārtiku.
5.	Eiropas Parlamenta un Padomes 2009gada 21.oktobra Regula (EK)Nr. 1069/2009 , ar ko nosaka veselības aizsardzības noteikumus attiecībā uz dzīvnieku izcelsmes blakusproduktiem
6.	Komisijas Īstenošanas Regula (ES) 2019/1084 (2019. gada 25. jūnijs),ar ko attiecībā uz apstiprināto vai reģistrēto uzņēmumu, iekārtu un uzņēmēju saraksta saskaņošanu un konkrētu dzīvnieku izcelsmes blakusproduktu un atvasināto produktu izsekojamību groza Regulu (ES) Nr. 142/2011
7.	Komisijas Regula (ES) Nr. 142/2011 (2011. gada 25. februāris), ar kuru īsteno Eiropas Parlamenta un Padomes Regulu (EK) Nr. 1069/2009, ar ko nosaka veselības aizsardzības noteikumus attiecībā uz dzīvnieku izcelsmes blakusproduktiem un atvasinātajiem produktiem, kuri nav paredzēti cilvēku patēriņam, un īsteno Padomes Direktīvu 97/78/EK attiecībā uz dažiem paraugiem un precēm, kam uz robežas neveic veterinārās pārbaudes atbilstīgi minētajai direktīvai Dokumenti attiecas uz EEZ
8.	Eiropas Parlamenta un Padomes 2005. gada 15. novembra Regula (EK) Nr. 2073/2005 par pārtikas produktu mikrobioloģiskajiem kritērijiem
9.	Eiropas Parlamenta un Padomes 2004.gada 27.oktobra Regula (EK) Nr. 1935/2004 par materiāliem un izstrādājumiem, kas paredzēti saskarei ar pārtikas produktiem, un par Direktīvu 80/590/EEK un 89/109/EEK atcelšanu.
10.	Komisijas Regula (EK) Nr. 1662/2006 (2006. gada 6. novembris), ar ko groza Eiropas Parlamenta un Padomes Regulu (EK) Nr. 853/2004, ar ko nosaka īpašus higiēnas noteikumus attiecībā uz dzīvnieku izcelsmes pārtiku
11.	Komisijas 2011.gada 14.janvāra Regula (ES) Nr. 10/2011 par plastmasas materiāliem un izstrādājumiem, kas paredzēti saskarei ar pārtiku
	EIROPAS PARLAMENTA UN PADOMES REGULA (ES) Nr. 1169/2011 (2011. gada 25. oktobris) par pārtikas produktu informācijas sniegšanu patērētājiem un par grozījumiem Eiropas Parlamenta un Padomes Regulās (EK) Nr. 1924/2006 un (EK) Nr. 1925/2006, un par Komisijas Direktīvas 87/250/EEK, Padomes Direktīvas 90/496/EEK, Komisijas Direktīvas 1999/10/EK, Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 2000/13/EK, Komisijas Direktīvu 2002/67/EK un 2008/5/EK un Komisijas Regulas (EK) Nr. 608/2004atcelšanu.
13.	Komisijas Regula (EK) Nr. 1441/2007 (2007.gada 5.decembris), ar ko groza Regulu (EK) Nr.2073/2005 par pārtikas produktu mikrobioloģiskajiem kritērijiem
14.	Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (EK) Nr. 1308/2013 (2013. gada 17. decembris),ar ko izveido lauksaimniecības produktu tirgu kopīgu organizāciju un atceļ Padomes Regula (EEK) Nr.922/72, (EEK) Nr.234/79, (EK) Nr.1037/2001 un (EK) Nr.1234/2007
15.	ES Regula Nr. 1334/2008 (16.12.2008.) par aromatizētājiem un dažām pārtikas sastāvdaļām ar aromatizētāju īpašībām izmantošanai pārtikā un uz tās un par grozījumiem Padomes Regulā (EEK) Nr.1601/91, Regulās (EK) Nr.2232/96 un (EK) Nr.110/2008 un Direktīvā 2000/13EK
16.	ES Regula Nr. 1331/2008 (2008.gada 16.decembris) ar ko nosaka vienotu atļauju piešķiršanas procedūru attiecībā uz pārtikas piedevām, fermentiem un aromatizētājiem
17.	ES Regula Nr. 1332/2008 (2008.gada 16.decembris) par pārtikas fermentiem un par grozījumiem Padomes Direktīvā 83/417/EEK, Padomes Regulā (EK) Nr.1493/1999, Direktīvā 2000/13/EK, Padomes Direktīvā 2001/112EK un Regulā (EK) Nr.258/97
18.	ES Regula Nr. 1333/2008 (2008.gada 16.decembris) par pārtikas piedevām
19.	ES Regula Nr. 1881/2006 (19.12.2006.) ar ko nosaka konkrētu piesārņotāju maksimāli pieļaujamo koncentrāciju pārtikas produktos
20.	ES Regula Nr. 1130/2011 (11.11.2011.) ar ko groza II pielikumu Eiropas Parlamenta un Padomes Regulā (EK) Nr.1333/2008 par pārtikas piedevām, izveidojotSavienības atļauto pārtikas piedevu sarakstu lietošanai pārtikas piedevās, pārtikas fermentos, pārtikas aromatizētājos un uzturvielās
21.	ES Regula Nr. 1129/2011 (12.11.2011) ar ko groza Eiropas Parlamenta un Padomes Regulas (EK) Nr.1333/2008 II pielikumu, izveidojot Eiropas Savienības atļauto pārtikas piedevu sarakstu
22.	ES Regula Nr. 1924/2006 (20.12.2006.) par uzturvērtības un veselīguma norādēm uz pārtikas produktiem

Avots: darba autores veidots, 2022.

Latvijas Republikas likumdošana

N.p. k.	Nosaukums	Datums	MK not.
1.	Noteikumi par būtiskajām prasībām mazgāšanas un tīrīšanas līdzekļiem un īpašiem ierobežojumiem vai aizliegtiem attiecībā uz darbībām ar tiem	01.06.2001.	186.
2.	Dezinfekcijas, dezinskcijas un deratizācijas pasākumu veikšanas kārtība	01.07.2012.	618.
3.	Dzeramā ūdens obligātās nekaitīguma un kvalitātes prasības, monitoringa un kontroles kārtība	14.11.2017	671.
4.	Noteikumi par mērīšanas līdzekļu verificēšanu, verificēšanas sertifikātiem un verificēšanas atzīmēm.	05.12.2006, grozījumi 14.09.2006	981.
5.	Pārtikas aprītē nodarbināto personu apmācības kārtība pārtikas higiēnas jomā	29.09.2015.	545.
6.	Noteikumi par darbiem, kas saistīti ar iespējamu risku citu cilvēku veselībai, un obligāto veselības pārbaūžu veikšanas kārtība	24.07.2018	447.
7.	Veterinārmedicīnas likums	24.06.2011.	L-2
8.	Pārtikas aprites uzraudzības likums	19.02.1998	L-1
9.	Izplatīšanai nederīgas pārtikas turpmākās izmantošanas vai iznīcināšanas kārtība	07.07.2009	742.
10.	Kārtība, kādā veic uzraudzību un informācijas apmaiņu par infekcijas slimībām	31.01.2012	90.
11.	Noteikumi par kvalitātes prasībām svaigpienam, kas paredzēts siera ražošanai ar nogatavināšanas laiku vismaz 60 dienas	30.03.2010	319.
12.	Noteikumi par materiāliem un izstrādājumiem, kas paredzēti saskarsmei ar pārtiku	19.10.2011.	808.
13.	Dehidrēto piena produktu kvalitātes, klasifikācijas un papildu marķējuma prasības	15.09.2015	529.
14.	Prasības fasētas pārtikas marķējumam	03.03.2015.	115.
15.	Prasības pārtikas produktiem ar samazinātu enerģētisko vērtību un to papildu marķējumam	28.07.2015.	422.
16.	Noteikumi par profesionālo darbību ierobežojošo infekcijas slimību sarakstu	20.07.2010	642.
17.	Valsts metroloģiskajai kontrolei pakļauto mērīšanas līdzekļu saraksts	09.01.2007.	40.
18.	Noteikumi par metroloģiskajām prasībām fasētām precēm un to metroloģiskā kontroles kārtība	12.11.2013.	1278.
19.	Kārtība, kādā novērtējama pārtikā lietojamo aromatizētāju atbilstība klasifikācijas un kvalitātes prasībām	18.01.2011.	44.
20.	Noteikumi par klasifikācijas, kvalitātes un marķējuma prasībām piena produktiem un saliktiem piena produktiem	01.02.2011.	97.
21.	Higiēnas un obligātās nekaitīguma prasības govju svaigpiena aprītei nelielā apjomā	13.04.2010.	345

Avots: darba autores veidots, 2022.

GALVOJUMS

Ar šo es, EVITA PRINDULE, galvoju, ka maģistra darbs izpildīts patstāvīgi. No svešiem avotiem ņemtie dati un definējumi uzrādīti darbā.

Darbs nav publicēts un pirmo reizi tiek iesniegts aizstāvēšanai Maģistra eksāmenu komisijā.

Studiju noslēguma darba elektroniskā versija LLU IS atbilst oriģinālam.

10.05.2022

MAĢISTRA EKSĀMENU KOMISIJAS LĒMUMS

MAĢISTRA DARBS AIZSTĀVĒTS MAĢISTRA EKSĀMENU KOMISIJAS SĒDĒ
_____. GADA _____

AR ATZĪMI _____

PROTOKOLA NR. _____

MEK SEKRETĀRS _____